

**Vilniaus universiteto teisės fakulteto
Teisės teorijos ir istorijos katedra**

Vytės Danilevičiūtės,
V kurso
Taikomosios jurisprudencijos
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

**Teisės sampratų pasireiškimas intelektinės nuosavybės teisinėje
praktikoje**

Vadovas: dr. Remigijus Šimašius
Recenzentas: doc. dr. Juozas Galginaitis

Vilnius 2008

TURINYS

IŽANGA	2
1. Metodologinis dviejų požiūrių į intelektinę nuosavybę atribojimas: prigimtinių ir utilitarinės teisės sampratos	6
2. Nuosavybės teisės sampratos. Materialūs ir intelektinės nuosavybės objektai	8
2.1. Pamatinės klasikinės nuosavybės teisės nuostatos. Diskusijos tarp prigimtinių ir utilitarinės teisės sampratų užuomazga.....	8
2.2. Intelektinės nuosavybės samprata.....	9
3. Prigimtinių teisės samprata ir intelektinės nuosavybės teisė	12
3.1. Prigimtinių teisės sampratos argumentai už intelektinę nuosavybę	12
3.1.1. Darbo teorija	12
3.1.2. Asmenybės teorija.....	15
3.2. Prigimtinių teisės sampratos argumentai prieš intelektinę nuosavybę. Kritika.....	19
3.2.1. Patentų teisės kritika	19
3.2.2. Intelektinės nuosavybės teisės – dirbtinė konstrukcija	21
3.2.3. Tradicinės nuosavybės sampratos nepritaikomumas intelektinei nuosavybei. Riboti ištekliai	23
Nuosavybės teisės įgijimas	23
Objekto problema.....	24
3.2.4. Intelektinės nuosavybės teisių ribotumo problema.....	26
4. Utilitarinė teisės samprata ir intelektinės nuosavybės teisė	29
4.1. Utilitarinės teisės sampratos argumentai už intelektinę nuosavybę.....	29
Patentų teisės principai: pirmas užregistruoti v pirmas išrasti (angl. – <i>first-to-file v first-to-invent</i>)	32
(i) <i>First to invent</i> sistema ir argumentai.....	33
(ii) <i>First to file</i> sistema ir argumentai	34
4.2. Utilitarinės teisės sampratos argumentai prieš intelektinę nuosavybę. Kritika	36
4.2.1. Patentai.....	37
Inovacijų skatinimas ir technologijų plėtra Pasaulio prekybos organizacijos kontekste	37
Patentai – kliūtis technologiniam progresui?.....	41
4.2.2. Autorių teisė.....	43
Autorių teisių ribojimas kūrinio viešo rodymo tikslais. Grūto parko byla ir jos pasekmės	44
Autorių teisių ribojimo apimties lyginamoji analizė ir vertinimas Europos Sąjungos teisės aktų kontekste	48
(i) Europos pavyzdžiai	48
(ii) JAV pavyzdys	50
Laisvų kompiuterių programų judėjimas (angl. <i>Free Software Movement</i>).....	52
4.2.3. Utilitarinės teisės sampratos argumentų nepritaikomumas intelektinei nuosavybei	54
IŠVADOS	57
Literatūros sąrašas	59
Priedas Nr. 1	65
Priedas Nr. 2	66
Santrauka	67
Summary	68

IŽANGA

Temos aktualumas. Nuo nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje iš esmės reformuojamas intelektinės nuosavybės teisės institutas. 1992 m. Lietuva tapo Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos (PINO) nare¹, 1994 m. prisijungė prie Paryžiaus konvencijos dėl pramoninės nuosavybės apsaugos² bei Berno konvencijos dėl literatūros ir meno kūrybių apsaugos³, o taip pat kitų tarptautinių sutarčių. 2001 m. Lietuvai tapus Pasaulio prekybos organizacijos (PPO) nare⁴, tapo aktualios Sutarties dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS)⁵ nuostatos, po įstojimo į Europos Sąjungą 2004 m. Lietuvoje įsigaliojo tiesioginio taikymo Europos Sąjungos teisės aktai intelektinės nuosavybės teisės srityje, nacionalinė teisinė bazė aktyviai harmonizuojama su Europos Sąjungos direktyvomis. Taigi nemažai dėmesio skiriama pozityviosios teisinės bazės, skirtos intelektinės nuosavybės apsaugai, vystymui. Lietuvos teisinės praktikos pavyzdžiai rodo, kad filosofinis intelektinės nuosavybės aspektas liko pamirštas. Nors didžioji dalis Lietuvos teisės aktų intelektinės nuosavybės teisės srityje buvo parengti remiantis kitų valstybių praktika, jie derinami su Europos Sąjungos teisės aktais bei tarptautinių sutarčių reikalavimais, nepakanka automatinio nuostatų perkėlimo, būtina žinoti ir suprasti, kokiais argumentais remiantis saugoma intelektinė nuosavybė, koks jos filosofinis pagrindas. Intelektinės nuosavybės teisės samprata, Ronald Dworkin žodžiais tariant, - tai „abstraktus pamatas“⁶, ant kurio turėtų būti konstruojama visa teisinė praktika: tiek įstatymų leidėjo veiksmai ir politika nustatant intelektinės nuosavybės reguliavimą, intelektinės nuosavybės teises administruojančių subjektų veiksmai, intelektinės nuosavybės teises įgyvendinančių bei ginančių subjektų veiksmai ir politika, o taip pat ir pavienių asmenų veiksmai įgyvendinant savo subjektyvias teises.

¹ 1992-01-23 Lietuvos Respublikos Vyriausybės potvarkis Dėl prisijungimo prie Konvencijos dėl Pasaulinės intelektualinės nuosavybės organizacijos įkūrimo, pasirašytos Stokholme 1967 m. liepos 14 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-17]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=6881&p_query=&p_tr2=>>.

² 1994-02-21 Lietuvos Respublikos Vyriausybės potvarkis Dėl prisijungimo prie Paryžiaus konvencijos dėl pramoninės nuosavybės apsaugos [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-17]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=12618&p_query=&p_tr2=>>.

³ 1994-07-29 Lietuvos Respublikos Vyriausybės potvarkis Dėl prisijungimo prie 1886 metų Berno konvencijos dėl literatūros ir meno kūrybių apsaugos [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-17]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=13147&p_query=&p_tr2=>>.

⁴ Lietuvos Respublikos bendrojo susitarimo dėl muitų tarifų ir prekybos (GATT 1947), baigiamojo dokumento, išreikiančio daugiašalių derybų dėl prekybos Urugvajaus raundo rezultatus, sutarties dėl civilinės aviacijos orlaivių prekybos, Lietuvos prisijungimo prie Marakešo sutarties, įsteigiančios Pasaulio prekybos organizaciją, protokolo, Lietuvos Respublikos ir Jungtinių Meksikos valstijų supratimo memorandumo dėl geografinių nuorodų apsaugos ir darbo grupės dėl Lietuvos stojimo į Pasaulio prekybos organizaciją ataskaitos ratifikavimo įstatymas (Valstybės žinios, 2001-05-31, Nr. 46-1619).

⁵ 1994 m. Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS), 1C priedas prie Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties, (Valstybės žinios, 2001-05-31, Nr. 46-1620).

⁶ DWORKIN, R. *Teisės imperija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 102.

2007 m. kilę konfliktai tarp Lietuvos autorių teisių gynimo asociacijos agentūros (LATGA-A) ir mokymo įstaigų, „Sovietinių skulptūrų muziejaus GRŪTO PARKAS“ valdytojo, o taip pat kitos praktinės problemos skatina atsigręžti į pačią intelektinės nuosavybės sampratą, esmę ir tikslus. Tik suvokiant šio teisės instituto abstraktų filosofinį pagrindą galima efektyviai ieškoti problemos šaknų, analizuoti konflikto esmę, vertinti išimtinių intelektinės nuosavybės teisių savininkų ir visuomenės interesų santykį bei ieškoti tinkamos pusiausvyros ir konflikto sprendimo būdų. Pažymėtina, jog panašios problemos kyla ir kitų valstybių teisinėje praktikoje. Be to, Lietuvos ir kitų valstybių praktika rodo, kad vis aktualesnis tampa intelektinės nuosavybės teisės gebėjimas prisitaikyti prie inovacijų ir technologijų vystimosi, ypač interneto įneštų pasikeitimų. Šios ir panašios problemos yra susijusios su socialinės tikrovės pasikeitimais, taigi yra ilgalaikės ir reikalauja rimtų teisinių, politinių ir vertybinių sprendimų, kurie būtų ne vienkartinis konflikto sprendimas, o išspręstą problemą iš esmės.

Dėl šių priežasčių būtina giliau išnagrinėti šio teisės instituto pamatines nuostatas, intelektinės nuosavybės teisės sampratą, atkreipti dėmesį į pasaulyje vykstančią diskusiją dėl intelektinės nuosavybės pagrįstumo, kuri Lietuvos teisės mokslo atstovų tarpe pamažu prasideda, tačiau plačiau šia tema nebuvo diskutuota.

Darbo tikslai ir uždaviniai. Darbo tikslai yra išanalizuoti pagrindinių intelektinės nuosavybės teisę pagrindžiančių teisės sampratų, prigimtinės ir utilitarinės, pasireiškiamą teisinėje praktikoje autorių bei patentų teisės srityse, ir įvertinti, ar gali teisės samprata įtakoti teisinės praktikos formavimąsi. Darbe nesiekama pagrįsti arba paneigti intelektinės nuosavybės, kaip reiškinio, egzistavimą, bet analizuojant argumentus „už“ ir „prieš“ intelektinę nuosavybę siekiama atsakyti į klausimą, kaip minėtos teisės sampratos pasireiškia šio teisės instituto praktikoje.

Užsibrėžtų tikslų bus siekiama įgyvendinant šiuos uždavinius:

- ✓ išanalizuoti materialios nuosavybės sampratos ir intelektinės nuosavybės sampratos skirtumus bei sąlyčio taškus, o taip pat atskleisti diskusijos šiuo klausimu tendencijas;
- ✓ atskleisti prigimtinės ir utilitarinės teisės sampratų argumentus, palaikančius bei paneigiančius intelektinės nuosavybės, kaip reiškinio, egzistavimą, analizuojant pavyzdžius iš patentų ir autorių teisės;
- ✓ įvertinti istorinius bei dabartinius Lietuvos ir kitų valstybių patentų ir autorių teisių praktikos pavyzdžius intelektinės nuosavybės teisės sampratų kontekste ir nustatyti, ar kurią nors teisės sampratą galima būtų laikyti vyraujančia intelektinės nuosavybės teisės samprata;
- ✓ nustatyti, ar teisinė praktika turi ryšį su teisės sampratos keliamomis idėjomis;

- ✓ atskleisti skirtingomis teisės sampratomis grindžiamų argumentų įtaką ir balansą šiuolaikinėje teisinėje praktikoje ir nustatyti, ar teisės samprata įtakoja teisinės praktikos formavimąsi;
- ✓ įvertinti, ar Lietuvos teisinėje praktikoje atsižvelgiama į intelektinės nuosavybės teisės sampratų argumentus.

Darbo objektas ir tyrimo metodai. Darbe bus siekiama išanalizuoti dviejų teisės sampratų – prigimtinės ir utilitarinės – pagrindinius argumentus bei pasireiškimą intelektinės nuosavybės teisinėje praktikoje, didžiausią dėmesį skiriant nuosavybės teisės klausimui. Būtent šiose teisės sampratose randama daugiausia argumentų, pateisinančių intelektinę nuosavybę, be to, tarp šiuolaikinių jų atstovų vyksta aktyvi diskusija dėl įvairių intelektinės nuosavybės filosofinių aspektų, todėl jos laikomos pagrindinėmis intelektinės nuosavybės teisės sampratomis. Pirmojoje darbo dalyje vadovaujantis lyginamuoju, sisteminiu bei loginiu metodais bandoma trumpai atskleisti metodologinį prigimtinės ir utilitarinės teisės sampratų atribojimą. Antroje darbo dalyje daugiausia vadovaujantis istoriniu metodu aptariamas materialios nuosavybės ir intelektinės nuosavybės skirtumo klausimas, atskleidžiant tik esminius aspektus, kadangi tai išsamiau bus nagrinėjama kitose darbo dalyse. Trečioji ir ketvirtoji darbo dalys paremtos istorine, filosofine, lyginamąja, teleologine teisės sampratų analize, iliustruojant ją teisinės praktikos pavyzdžiais. Aiškinantis tam tikrų sąvokų kilmę ir tikrąją reikšmę, naudotas ir lingvistinis metodas.

Teisinės praktikos analizė apsiriboja patentų ir autorių teisės tyrimu, atkreipiant dėmesį į teisinį reguliavimą ir problemas, kylančias praktikoje siekiant įgyvendinti šias teises. Autorių ir patentų teisės institutai pasirinkti dėl šių sričių „jautrumo“, kadangi jose itin aktualus skirtingų interesų – išimtinių autorių teisių ir patentų savininkų teisių bei visuomenės interesų naudotis literatūros, meno ar mokslo kūriniais ir pasiekimais. Kiti intelektinės nuosavybės teisės objektai, o būtent – prekių ženklai, trumpai minimi tik kaip pavyzdžiai palyginimo tikslais. Darbe aktualus kontinentinės ir anglosaksų teisės tradicijų atskyrimas, kadangi jose intelektinės nuosavybės teisės istorinė ir filosofinė raida skyrėsi. Nagrinėjant šį klausimą itin aktualus buvo lyginamasis tyrimo metodas. Renkant pavyzdžius iš civilinės teisės tradicijos valstybių didžiausias dėmesys skirtas Lietuvai, taip pat nagrinėjama Vokietijos Federacinės Respublikos ir Prancūzijos Respublikos teisinė praktika dėl ilgų intelektinės nuosavybės apsaugos tradicijų šiose valstybėse. Lyginamieji pavyzdžiai iš bendrosios teisės tradicijos valstybių daugiausia parinkti iš Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) praktikos, kadangi Jungtinės Karalystės (JK) teisinė praktika pastaraisiais metais yra gana ženkliai įtakota Europos Sąjungos teisės

harmonizavimo, dėl ko gali neatspindėti istoriškai pripažintos teisės sampratos. Vis dėlto JK pavyzdys yra aktualus nagrinėjant istorinę intelektinės nuosavybės teisės raidą.

Darbo originalumas. Lietuvos teisės moksle teisės sampratų pasireiškimas intelektinės nuosavybės teisinėje praktikoje iki šiol nebuvo analizuotas. Nors kitų valstybių teisės moksle intelektinės nuosavybės teisės sampratos nagrinėjamos, esama gausu šio teisės instituto kritikos, Lietuvoje filosofinio intelektinės nuosavybės pateisinimo problema nėra keliami, o intelektine nuosavybe nėra abejojama. Paprastai intelektinės nuosavybės teisės problematiką nagrinėjančiose monografijose, vadovėliuose, o ypač lietuvių autorių darbuose, tik trumpais bruožais aptariamais pagrindiniai intelektinės nuosavybės teisės sampratų argumentai, nesiejant jų su teisine tikrove, daugiausia dėmesio skiriama pozityviajai teisei⁷. Lietuvos autorių darbai, kuriuose pastebimos panašios į darbe analizuojamą diskusijos užuomazgos, yra labiau publicistinio pobūdžio arba nulemti konkrečios praktinės problemos. Darbas originalus ir tuo, kad sujungiamos dvejopo pobūdžio – teorinė-filosofinė ir praktinė – analizės.

Šaltiniai. Atliekant tyrimą naudotasi įvairiais šaltiniais. Analizuojant prigimtine ir utilitarinę teisės sampratą aktualiausi buvo J. Lock, M.N. Rothbard, R. Posner, J. Hughes ir W. Fisher darbai. Intelektinės nuosavybės teisės kritikai, adresuotai tiek prigimtinės, tiek utilitarinės teisės sampratomis, labiausiai pasitarnavo N.S. Kinsella, L. Lessing bei J. Cole, P.S. Menell, o taip pat ir kitų autorių darbai. Teisinės praktikos analizei pasitelkiami ne tik Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai, jų rengimo istorija, bet ir Vokietijos, Prancūzijos ir JAV teisės aktai intelektinės nuosavybės teisės srityje, tarptautinės konvencijos, sutartys, tarptautinių organizacijų dokumentai ir kt. Taip pat analizuojama aktuali nagrinėjamu klausimu teismų praktika, kurios analizėje vyrauja JAV teismų sprendimai, kadangi diskusija darbe nagrinėjamu klausimu ten didžiausia. Tyrimo metu taip pat peržiūrėta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika autorių ir patentų teisės srityse nuo 2000-ųjų metų, tačiau aktualių šio darbo kontekste sprendimų rasta nebuvo. Nagrinėjant pačios intelektinės nuosavybės ir jos objektų teisinę prigimtį, o taip pat istorinę raidą, daugiausia remtasi gerai tarp intelektinės nuosavybės teisės mokslo atstovų žinomų W. Cornish ir D. Llewelyn bei A.R. Miller ir M.H. Davis darbais.

Visa ši literatūra ir praktinė medžiaga leido atskleisti ir giliai išnagrinėti temos problematiką, įgyvendinti darbe iškeltus uždavinius bei pasiekti užsibrėžtus tikslus.

⁷ Pavyzdžiui, P. Kasperavičiaus ir V. Žilinsko 2004 m. išleistoje mokomojoje knygoje „Intelektinė nuosavybė ir jos apsauga“ išvis neminimos intelektinės nuosavybės sampratos, papildytame šios knygos leidime 2007 m. tam skiriama pora puslapių, ir t.t.

1. Metodologinis dviejų požiūrių į intelektinę nuosavybę atribojimas: prigimtinės ir utilitarinės teisės sampratos

Intelektinės nuosavybės teisės institutas egzistuoja didžiojoje dalyje pasaulio valstybių. Pozityvia savo forma, t.y. teisiniu reguliavimu, jis gali skirtis priklausomai nuo teisės tradicijos, geografinio regiono, teisinės sistemos specifikos ir t.t., tačiau intelektinės nuosavybės teisės sąvoka yra žinoma daugelyje pasaulio valstybių. Tokį teiginį patvirtina skaičiai: šiuo metu Pasaulio prekybos organizacijos (toliau – PPO) narėmis yra 151 pasaulio valstybė⁸. PPO Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS), įpareigoja valstybes nars užtikrinti bent minimalią intelektinės nuosavybės apsaugą pagal TRIPS sutartyje nustatytus standartus⁹.

Kaip ir kiekvienas teisės institutas, intelektinės nuosavybės teisės institutas turi savo šaknis – tiek istorine prasme, tiek filosofiniu lygmeniu. Pastarajame randamos pamatinės nuostatos, pagrindžiančios teisinę tikrovę, o tokių pamatinių nuostatų nuoseklus darinys ir laikomas teisės samprata. Ronald Dworkin įvardija teisės sampratas kaip konstruktyvias interpretacijas: „jie (teisės filosofai, - *aut. past.*) mėgina teisinę praktiką kaip visumą parodyti geriausioje šviesoje, pasiekti pusiausvyrą tarp teisinės praktikos, kokią jie randa, ir geriausio tos praktikos pateisinimo. Teisės filosofai diskutuoja dėl bendrosios dalies, interpretacinio pamato, kurį privalo turėti bet kuris teisinis argumentas. Ir atvirkščiai, kiekvienas praktinis teisinis argumentas, nesvarbu, kiek detalizuotas ar ribotas, presuponuoja tokį abstraktų pamatą, kokį teikia jurisprudencija“¹⁰. Vadinasi, egzistuoja tiesioginis abipusis ryšys tarp abstrakčios teisės sampratos ir konkretaus reiškinių teisinėje praktikoje – ar tai būtų teisinio reguliavimo nustatymas, ar teisėjo sprendimas konkrečioje byloje, ar konkretaus individo subjektinių teisių įgyvendinimas.

Intelektinės nuosavybės teisės instituto kontekste galima išsiskirti dvi pagrindines teisės sampratas, kuriomis paprastai naudojamos nagrinėjant intelektinės nuosavybės teisės conceptualius pagrindus: prigimtinės teisės samprata ir utilitarinė teisės samprata. Neneigiama, kad ir kitos teisės sampratos gali būti aktualios nagrinėjant intelektinės nuosavybės teisės institutą, tačiau tradiciškai didžiausia diskusija šiuo konkrečiu klausimu vyksta tarp minėtų teisės sampratų atstovų. Kiekviena teisės samprata turi savo esmines fundamentalias nuostatas, kurių pagrindų kuriami nauji argumentai ir plėtojama diskusija.

⁸ Šaltinis – PPO Interneto svetainė [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2008-04-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.wto.org/>>.

⁹ 1994 m. Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS), 1C priedas prie Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties, (Valstybės žinios, 2001-05-31, Nr. 46-1620).

¹⁰ DWORKIN, R. *Teisės imperija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 102.

Prigimtinės teisės ir utilitarinė teisės sampratos labai skiriasi, jos vadovaujasi skirtingomis pamatinėmis idėjomis. Remiantis prigimtinės teisės sampratos argumentais, intelektinė nuosavybė, taip pat kaip materialinė nuosavybė, yra prigimtine žmogaus teisė, viena iš fundamentalių vertybių, todėl turi būti saugoma ir ginama valstybės. Utilitarinės teisės sampratos atstovai, tuo tarpu, akcentuoja visuomeninę naudą. Jų manymu, privačios nuosavybės egzistavimas užtikrina geriausią išteklių paskirstymą ir gėrybių panaudojimą taip kuriant visuomeninę gerovę. Jei prigimtinės teisės sampratoje svarbiausia žmogus, jo asmenybė, tai utilitarinės teisės sampratos atstovai labiau linkę vadovautis racionaliais ekonominiais argumentais.

Visgi vertėtų pastebėti, kad analizuojant šių teisės sampratų teiginius ir išvadas dėl intelektinės nuosavybės, kartais sunku nubrėžti griežtas ribas. Kiekvienos iš šių sampratų atstovai pateikia argumentų už ir prieš intelektinę nuosavybę. Kai kurie autoriai savo „už“ argumentus konstruoja pozityviai, t.y. siūlydami savarankišką teoriją, pagrindžiančią intelektinės nuosavybės egzistavimą. Puikus pavyzdys šiuolaikiniame teisės moksle – Justin Hughes, kuris apjungė Georg Wilhelm Friedrich Hegel ir John Locke teorijas ir pasiūlė savarankišką intelektinės nuosavybės teoriją. Kiti – priešingai, savo teoriją konstruoja neigdami kitos teisės sampratos argumentus. N. Stephan Kinsella, pavyzdžiui, unikalus tuo, kad apskritai atmeta galimybę intelektinę nuosavybę sieti su materialia nuosavybe, ir neigia tiek prigimtinės teisės, tiek utilitarinės teisės sampratos atstovų argumentus. Taigi diskusija vyksta keliomis kryptimis: tiek viduje tarp tos pačios teisės sampratos atstovų, tiek tarp skirtingų teisės sampratų atstovų, „už“ argumentas gali tapti „prieš“ argumentu kitos teisės sampratos atstovo argumentacijoje ir t.t. Pavyzdžiui, J. Locke darbo teorijos teiginys, kad viskas, ką žmogus įgyja savo darbu, priklauso jam, yra puikus intelektinės nuosavybės teisės šalininkų argumentas, tačiau to paties teiginio tęsinys, pasakantis, kad žmogui gali priklausyti tik tiek, kiek būtina jo gyvybinių poreikių patenkinimui, o visa kita turi tapti visų nuosavybe, jau tampa intelektinės nuosavybės kritikų argumentu arba argumentu, pateisinančiu intelektinės nuosavybės teisių ribojimą.

Labai bendrai šias argumentų schemas galima būtų grafiškai pavaizduoti taip:

	Prigimtinės teisės samprata	Utilitarinės teisės samprata
Už intelektinę nuosavybę	+	+
Prieš intelektinę nuosavybę	+	+

Taigi galimi du tyrimo keliai: iš kairės į dešinę, t.y. suskirstyti darbą į dvi pagrindines dalis, kurių viena analizuotų argumentus už, o kita – prieš intelektinę nuosavybę, ir kiekvienoje tų dalių grupuoti tuos argumentus į prigimtinės teisės sampratos atstovų ir utilitaristų. Antrasis tyrimo būdas – iš viršaus į apačią, t.y. padalinti

darbą į dalis pagal teisės sampratą ir kiekvienoje iš jų atitinkamai nagrinėti argumentus už ir prieš. Šiame darbe pasirinktas antrasis tyrimo metodas, kadangi šio darbo tikslas nėra pagrįsti arba paneigti intelektinės nuosavybės, kaip reiškinių, egzistavimą, ką galbūt leistų geriau pasiekti pirmasis analizės kelias. Šio darbo tikslas – atskleisti, kaip teisės sampratos pasireiškia praktikoje, o tai, manytina, galima geriau padaryti struktūrizuojant darbą antruoju būdu.

2. Nuosavybės teisės sampratos. Materialūs ir intelektinės nuosavybės objektai

2.1. Pamatinės klasikinės nuosavybės teisės nuostatos. Diskusijos tarp prigimtinės ir utilitarinės teisės sampratų užuomazga

Nuosavybės klausimas politinėje ir teisės filosofijoje nagrinėjamas jau seniai. Pagrindiniai autoriai, kurių vardai paprastai asocijuojami su nuosavybės prigimties ir pateisinimo problematika yra John Locke, David Hume, John Stuart Mill, taip pat Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Imanuel Kant bei kiti.

Prigimtinės teisės doktrina istoriškai yra pirmoji teisės esmę, jos kilmę aiškinanti teorija¹¹. Ši doktrina postuluoja teisinės bendruomenės kuriamos ir/arba palaikomos teisės, t.y. pozityviosios teisės priklausomumą nuo „aukštesniosios teisės“¹². Prigimtinių teisių idėja (vėliau pozityviojoje teisėje ir jurisprudencijoje suformuluota kaip pagrindinių žmogaus teisių idėja) – prigimtinės teisės sampratos produktas. Įtvirtinus prigimtinės teisės idėją, prigimtinės teisės mokykla paskatino siekti pozityviosios teisės humaniškumo ir teisingumo, pastūmėjo individo ekonominės laisvės įtvirtinimą ir gynimą, padarė milžinišką įtaką konstitucionalizmui ir demokratijos plėtrai, padėjo pagrindus teisingesnei tarptautinei teisei¹³.

Prigimtinės teisės samprata nuosavybę supranta kaip prigimtine žmogaus teisę, neatimamą, išimtinę ir amžiną. Pagrindinė taisyklė dėl nuosavybės įgijimo skambėtų taip: pirmasis užėmęs neribotus išteklius, tampa tų išteklių savininku. Taip pat gana populiarus prigimtinės teisės sampratos atstovų teiginys, kad nuosavybę įgyjama darbu. John Locke žodžiais tariant, kiekvienas žmogus turi „nuosavybę“ – savo paties „asmens nuosavybę“. Niekas, išskyrus jį patį, neturi į ją teisės“. Todėl „<...> jo kūno ir rankų „darbas“ tikrai priklauso jam pačiam“¹⁴.

¹¹ MIKELĖNIENĖ, D., MIKELĖNAS, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius, 1999, p. 32.

¹² KŪRIS, E. *Grynoji teisės teorija, teisės sistema ir vertybės: normatyvizmo paradigmos iššūkis*. Įvadinis straipsnis į KELSEN, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 24.

¹³ KŪRIS, E. *Grynoji teisės teorija, teisės sistema ir vertybės: normatyvizmo paradigmos iššūkis*. Įvadinis straipsnis į KELSEN, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 24.

¹⁴ LOKAS, Dž. *Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą. (Antras traktatas apie valdžią)*. Vilnius: Mintis, 1992, p. 32.

Utilitarinė teisės samprata akcentuoja kitus aspektus. Utilitarinė, arba ekonominė, teisės samprata teigia, kad reguliuojant nuosavybės teises visų pirma reikia atsižvelgti į visuomenės socialinę gerovę. Dar Jeremy Bentham teigė, kad teisė turi būti reformuota taip, kad atitiktų utilitarinį didžiausios gerovės didžiausiam skaičiui asmenų principą¹⁵. Privačios nuosavybės apsaugos sistema esą lemianti visuomeninę gerovę.

Nors skirtingų teisės sampratų atstovų argumentacijos išsiskiria, jie akcentuoja skirtingus reiškinius, skirtingai dėlioja prioritetus, apibendrinus visų jų idėjas daugiau ar mažiau galima teigti, kad filosofiniame lygmenyje sutariama, jog nuosavybės teisių nustatymas ir jų apsaugos sistema reikalinga dėl išteklių ribotumo. Vieni nuosavybės įgijimą pateisiną „įgimta“ teise, darbu, dar kiti pateisina nuosavybę jau vien dėl to, kad privačios nuosavybės apsaugos sistemoje išvelgia visuomeninę naudą, kadangi taip ištekliai turėtų būti panaudojami efektyviausiu būdu. Nepaisant skirtingo nuosavybės teisių tikslo ar funkcijos išskyrimo, paprastai sutinkama, kad nuosavybės objektų esminis bruožas yra jų fizinis ribotumas. Apskritai nėra poreikio nuosavybės teisei atsirasti ir neribotus išteklius ir jos įgyvendinimo klausimas lieka neaktualus, kadangi paprasčiausiai nekyla konfliktų dėl išteklių padalinimo.

Pozityvioji nuosavybės teisė iš esmės formavosi tik kaip atsakas į natūraliai besiklostančią nuosavybės sistemą. Kartais linkstama manyti, kad klasikinės nuosavybės teisės sampratos labiau tinka pačiam nuosavybės instituto pateisinimui, bet ne konkrečių nuosavybės teisių ir atskirus objektus¹⁶.

Kalbant apie pozityviąją teisę, pagrindinis Lietuvos Respublikos įstatymas – Lietuvos Respublikos Konstitucija taip pat įtvirtina, kad nuosavybė neliečiama, o nuosavybės teises saugo įstatymai¹⁷. Nors neabejotinai egzistuoja probleminiai klausimai nuosavybės teisėje, tačiau moderniose valstybėse neginčijama, kad nuosavybė egzistuoja ir turi būti gerbiama bei ginama.

2.2. Intelektinės nuosavybės samprata

Intelektinės nuosavybės terminas taip pat yra tapęs gana įprastu ne tik teisininkams, bet ir plačiajai visuomenei. Tradiciškai jis naudojamas kalbant apie nematerialius objektus,

¹⁵ *Law Extension Committee* [interaktyvus]. Jurisprudence, 2006 [žiūrėta: 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <[http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/lpab/ll_lpab.nsf/vwFiles/24JurisprudenceCommentsSept2006.pdf/\\$file/24JurisprudenceCommentsSept2006.pdf](http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/lpab/ll_lpab.nsf/vwFiles/24JurisprudenceCommentsSept2006.pdf/$file/24JurisprudenceCommentsSept2006.pdf)>.

¹⁶ STERK, S.E. *What's In a Name?: The Troublesome Analogies Between Real and Intellectual Property* [interaktyvus]. 2004 [žiūrėta 2008-01-18]. Prieiga per internetą: <<http://ssrn.com/abstract=575121>>, p. 5.

¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija (Lietuvos Aidas, 1992, Nr. 220; Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014), 23 str.

kurie paprastai atsiranda kaip asmens intelektualinės veiklos rezultatas. Teisės į šiuos rezultatus ir šių teisių apsaugą garantuoja intelektualinės nuosavybės teisės institutas. Dažnai intelektualinės *nuosavybės* sąvoka nekvestionuojama, intelektualinės veiklos rezultatai suprantami kaip nuosavybės objektai. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas taip pat numato, kad mokslo, literatūros ir meno kūriniai, išradimų patentai, pramoniniai pavyzdžiai bei kiti intelektualinės veiklos rezultatai, išreikšti kuria nors objektyvia forma, ir teisės į juos dalyvauja civilinėje apyvartoje¹⁸. Apsaugą intelektualinės veiklos rezultatams garantuoja daugelio pasaulio valstybių įstatymai¹⁹, tarptautinės sutartys²⁰.

Intelektinės veiklos rezultatai įvardijami kaip nuosavybė ir teismų praktikoje. Klasikiniu pavyzdžiu laikomas 1845 m. Jungtinių Amerikos Valstijų Masačusetso valstijos apygardos teismo (angl. *Massachusetts Circuit Court*) sprendimas byloje *Davoll et al. v. Brown*. Teisėjas Charles L. Woodbury pasisakė, kad „patentai turi būti interpretuojami liberaliai“, nes tik taip bus skatinamas „išmoningumas ir atkaklumas“ ir „tik tokiu būdu galime apsaugoti intelektualinę nuosavybę, proto darbą, kūrinius ir naudą, esančius jo (žmogaus, *aut. past.*) darbštumo vaisiais lygiai taip, kaip kviečiai ar vilna, kuriuos jis auginą“²¹.

Europos Žmogaus Teisių Teismas 1990 m. byloje *Smith Kline ir French Laboratories Ltd* prieš Nyderlandus pasisakė, kad patentai patenka į Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 1-ojo Protokolo 1 straipsnio, nustatančio kiekvienam fiziniam ar juridiniam asmeniui teisę netrukdomai naudotis savo nuosavybe²², sferą, o Nyderlandų Patentų biuras, suteikdamas priverstinę licenciją naudoti kitam priklausantį patentą, „kontroliavo asmens teisę naudotis nuosavybe“²³.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2000 m. taip pat turėjo galimybę išreikšti savo poziciją. Teismas konstatavo, kad „Konstitucijos 23 straipsnio normomis laiduojama nuosavybės teisių apsauga. Šiame straipsnyje įtvirtintas nuosavybės neliečiamumas įpareigoja kitus asmenis nepažeisti savininko teisių, o valstybę - saugoti ir

¹⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262), 1.111-1.112 str.

¹⁹ Kaip minėta, šiuo metu 151 pasaulio valstybė – PPO narė – yra įsipareigojusi užtikrinti bent minimalią intelektualinės nuosavybės apsaugą pagal TRIPS sutartyje nustatytus standartus.

²⁰ Pavyzdžiui, 1948 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 27 str. 2 d. numato, kad „kiekvienas žmogus turi teisę į apsaugą jo dvasinių ir materialinių interesų, atsirandančių ryšium su mokslo, literatūros ar meno kūriniais, kurių jis yra autorius, sukūrimu“; 1883 m. Paryžiaus konvencija dėl pramoninės nuosavybės saugojimo; 1886 m. Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos; 1970 m. Patentinės kooperacijos sutartis; kt.

²¹ JAV Masačusetso valstijos apygardos teismo 1845 m. sprendimas byloje *Davoll et al. v. Brown* [interaktyvus]. Nr. 3,662 [žiūrėta 2008-04-14]. Prieiga per internetą: <http://rychlicki.net/inne/3_West.L.J.151.pdf>.

²² 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987).

²³ Europos žmogaus teisių teismo 1990-10-04 sprendimas byloje *Smith Kline and French Laboratories Ltd against the Netherlands*, prašymo Nr. 12633/87.

ginti nuosavybės teises. Pagal Konstitucijos 23 straipsnį saugoma ir intelektinė nuosavybė²⁴.

Intelektinės nuosavybės termino taikymas intelektinės veiklos rezultatams skatina ieškoti paralelių ir analogijų su nuosavybės teise į materialius objektus. Tačiau iš tikrųjų nėra viskas taip vienareikšmiška. Teoriniame lygmenyje kyla nemažai diskusijų dėl nematerialių intelektinės veiklos rezultatų ar teisių į juos traktavimo kaip nuosavybės objektų tradicine prasme. Ko gero vieni iš fundamentaliausių intelektinės nuosavybės teisės priešininkų argumentų yra susiję su nuosavybės samprata, intelektinės ir materialios nuosavybės santykiu. Galima išskirti dvi pagrindines kryptis, kuriomis einama nagrinėjant šį klausimą. Pirmoji sutinka, kad intelektinės nuosavybės objektai yra tam tikros nuosavybės formos, tačiau kelia klausimą, ar jiems galima suteikti tokią pačią apsaugą kaip ir į materialius objektus. Antroji pozicija, tuo tarpu, apskritai neigia, kad intelektinės veiklos rezultatai, idėjos ir panašūs reiškiniai gali būti nuosavybės objektais.

²⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-07-05 nutarimas (Valstybės žinios, 2000, Nr. 56-1669).

3. Prigimtinės teisės samprata ir intelektinės nuosavybės teisė

Aktualiausias prigimtinės teisės sampratos aspektas šio darbo kontekste yra nuosavybės teisės suvokimas. Nagrinėjant nuosavybės klausimą į nematerialius objektus – intelektinę nuosavybę – išsiskiria dvi priešingos stovyklos: už intelektinę nuosavybę ir prieš. Šios argumentų grupės neišvengiamai turi ir savo kritikų.

3.1. Prigimtinės teisės sampratos argumentai už intelektinę nuosavybę

Prigimtinės teisės argumentus, paremiančius intelektinės nuosavybės egzistavimą, galima suskirstyti į dvi grupes, atsižvelgiant į pagrindinę idėją, kuria remiasi teorija. Pirmoji būtų pagrįsta „darbo idėja“, t.y. kad kiekvienas žmogus turi prigimtine teisę į savo darbo vaisius. Antroji grupė argumentų, tuo tarpu, labiau vertina patį asmenį ir jo saviraišką.

3.1.1. Darbo teorija

Darbo teorijos atskaitos tašku galima būtų laikyti teiginį, kad žmogus, savo darbu bei pasinaudodamas savo paties ar bendrais ištekliais sukūręs tam tikrą rezultatą, turi prigimtine teisę į savo darbo rezultatą, o valstybė privalo gerbti ir užtikrinti tos prigimtinės teisės įgyvendinimą. Šios teorijos ištakos randamos John Locke darbuose.

J. Locke teigimu, kiekvienas žmogus yra savo kūno ir visų produktų, kuriuos sukūrė jį valdydamas ir dirbdamas, savininkas. Valstybės tikslas – išsaugoti laisvę ir darbu įgytą nuosavybę. J. Locke tiesiogiai intelektinės nuosavybės nenagrinėjo, tačiau jo teoriją dažnai bandoma pritaikyti intelektinei nuosavybei. Pasak J. Locke, daiktas, ištrauktas iš bendros gamtos suteiktos būklės ir pakeistas žmogaus darbo, įgyja tai, kas atima iš kitų žmonių jų bendrą teisę į jį. O kadangi šis „darbas“ yra neginčijama dirbančiojo nuosavybė, tai joks kitas žmogus, tik jis pats gali turėti teisę į tai, prie ko jis kartą prisidėjo, bent jau tada, kai pakankamai tokių pat daiktų lieka kitiems²⁵. Vadovaujantis tokiu argumentavimu, jei intelektinių pastangų dėka sukuriamas naujas produktas – tam tikras rezultatas – jis turi būti saugomas privačios nuosavybės teisės²⁶. Be to, „ištekliai“ intelektinės nuosavybės kontekste yra įvairūs faktai ar bendros idėjos, taigi yra bendri ištekliai, apie kuriuos ir kalba J. Locke, o darbas arba intelektinė veikla tame pačiame kontekste yra nepaprastai svarbus galutinio produkto vertei²⁷. Iš tiesų, J. Locke

²⁵ LOKAS, Dž. *Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą. (Antras traktatas apie valdžią)*. Vilnius: Mintis, 1992, p. 32.

²⁶ ŽILINSKAS, V., KASPERAVIČIUS, P., KIŠKIS, M. *Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007, p. 23.

²⁷ FISHER, W. *Theories of Intellectual Property* [interaktyvus]. Harvard, 2000 [žiūrėta 2008-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://cyber.law.harvard.edu/people/ffisher/iptheory.pdf>>.

argumentavimu pagrįsta intelektinės nuosavybės teorija yra gana patraukli ir įtikinama: žmonės dirba tam, kad kurtų idėjas, o tų idėjų vertė – ypač kai nėra jokio fizinio rezultato – priklauso išimtinai nuo individo protinio „darbo“²⁸. J. Locke teigimu, patenkinus šias dvi sąlygas, t.y. įgijus nuosavybę savo darbu pasinaudojant bendrais ištekliais, asmuo įgyja amžinas nuosavybės teises, taigi jos negali būti ribojamos laike²⁹. Tačiau, kaip matysime, teisinė tikrovė susiklostė priešingai nei J. Locke vizija dėl teisių neribojimo laike.

Su pagrindinėmis J. Locke teorijos siūlomomis idėjomis nuosavybės teisės klausimu sutinka ir Robert Nozick. Tačiau jis išvelgia tam tikrų netikslumų J. Locke teorijoje, žvelgiant į ją intelektinės nuosavybės kontekste. Trumpoje, tačiau reikšmingoje diskusijoje apie patentų teisę darbe „Anarchija, valstybė ir utopija“³⁰ R. Nozick atkreipia dėmesį į J. Locke prieštarinę teiginį, kad asmuo gali teisėtai įgyti nuosavybės teises darbo ir bendrų išteklių dėka tik tada, jei po nuosavybės teisės įgijimo „lieka pakankamai ir tokios pačios vertės išteklių, bendrų visiems“³¹. R. Nozick tvirtina, kad teisingas šio ribojimo interpretavimas („teisingas“ ta prasme, kad atitinka J. Locke teorijos esmę ir yra nulemtas „tinkamos teisingumo teorijos“) leidžia teigti, kad nuosavybės įgijimas darbu yra teisėtas vieninteliu atveju – kai kiti asmenys nepatiria tiesioginės žalos. „Tiesioginė žala“ šiuo atveju reiškia tokią žalą, kai kiti asmenys būtų palikti blogesnėje pozicijoje nei tada, jei egzistuotų kitoks režimas, neleidžiantis įgyti nuosavybę darbu arba suvaržant bendrus išteklius, tačiau „tiesioginė žala“ neapima šių asmenų galimybių pirmiems įgyti nuosavybę savo pačių darbu pasinaudojus tais pačiais ištekliais sumažėjimo. R. Nozick teigia, kad remiantis tokiu aiškinimu J. Locke teorija nėra paneigiama priskiriant teisę į patentą išradėjui, nes, nors ir kitų asmenų teisės išdavus patentą į tą išradimą yra apribojamos, išradimas apskritai neegzistuotų be išradėjo pastangų. Kitaip tariant, patentai yra naudingi vartotojams, o ne žalingi.

R. Nozick visgi ginčijasi, kad tiksliai interpretuojant J. Locke teoriją, galima išskirti du išradėjo teisių ribojimus. Pirma, asmenys, kurie vėliau sukūrė tą patį išradimą, turi turėti teisę jį gaminti ir gauti iš jo ekonominę naudą. Priešingu atveju, jei išradimas būtų priskirtas tik pirmajam išradėjui, jie atsidurtų blogesnėje padėtyje. Antra, dėl tos pačios

²⁸ HUGHES, J. *The Philosophy of Intellectual Property* [interaktyvus]. Georgetown Law Journal, 1988 [žiūrėta 2008-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.harvard.edu/faculty/tfisher/music/Hughes1988.html>>.

²⁹ FISHER, W. *Theories of Intellectual Property* [interaktyvus]. Harvard, 2000 [žiūrėta 2008-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://cyber.law.harvard.edu/people/tfisher/iptheory.pdf>>.

³⁰ NOZICK, R. *Anarchy, State and Utopia*. New York: Basic Books, 1974. pp 178-82, iš Ibid. p. 2

³¹ LOKAS, Dž. *Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą. (Antras traktatas apie valdžią)*. Vilnius: Mintis, 1992, p. 32, ir MENELL, P.S. *Intellectual Property and the Property Rights Movement*. Research and Development, 2007, p. 38.

priežasties patentai neturėtų galioti ilgiau nei kažkam kitam vidutiniškai užtruktų sukurti tą patį išradimą, jei žinios apie tą išradimą nebūtų tapusios kliūtimi jį pasiekti savarankiškai³².

Taigi iš esmės R. Nozick pateisina intelektinės nuosavybės egzistavimą vadovaudamasis pagrindinėmis J. Locke „darbo teorijos“ nuostatomis, tačiau jo interpretacija leidžia intelektinės nuosavybės teisių ribojimą.

Norint įgyvendinti pirmąjį R. Nozick ribojimą praktikoje, reikėtų iš esmės reformuoti visą šiandieninę patentų teisę. Patentas vieno išradimo apsaugai suteikiamas vienam asmeniui. JAV išradimo savininku tampa pirmasis išradęs naują objektą ar veiklos metodą (angl. *first to invent* principas), visose kitose pasaulio valstybėse – pirmasis pateikęs paraišką registruoti patentą (angl. *first to file* principas), tačiau bet kokiu atveju išimtinė nuosavybės teisė atitenka vienam subjektui (gali būti asmuo ar asmenų grupė kolektyvinio išradimo atveju).

Antrasis ribojimas, tuo tarpu, yra dalinai pritaikytas praktikoje. Patentų galiojimo laikas yra ribotas. Lietuvoje patentų galiojimo terminas yra 20 metų nuo paraiškos padavimo datos³³. Šis terminas atitinka TRIPS sutartyje nustatytą minimalų patento galiojimo terminą³⁴, t.y. 20 metų nuo paraiškos pateikimo dienos. Atsižvelgiant į šią nuostatą, daugelyje pasaulio valstybių PPO narių nustatytas analogiškas apsaugos terminas³⁵. Dažnai ginčijamasi, koks išradimo galiojimo terminas yra optimaliausias, tačiau diskusijoje vyrauja ekonominio pobūdžio argumentai. R. Nozick kriterijus, kad patentai neturėtų galioti ilgiau nei kažkam kitam vidutiniškai užtruktų sukurti tą patį išradimą, pamiršamas. Tenka sutikti, kad 20 metų terminas technologijų amžiuje ko gero yra gerokai ilgesnis laiko tarpas, nei kam kitam kiltų analogiška novatoriška idėja, ar būtų rastas tam tikras technologinis sprendimas. Vadovaujantis R. Nozick logika, patentų savininkų monopolis būtų kur kas labiau ribotas laike nei yra dabar. Bet kokiu atveju matyti, kad autoriaus išskirtas antrasis ribojimas yra bent dalinai įgyvendintas teisinėje praktikoje.

³² NOZICK, R. *Anarchy, State and Utopia*. New York: Basic Books, 1974. pp 178-82.

³³ Lietuvos Respublikos patentų įstatymas (Valstybės žinios, 1994, Nr. 8-120), 27 str.

³⁴ 1994 m. Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS), 1C priedas prie Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties, (Valstybės žinios, 2001-05-31, Nr. 46-1620), 33 str.

³⁵ Iki patentų teisės harmonizavimo TRIPS sutartimi, patentų galiojimo terminai skirtingose pasaulio valstybėse svyravo nuo 7 iki 20 metų. Šaltinis: Bendras UNAIDS ir Pasaulio sveikatos organizacijos dokumentas. *Pharmaceuticals and the WTO TRIPS Agreement* [interaktyvus]. [žiūrėta: 2008-04-23].
Prieiga per internetą:
<<http://www.who.int/medicinedocs/collect/medicinedocs/pdf/whozip18e/whozip18e.pdf>>.

3.1.2. Asmenybės teorija

Asmenybės teorijos arba asmenybės raiškos teorijos ištakos randamos Georg Wilhelm Friedrich Hegel bei Imanuel Kant darbuose pateikiamame požiūryje į asmenį ir nuosavybę. Asmenybės teorijos hipotezė teigia, kad asmeninės nuosavybės teisės yra gyvybiškai svarbios tam tikrų fundamentalių žmogiškų poreikių patenkinimui, dėl šios priežasties turi būti siekiama sukurti ir paskirstyti teises į išteklius tokiu būdu, kad tie poreikiai būtų geriausiai patenkinti. Asmenybės teorijos prielaida teigia, kad tam, kad asmuo pasiektų tinkamą vystimosi lygį – būtų asmenybė – jam būtina kontroliuoti tam tikrus išorinio pasaulio išteklius³⁶. Remiantis tokiu požiūriu, intelektinės nuosavybės teisės gali būti pateisinamos arba tuo, kad jos apsaugo nuo meno kūrinį, kuriais jų autoriai išreiškė save, pasisavinimo ar modifikavimo, arba tuo, kad intelektinės nuosavybės teisės sukuria socialines ir ekonomines sąlygas, palankias intelektinei veiklai, kuri yra naudinga žmonijos egzistavimui³⁷.

Justin Hughes, tuo tarpu, apjungė G.W.F. Hegel ir J. Locke teorijas³⁸. Justin Hughes J. Locke darbo teoriją laiko stipria, tačiau neišsamia. Jo manymu, čia trūksta asmenybės teorijos, kurią būtų ir pasiūlė G.W.F. Hegel, pateisindamas nuosavybę saviraiškos idėja. Yra autorių, manančių, kad J. Locke teorijoje atsispindi ir asmenybės raiškos teorija, o būtent dėl teiginio, kad naudojant kažkieno darbą natūraliam objektui, tam objektui perteikiami tam tikri dirbančiojo bruožai, nulemti jo paties egzistavimo. Tačiau vadovaujantis tokia logika, pasak J. Hughes, iš esmės nebeliktų skirtumo tarp J. Locke ir G.W.F. Hegel, bent jau tiek, kiek tai susiję su intelektinės nuosavybės analize³⁹.

J. Hughes, įtakotas J. Locke ir remdamasis J.W.G. Hegel „Teisės filosofija“, konstruoja savitą argumentaciją ir išveda tam tikras gaires intelektinės nuosavybės teisių apsaugai. Visų pirma, jo teigimu, mes turėtumėme būti labiau linkę teisiškai saugoti rezultatus tos intelektinės veiklos, kuri pasižymi didesniu asmeninės išraiškos lygiu, tokios kaip, pavyzdžiui, literatūros kūrinių rašymas, nei rezultatus veiklos, kuri pasižymi mažesne išraiška, pavyzdžiui, genetiniai tyrinėjimai. Antra, kadangi žmogaus asmenybė, t.y. jo įvaizdis, įskaitant jo fizines savybes, manieras ir istoriją, yra svarbi „asmenybės saugykla“, todėl ji nusipelno tinkamos teisinės apsaugos, nepaisant to, kad paprastai ji atsiranda neįdedant darbo. Dar viena J. Hughes siūloma taisyklė yra tokia, kad autoriams

³⁶ RADIN, M.J., *Property and Personhood*. 34 *Stanford Law Review*, 957-1015, 1982.

³⁷ RADIN, M.J. *Reinterpreting Property*. Chicago: University of Chicago Press, 1993, pp 35-36.

³⁸ FISHER, W. *Theories of Intellectual Property* [interaktyvus]. Harvard, 2000 [žiūrėta 2008-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://cyber.law.harvard.edu/people/ffisher/iptheory.pdf>>.

³⁹ HUGHES, J. *The Philosophy of Intellectual Property* [interaktyvus]. Georgetown Law Journal, 1988 [žiūrėta 2008-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.harvard.edu/faculty/ffisher/music/Hughes1988.html>>.

ir išradėjams turi būti leidžiama užsitarnauti pagarbą, garbę, susižavėjimą bei gauti ekonominę naudą, tačiau jiems neturėtų būti leidžiama atsisakyti savo teisės drausti kitiems iškraipyti ar kitaip netinkamai elgtis su savo kūriniais⁴⁰.

J. Hughes siūlomi sprendimai atsispindi šiuolaikiniame intelektinės nuosavybės teisiniame reguliavime. Tai pastebima lyginant apsaugos terminus. Autorių teisių apsaugos terminas yra ženkliai ilgesnis nei išimtinių teisių į išradimus. Berno konvencijoje „Dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos“ (Berno konvencija) nustatyta minimalų apsaugos terminą sudaro autoriaus gyvenimo laikas ir 50 metų po jo mirties⁴¹. TRIPS sutartis papildo Berno konvencijos nuostatas numatydamą, kad kai galiojimo terminas apskaičiuojamas ne fizinio asmens gyvenimo trukmės pagrindu, toks terminas turi būti ne mažesnis kaip 50 metų, skaičiuojant nuo kalendorinių metų po publikavimo su autoriaus leidimu pabaigos, arba, jeigu kūrinys nebuvo publikuotas per 50 metų nuo jo sukūrimo, – ne mažesnis kaip 50 metų nuo kalendorinių metų, kai jis buvo sukurtas, pabaigos⁴². Bendrasis autorių teisių apsaugos terminas Lietuvoje – 70 metų po autoriaus mirties⁴³ (analogiškas terminas taikomas kitose Europos Sąjungos valstybėse dėl autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos terminų harmonizavimo⁴⁴). Tuo tarpu, kaip minėta, minimalus patentų galiojimo laikas pagal TRIPS sutartį – 20 metų⁴⁵, toks pat terminas taikomas ir Lietuvoje.

Didesniu apsaugos lygiu galima laikyti ir tai, kad autorių teisių objektai saugomi nuo jų sukūrimo. Berno konvencija tai įtvirtina nuostata, kad teisių galiojimas ir įgyvendinimas nepriklauso nuo jokių formalumų⁴⁶. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos įstatyme tiesiogiai įtvirtinta, kad autorių teisės į literatūros, mokslo ir meno kūrinių atsiranda jų sukūrus⁴⁷. Priešingai, pramoninės nuosavybės objektams, jų tarpe ir patentams, reikalinga registracija, o apsauga suteikiama tik nuo

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ 1886 m. Berno konvencija „Dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos“ (Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-988, papildyta 1896-05-04 Paryžiuje, peržiūrėta 1908-11-13 Berlyne, papildyta 1914-03-20 Berne, peržiūrėta 1928-06-02 Romoje, 1948-06-26 Briuselyje, 1967-07-14 Stokholme ir 1971-07-24 Paryžiuje ir pataisyta 1979-09-28).

⁴² 1994 m. Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS), 1C priedas prie Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties, (Valstybės žinios, 2001-05-31, Nr. 46-1620), 12 str.

⁴³ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos įstatymas (Valstybės žinios, 1999, Nr. 50-1598, 2000, Nr. 66-1985), 34 str. 1 d.

⁴⁴ Konkrečiai šiam klausimui skirta 2006 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/116/EB dėl autorių ir tam tikrų gretutinių teisių apsaugos terminų.

⁴⁵ *Cit. op.* 42, 33 str.

⁴⁶ *Cit. op.* 41, 5 str. 2 d.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos įstatymas (Valstybės žinios, 1999, Nr. 50-1598, 2000, Nr. 66-1985), 13 str.

paraiškos padavimo dienos⁴⁸. Taigi teisės į mažesnio „asmeninės išraiškos lygio“ objektus siejamos su tam tikrų formalumų įvykdymu.

Asmeninį intelektinės nuosavybės teisių aspektą ilgą laiką pripažino daugelio Europos valstybių įstatymai, vartotas moralinių teisių terminas. Manoma, kad Prancūzijos ir Vokietijos autorių teisių apsaugos sistemos buvo labai įtakotos J.W.G. Hegel ir I. Kant darbų⁴⁹. Teisinėje praktikoje tokia teisės samprata itin aiškiai pasireiškia autorių teisės srityje. Visų pirma, labai išplėtotą neturtinių autorių teisių, arba *droit moral* doktrina, pagal kurią greta nuosavybės teisių išskiriama atskira kategorija teisių, kurios neatsiejamai susijusios su asmeniu ir saugomos net tada, kai ekonominės teisės perduodamos kitiems⁵⁰. Tokia taisyklė įgyvendinta šiuolaikinėje pozityviojoje teisėje. Berno konvencija numato, kad nepaisant autoriaus turtinių teisių, net ir po jų perdavimo, autorius turi teisę reikalauti pripažinti kūrinio autorystę ir prieštarauti bet kokiam kūrinio iškraipymui, išdarkymui ar kitokiam pakeitimui, taip pat bet kokiam kitam autoriaus garbei ar reputacijai galinčiam padaryti žalos kėsinimuisi į kūrinį⁵¹. Panaši nuostata atsispindi Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos įstatymo⁵² (ATGTĮ) 14 str. 1 dalyje, o to paties straipsnio 2 dalis numato, kad autorių asmeninės neturtinės teisės yra neperduodamos kitiems asmenims. Tai rodo neatsiejamą autoriaus asmenybės ir kūrinio ryšį, o taip pat atsispindi dar vieną J. Hughes siūlytą taisyklę, o būtent, kad autoriams neturėtų būti leidžiama atsisakyti nuo asmeninio neturtinio pobūdžio teisių.

Antra, prigimtinės teisės sampratos argumentai už intelektinės nuosavybės apsaugą, o ypač asmenybės teorija, yra galimai įtakoję faktą, kad jau minėtose Prancūzijoje ir Vokietijoje, taip pat ir Lietuvoje bei kitose kontinentinės Europos valstybėse, lyginant jas su JAV, autoriams suteikiamos platesnės išimtinės teisės, numatant konkrečius įstatyminius ribojimus, kai tokio išimtinumo gali būti nepaisoma. JAV, tuo tarpu, nuo seno vadovaujasi „sąžiningo naudojimo“ (angl. *fair use*) doktrina, pagal kurią bet koks naudojimasis kūriniais yra leidžiamas, jei atitinka tam tikrus sąžiningo naudojimo

⁴⁸ Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS), 1C priedas prie Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties, (Valstybės žinios, 2001-05-31, Nr. 46-1620, priimta 1994 m.), 33 str.; Lietuvos Respublikos patentų įstatymas (Valstybės žinios, 1994, Nr. 8-120), 27 str.

⁴⁹ FISHER, W. *Theories of Intellectual Property* [interaktyvus]. Harvard, 2000 [žiūrėta 2008-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://cyber.law.harvard.edu/people/ffisher/iptheory.pdf>>.

⁵⁰ ŽILINSKAS, V., KASPERAVIČIUS, P., KIŠKIS, M. *Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007, p. 26.

⁵¹ 1886 m. Berno konvencija „Dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos“ (Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-988, papildyta 1896-05-04 Paryžiuje, peržiūrėta 1908-11-13 Berlyne, papildyta 1914-03-20 Berne, peržiūrėta 1928-06-02 Romoje, 1948-06-26 Briuselyje, 1967-07-14 Stokholme ir 1971-07-24 Paryžiuje ir pataisyta 1979-09-28), 6bis str. 1 d.

⁵² Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos įstatymas (Valstybės žinios, 1999, Nr. 50-1598, 2000, Nr. 66-1985).

kriterijus. Kadangi autorių teisių ribojimo klausimas yra itin artimai susijęs su autorių teisių ir visuomenės interesų derinimo problematika, kas detaliau analizuojama utilitarinės teisės sampratos atstovų, prie šio klausimo bus sugrįžta kitose darbo dalyse.

Kita vertus, nors JAV autorių suteikiamų teisių apimtis mažesnė, ten taip pat mažesni ir reikalavimai, kad kūrinys būtų saugomas. Tai atspindi skirtingas originalumo kriterijaus traktavimas. Nors originalumas yra visuotinai pripažįstamas kriterijus autorių teisių apsaugos taikymui, tačiau jo turinys gali skirtis. Tradiciškai kontinentinės Europos valstybėse keliamas gana aukštas originalumo reikalavimas, Vokietijoje jis siejamas su individualumu, Prancūzijoje kūrinys laikomas originaliu, kai jame matomas aiškus asmenybės atspindys. Lietuvoje šis kriterijus taip pat siejamas su individualia autoriaus minčių raiška, išskirtiniu autoriaus išraiškos būdu⁵³. JAV originalumo kriterijus iš esmės reiškia reikalavimą, kad asmuo, pretenduojantis į tam tikro kūrinio autorystę, nebūtų jo nukopijavęs nuo kažko kito⁵⁴. Tik 1991 m. JAV Aukščiausiais teismas, interpretuodamas JAV taikomą principo „kol prakaitas išmuš“ (angl. – *sweat of the brow test*), išskėlė „bent minimalaus kūrybinio indėlio“ reikalavimą⁵⁵.

Kiek skirtingą autorių teisės sampratą JAV ir Europoje liudija ir skirtumai terminologijoje. Kūrybinės veiklos rezultatai bendrosios teisės tradicijoje saugomi „*copyright*“, tiesiogiai verčiant – „kopijos teisės“ pagrindu. Kontinentinėje Europoje, tuo tarpu, naudojamas „autorių teisės“ terminas: *droit d’auteur* Prancūzijoje, *Urheberrecht* Vokietijoje, *derecho de autor* Ispanijoje, ir t.t.⁵⁶ Taigi net pačiu terminu pabrėžiamas autoriaus vaidmuo šiame teisės institute.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad prigimtinės teisės samprata, nors kai kur neišsami ar prieštaringa, labiausiai įtakojo kontinentinės teisės tradicijos valstybių intelektinės nuosavybės apsaugos režimą ir politiką šiuo klausimu. Prigimtinės teisės sampratos idėjos atsispindi pozityviojoje autorių teisėje taikant didesnės apimties apsaugą nei patentų teisėje, kur asmenybės pasireiškimas laikomas mažesniu, bei reikalaujama mažesnio kūrybinio indėlio. Nagrinėjant tam tikrus praktinius autorių teisės aspektus pastebima, kad kontinentinės Europos valstybėse prigimtinės teisės samprata pasireiškia labiau nei bendrosios teisės tradicijos valstybėse.

⁵³ VILEITA, A. *Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000, pp 212-213.

⁵⁴ MILLER, A.R., DAVIS, M.H. *Intellectual Property. Patents, Trademarks and Copyright in a Nut Shell*. 3rd ed. St. Paul: West Group, 2000, p. 295.

⁵⁵ JAV Aukščiausiojo teismo 1991 m. sprendimas byloje *Feist Publications, Inc. V Rural Telephone Service Co., Inc.* [interaktyvus]. 499 U.S. 340 [žiūrėta 2008-04-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.bitlaw.com/source/cases/copyright/feist.html>>.

⁵⁶ MENNEL, P.S. *Intellectual Property: General Theories*. Berkeley Center for Law and Technology, University of California at Berkeley, 1999. p 28.

3.2. Prigimtinės teisės sampratos argumentai prieš intelektinę nuosavybę. Kritika

3.2.1. Patentų teisės kritika

Kaip minėta ankstesnėje darbo dalyje, R. Nozick, remdamasis ta pačia prigimtinės teisės teorija, prieina išvada, kad intelektinės nuosavybės teisės, ar bent jau teisės į patentus, reikia riboti, ir nurodo du jų ribojimo būdus. Nors šią R. Nozick argumentacijos dalį galima būtų priskirti prie prigimtinės teisės sampratos argumentų „prieš“ intelektinę nuosavybę, kur kas radikalesnių ir išsamesnių pasisakymų šiuo klausimu randama Murray N. Rothbard darbuose.

M.N. Rothbard apskritai neigia išradimų apsaugą remiantis patentų sistema⁵⁷. Visų pirma, M.N. Rothbard kritikuoja daugumos autorių darbuose pastebimą autorių teisių ir patentų teisės gretinimą. Jis sutinka, kad tiek autorių teisės, tiek teisės į patentus yra išimtinės teisės. Taip pat M.N. Rothbard sutinka, kad savo esme tai yra teisės į inovacijas. Tačiau jos skiriasi esminiu aspektu – teisių gynimu. Reikėtų pastebėti, kad savo išvadas M.N. Rothbard remia turtinių autorių teisių analize. Jis pateikia tokį praktinį pavyzdį: jei autorius mano, kad jo autoriaus teisės buvo pažeistos, ir kreipiasi dėl savo teisių gynimo, jis turi įrodyti, kad asmuo, tariamai pažeidęs jo teises, turėjo priėjimą prie jo kūrinio, t.y. žinojo apie to kūrinio egzistavimą. Jei atsakovas sukūrė darbą, tapatų ankstesniam kūriniiui, vien per atsitiktinumą, tokiu atveju tai nebus laikoma autorių teisių pažeidimu⁵⁸. Taigi jei vėlesnis autorius pasiekia tokį patį kūrybinį rezultatą savo paties intelektinės veiklos eigoje, nėra paneigiamos šio autoriaus teisės naudotis savo kūriniiu.

Tuo tarpu, jei išradimas saugomas patentu, susiduriama su visai kitokiomis teisinėmis pasekmėmis. Patentas suteikia išimtinės teisės (arba privilegiją, kaip pats M.N. Rothbard tai vadina) į išradimą pirmajam išradėjui⁵⁹, o visiems kitiems, kurie taip pat savarankiškai pasiektų tą patį išradimą, tokios teisės nebūtų pripažįstamos, ir jie negalėtų tuo išradimu laisvai naudotis.

M.N. Rothbard ginčijasi, kad patentai yra nesuderinami su laisva rinka ta apimtimi, kuria jie nueina toliau nei autorių teise suteikiama apsauga⁶⁰. Jis pateikia dar vieną pavyzdį: muzikos ar literatūros kūrinio autorius, išleisdamas savo kūrinį, pažymi jį

⁵⁷ ROTHBARD, M. N. *Man, Economy & State with Power and Market*. [interaktyvus]. 2nd ed. Ludwig von Mises Institute, 2004 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://mises.org/rothbard/mes/chap10e.asp#7_Patents_Copyrights>, 7 skyrius.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ Manytina, kad M.N. Rothbard kalba apie patentų sistemą JAV. JAV patentų sistema paremta „pirmas išrasti“ (angl. *first to file*) principu, ir, remiantis JAV patentų įstatymų, apsauga suteikiama pirmajam „sugalvojusiam“ išradimą. Visos kitos pasaulio valstybės šiuo metu vadovaujasi priešingu principu – „pirmas užregistruoti“ (angl. *first to register*). Taip patentinė apsauga suteikiama tam, kuris pirmas pateikia patentinę paraišką, taigi ne kiekvienu atveju tai bus tikrasis „pirmasis“ išradėjas laiko prasme.

⁶⁰ *Cit. Op. 57.*

autorių teisių apsaugos ženklu ©. Tai reiškia, kad bet kuris asmuo, įsigydamas kūrinio kopiją su tokiu ženklu, sutinka jo nekopijuoti ir neatgaminti jo tolesniam perpardavimui⁶¹. Taigi kūrinio autorius parduoda savo nuosavybę su sąlyga, kad ji nebus kopijuojama ar kaip kitaip pažeidžiamos jo teisės. Asmuo vėliau pažeidęs savo išipareigojimą autoriui, gali būti kaltinamas vagyste. M.N. Rothbard laiko autorių teises „logišku nuosavybės teisės instrumentu laisvos rinkos ekonomikoje“⁶².

Iš kitos pusės, patentai neleidžia asmeniui naudotis savo išradimu, netgi jei visa nuosavybė į išradimą yra jo ir jis nepavogė to išradimo. Dėl šios priežasties M.N. Rothbard vadina patentus monopolinėmis privilegijomis, kurias suteikdama valstybė elgiasi „grobikiškai“ rinkoje esančių nuosavybės teisių atžvilgiu⁶³. Jo manymu, laisvos rinkos sąlygomis yra būtina, kad išradimai būtų saugomi autorių teisės pagrindu, o ne patentais. Įdomus autoriaus pastebėjimas yra tas, kad patentai labiau tiktų meno kūriniių apsaugai, nes „<...> kūriniai yra unikalūs individo veiklos rezultatai; beveik neįmanoma, kad jie savarankiškai galėtų būti atkartoti kieno nors kito“⁶⁴. Dėl šios priežasties nekiltų pirmojo ir vėlesnio autoriaus konflikto, arba jų būtų sumažinta iki minimumo.

Taigi prigimtinės teisės sampratos atstovas M.N. Rothbard, nagrinėdamas tam tikrus intelektinės nuosavybės funkcionavimo aspektus laisvos rinkos ekonomikos sąlygomis, nepaneigia intelektinės nuosavybės egzistavimo, jis paneigia tam tikrų apsaugos mechanizmų, konkrečiau – patentų, taikymą išradimų atžvilgiu. M.N. Rothbard netgi skatina intelektinės nuosavybės apsaugą, tačiau autorių teisės pagrindu. Jis netgi teigia, kad autorių teisės turi būti amžinos ir neapribotos vos keletu metų: akivaizdu, kad tam, kad tam tikras gėris būtų pilnai asmens nuosavybė, tas gėris turi nuolat ir amžinai būti asmens ir jo teisių perėmėjų nuosavybė. Jei valstybė nustato, kad to asmens nuosavybė baigiasi sulaukus konkrečios datos, tai reiškia, kad tikrasis savininkas yra valstybė ir ji paprasčiausiai leidžia savo nuosavybe pasinaudoti tam tikrą laikotarpį⁶⁵. Pastarasis argumentas visiškai atitinka J. Locke nuosavybės teorijos siūlytą teiginį. Vėlgi, visa apimtimi tokia šių mąstytojų vizija neišsipildė teisinėje praktikoje.

⁶¹ ROTHBARD, M. N. *Man, Economy & State with Power and Market*. [interaktyvus]. 2nd ed. Ludwig von Mises Institute, 2004 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <<http://mises.org/rothbard/mes/chap10e.asp#7. Patents Copyrights>>, 7 skyrius.

⁶² *Ibid.*

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ *Ibid.*

3.2.2. Intelektinės nuosavybės teisės – dirbtinė konstrukcija

Vien klasifikavimas patentų, prekių ženklų, autorių teisių, kitų intelektinės nuosavybės objektų kaip nuosavybės formų nenurodo, kur kiekvieno iš jų apsaugos ribos ir kokios teisės turi būti suteikiamos jų savininkams. Nuosavybė taip pat nėra vienalytė samprata, ir ji traktuojama labai įvairiai, dažnai tai priklauso nuo išteklių pobūdžio. Peter S. Menell neginčija termino „nuosavybė“ taikymo intelektinei nuosavybei, tačiau jis abejoja, ar tradicinės teisės, siejamos su nekilnojamuoju turtu ar kita materialia nuosavybe taikytinos intelektinei nuosavybei.

Visų pirma, matomas konceptualus skirtumas tarp nuosavybės teisės į materialius ir nematerialius objektus. Klasikinis nuosavybės teisės formavimasis buvo siejamas su neatimama ir nepažeidžiama asmens prigimtinė teise į nuosavybę. Pakartojant vieną iš pagrindinių J. Locke teiginių, kiekvienas žmogus turi įgimtą nuosavybės teisę į savo asmenį ir į savo kūno darbo vaisius⁶⁶. Iš šios prielaidos J. Locke išvedė, kad nuosavybė, taip pat kaip pats gyvenimas ir laisvė, yra prigimtinės vertybės, neatimamos teisingos visuomenės teisės.

Tuo tarpu patentai ir autorių teisės atsirado ir vystėsi per tam tikrus vienkartinio pobūdžio valstybės aktus, o vėliau šiose ir kitose intelektinės nuosavybės srityse prasidėjo nuosekli kodifikacija. Viduramžiais tam tikri prekybos segmentai Europoje tapo centralizuoti ir valdomi tam tikrų grupių. Labiausiai pasižymėjo amatininkų cechai arba kitaip – gildijos. Jiems, veikiantiems vienoje ar kitoje srityje (odos, stiklo apdirbėjai, kitokių prekių gamintojai), ir priklausė ankstyvosios „monopolijos“. XV a. Venecijoje priimti pirmieji intelektinės nuosavybės įstatymai. Išradimams buvo suteikiama apsauga Senato skelbiamais dekretais bei kunigaikščio privilegijomis, kurie iš esmės buvo patentų prototipai. XVI a. Anglijoje egzistavo karališkomis privilegijomis pagrįsta patentų sistema. Šios patentų monopolijos buvo susijusios ne tiek su išradimais, bet su prekyba: labai išpopuliarėjo „importo patentas“. Karalienės Elizabeth laikotarpiu tokie „karališki“ patentai tapo našta laisvai prekybai ir konkurencijai. Naudos iš jų gaudavo tik monarchas ir patento savininkas, o inovacijoms ir laisvai prekybai buvo užkertamas kelias. Augančios bendrosios teisės teismų galios leido teisėjams paskelbti neteisėtais pačius rimčiausius piktnaudžiavimo karališkomis privilegijomis atvejus. Tačiau tai buvo

⁶⁶ LOKAS, Dž. *Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą. (Antras traktatas apie valdžią)*. Vilnius: Mintis, 1992, p. 32.

pavieniai, nenuoseklūs, o todėl ir nesėkmingi bandymai spręsti problemą, susiklosčiusią dėl karališkųjų privilegijų. Akivaizdžiai reikėjo įstatymų leidėjo įsikišimo⁶⁷.

1623 m. Monopolijų įstatymas buvo pirmasis⁶⁸ rašytinis įstatymas, suteikiantis monopolinę teisę į išradimą, o iš esmės - teisę kontroliuoti tam tikrą prekybos sritį – ribotam laikui⁶⁹. Monopolijų įstatymas padarė galą pačioms didžiausioms monopolijoms. Taigi klasikiniu atskaitos tašku laikomas teisės aktas patentų teisės srityje iš esmės buvo nukreiptas prieš neribotas monopolijų dalybas.

Galima daryti išvadą, kad intelektinės nuosavybės teisės, priešingai nei tradicinės nuosavybės formos ir teisės, yra dirbtinis įstatymų leidėjo kūrinys, suteikiantis asmeniui ar asmenų grupei monopoliją. Tai dirbtinė konstrukcija, iš vienos pusės suteikianti „išimtinės“ teises, o iš kitos pusės, gana ženkliai jas ribojanti.

3.2.3. Tradicinės nuosavybės sampratos nepritaikomumas intelektinei nuosavybei

Materialūs objektai, materialios gėrybės yra ribotos, todėl gali kilti konfliktas dėl šių gėrybių tarp keleto asmenų. Toks konfliktas reikalauja etinio pobūdžio taisyklių, reguliuojančių ribotų išteklių panaudojimą. „Nuosavybės“ funkcija yra tarpasmeninių konfliktų dėl ribotų išteklių išvengimas, suteikiant išimtinės nuosavybės teises į tam tikrus išteklius konkreitiems individams (savininkams)⁷⁰. Tam, kad galėtų vykdyti savo funkciją, nuosavybės teisės turi būti matomos ir teisingos. Tam, kad vieni individai nesinaudotų kitiems individams priklausančia nuosavybe, nuosavybės objektai ir nuosavybės teisės turi būti matomi ir turi turėti aiškias ribas⁷¹.

Nuosavybės teisės taip pat turi būti teisingos, kadangi kitaip jos negalėtų atlikti prevencinės konfliktų funkcijos, jei tie, kuriuos įtakoja taisyklės, nelaikytų jų teisingomis. Laikoma, kad pirmajam užėmusiam – pasisavinusiam – tam tikrus išteklius garantuojama prigimtinė nuosavybės teisė į tuos išteklius. Tai yra objektyvus, etiškas ir aiškus kriterijus paskirstyti ribotus išteklius⁷².

⁶⁷ MILLER, A.R., DAVIS, M.H. *Intellectual Property. Patents, Trademarks and Copyright in a Nut Shell*. 3rd ed. St. Paul: West Group, 2000, p. 4-5.

⁶⁸ XVIII a. daugelyje valstybių sukurtos patentų sistemos: Prancūzijoje 1791 m. priimtas patentų įstatymas, 1789 m. JAV Konstitucijoje numatyti patentai ir išradėjų apsauga. Pirmasis Autorių teisių įstatymas priimtas 1710 m. Anglijoje – vadinamasis „Karalienės Onos statusas“. Autorių teisės normos nustatytos ir 1741 m. Norvegijos dekretu, 1762 Ispanijos įstatymu, jau minėtoje 1789 m. JAV Konstitucijoje, 1830 m. Rusijos įstatymu, 1837 m. Vokietijos įstatymu, kt.

⁶⁹ ŽILINSKAS, V., KASPERAVIČIUS, P., KIŠKIS, M. *Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007, p. 37.

⁷⁰ KINSELLA, N.S. *Against Intellectual Property* [interaktyvus]. Journal of Libertarian Studies, Vol. 15, No. 2. Ludwig von Mises Institute, 2001 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.mises.org/journals/jls/15_2/15_2_1.pdf>, p. 19-20.

⁷¹ *Ibid.*, p. 20.

⁷² *Ibid.*, p. 21.

Šiame kontekste su intelektine nuosavybe kyla dvi problemos, kadangi (i) nematerialūs objektai, saugomi intelektinės nuosavybės teisės nėra riboti, be to, (ii) nuosavybės teisės į juos negali būti paskirstytos vadovaujantis pirmojo pasisavintojo taisykle. Taip pat neiškus yra jau įgytos intelektinės nuosavybės objekto klausimas.

Riboti ištekliai

Idėjos nėra ribotos ekonomine prasme, jos negali būti laikomos ribotu ištekliu. Vadinasi, jei jos nėra ribotos, nėra jokio poreikio išimtinumui, kadangi konfliktai tarp asmenų dėl neribotų išteklių paprasčiausiai nekyla⁷³. Pavyzdžiui, jei padaroma išleistos knygos kopija, autorius ar jo teisių perėmėjas, knygos egzemplioriaus savininkas „tebeturi“ žodžių ir minčių seką, kurie sudaro tą knygą. Todėl autoriniai darbai nėra „riboti“ ištekliai taip kaip žemė ar kiti materialūs objektai. Kadangi jei vieno asmens idėja panaudojama kažkieno kito, idėjos autorius nepraranda galimybės ja naudotis, konfliktas neįmanomas, todėl idėjos negali pretenduoti būti traktuojamos kaip nuosavybė. Pripažįstant teisę į nematerialų objektą, ribotumas sukuriamas dirbtinai⁷⁴. Dėl šios priežasties nuosekliai seka, kad patentai, autorių teisės ir kiti apsaugos mechanizmai yra nepateisinami monopoliai, suteikti įstatymų leidėjo.

Intelektinės nuosavybės teisės savininkas įgyja dalinę teisę valdyti kitų asmenų materialią nuosavybę, kadangi jam suteikiama teisė drausti kitiems atlikti tam tikrus veiksmus su jų pačių nuosavybe. Taigi išreiškęs idėjas originaliu būdu, užfiksavęs tam tikrą informacijos struktūrą ar radęs būdą naujai panaudoti tam tikrą objektą ar objektus, asmuo tampa kitiems priklausančios nuosavybės „bendrasavininkiu“⁷⁵. Intelektinės nuosavybės teisė perskirsto nuosavybę tarp skirtingų asmenų grupių: atimdama dalį teisių į materialius objektus ji suteikia dalinę nuosavybės teisę autoriams ir išradėjams.

Nuosavybės teisės įgijimas

Argumentas, kad nuosavybės įgijimą į nematerialų objektą pateisina kūrybinis elementas, neatitinka pirmojo pasisavinusiojo taisyklės. Materialios nuosavybės atveju egzistuoja daugybė aiškių konkrečių būdų, kaip nustatomas nuosavybės teisės įgijimas. Tuo tarpu „kūryba“ savaime nepateisina nuosavybės įgijimo, ji nėra nei būtina, nei pakankama⁷⁶. Klaidingas kūrybos akcentavimas yra galimai nulemtas *darbo* įvardijimo kaip nuosavybės

⁷³ *Ibid.*, p. 22.

⁷⁴ KINSELLA, N.S. *Against Intellectual Property* [interaktyvus]. Journal of Libertarian Studies, Vol. 15, No. 2. Ludwig von Mises Institute, 2001 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.mises.org/journals/jls/15_2/15_2_1.pdf>, p. 22-23.

⁷⁵ *Ibid.*, p. 25.

⁷⁶ *Ibid.*, p. 27.

įgijimo į neribotus išteklius būdo. Tai pasireiškia prigimtinių teisės šalininkų argumentavime teigiant, kad asmuo įgyja nuosavybės teises į niekam iki tol nepriklausiusius išteklius sujungdamas juos su savo darbu, kadangi darbas priklauso tik jam pačiam. Su tuo N. Stephan Kinsella griežtai nesutinka, nes turime kalbėti apie „užėmimą“, o ne apie „darbą“ ar, atitinkamai, kūrybą, norėdami pagrįsti nuosavybės įgijimą⁷⁷. Nuosavybė turi būti suteikiama pirmajam užėmusiam ribotus išteklius, kad būtų išvengta konfliktų. Be to, požiūris, kad darbas kažkam priklauso yra keistas. Darbas yra veiksmas, o veiksmas negali kažkam priklausyti, tai viso labo yra tvarka, pagal kurią materialūs dalykai (pavyzdžiui, žmogaus kūnas) veikia pasaulyje⁷⁸.

N. S. Kinsella intelektinės nuosavybės šalininkų argumentus laiko bandymu modifikuoti ar net pakeisti pirmojo pasisavinusiojo taisyklę, kuri skambėtų taip: „asmuo, kuriam kyla naudinga ar originali idėja, kuri gali nukreipti kitus asmenis naudoti savo materialią nuosavybę tam tikru būdu, automatiškai įgyja teisę valdyti visą pasaulyje egzistuojančią materialią nuosavybę tiek, kiek ta nuosavybė naudojama pagal jo sugalvotą būdą“⁷⁹. Taigi naujoji taisyklė yra tokia galinga, kad gali suteikti kūrėjui teisę į kažkam jau priklausančią materialią nuosavybę. Seka išvada, kad intelektinėje nuosavybėje nebesilaikoma „pirmojo“ kriterijaus, o priešingai, leidžiama apriboti kitų nuosavybę, kas pagal prigimtinių teisės sampratą pateisinama tik išimtiniais atvejais.

Remiantis tokiais pagrindiniais argumentais bandoma įrodyti, kad intelektinė nuosavybė, ar bent patentai ir autorių teisės, yra nepateisinama. Teigiama, kad intelektinės nuosavybės teisių apsaugos sistema reikalauja kitų asmenų nuosavybės teisių į materialius objektus pažeidimo, t.y. riboja asmenų galimybę elgtis su savo nuosavybe taip, kaip jiems atrodo tinkama.

Objekto problema

Klasikinis J. Locke nuosavybės teorijos taikymas intelektinei nuosavybei kritikuojamas remiantis dviem pagrindiniais argumentais. Visų pirma, intelektinė veikla nėra kūryba *ex nihilo* („niekas iš nieko neatsiranda“). Atvirkščiai – intelektinės veiklos rezultatai yra sukurti žmogaus intelekto, kurį žmogus įgijo mokydamasis. Be to, remiantis J. Locke argumentais, intelektinės nuosavybės teisių savininkas įgytų teises ne į visą sukurtą objektą, o į pridėtinę vertę, kuri sukuriama darbu.

⁷⁷ KINSELLA, N.S. *Against Intellectual Property* [interaktyvus]. Journal of Libertarian Studies, Vol. 15, No. 2. Ludwig von Mises Institute, 2001 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.mises.org/journals/jls/15_2/15_2_1.pdf>, pp. 27-28.

⁷⁸ *Ibid.*, p. 28.

⁷⁹ *Ibid.*, p. 32.

Antrasis argumentas, prieštaraujantis nuosavybei kaip prigimtinei teisei į savo darbo vaisius, yra tas, kad remiantis šia teorija pateisinamas intelektualinės nuosavybės suteikimas viso kūrinio socialinei vertei. Socialinė vertė, tuo tarpu, priklauso nuo daugybės veiksnių, kurie nėra tiesiogiai susiję su intelektualinės veiklos produktų kūrimu, todėl teisė gauti tai, ką rinka galėtų duoti, yra labiau visuomenės sukurta privilegija nei prigimtine teisė. Laikantis J. Locke teorijos, būtų nesąžininga, jei žmogus įgytų daugiau už savo darbo pridėtinę vertę⁸⁰. Pagal jo prigimtines teisės sampratą, žmogus turi teisę savo darbu įgyti tiek nuosavybės, kiek gali jos sunaudoti savo gyvenimo reikmėms, kol ji sunyksta. Visa, kas tai viršija, jau nėra jo dalis ir priklauso kitiems⁸¹. Taigi vargu, ar vadovaujantis J. Locke prigimtines teisės teorija būtų pateisinama didžiųjų farmacinių bendrovių nuosavybė tūkstančiams farmacinių patentų, kai tai reiškia aukštas vaistų kainas ir bendrovių teisę kontroliuoti vaistų prieinamumą. Nors pagal prigimtines teisės teoriją reikėtų, kad bendrovė gali naudotis išimtinėmis teisėmis į patentą tiek, kiek reikalinga, kad atsipirktų jos veiklos kaštai – mokslinių tyrimų, bandymų, tam tikro produkto vystymo, pateikimo į rinką ir kt. Tačiau tam tikram produktui atsipirkus, išimtinė teisė, pagal J. Locke teoriją, turėtų baigtis, nes nuo tada tas objektas tampa visų.

N.S. Kinsella, aktyvus intelektualinės nuosavybės neigėjas, prigimtines teisės argumentais grindžiamoje intelektualinės nuosavybės sampratoje išvelgia dar keletą problemų. Viena iš jų, jo manymu, yra tai, kad remiantis prigimtinė teise idėjos, tam, kad būtų saugomos, turi būti „sukurtos“. Tai lemia, kad tik tam tikri objektai yra saugomi, nors riba tarp saugotinių objektų ir nesaugotinių objektų yra labai neaiški⁸². Naujos filosofinės idėjos, matematinės ar mokslinės tiesos nėra saugomos. Ir, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos patentų įstatymo 2-ame straipsnyje yra numatyta, kad išradimais nelaikomi atradimai, mokslo teorijos ir matematiniai metodai⁸³.

Tam, kad būtų gauta patentinė apsauga, reikalingas „praktinis pritaikomumas“. Apsauga nesuteikiama abstraktesnėms ar teorinio pobūdžio idėjoms, kurios, kaip aiškina prigimtines teisės sampratos atstovai, yra „atrandamos“, o ne „sukuriamos“. N.S. Kinsella toks aiškinimas netenkina, nes nėra aiški riba tarp atradimo ir išradimo ir, jei tokia riba ir būtų galima nustatyti, neaišku, kaip tai galėtų būti etiškai aktualu apibrėžiant nuosavybės

⁸⁰ ŽILINSKAS, V., KASPERAVIČIUS, P., KIŠKIS, M. *Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007, p. 24.

⁸¹ LOKAS, Dž. *Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą. (Antras traktatas apie valdžią)*. Vilnius: Mintis, 1992, p. 35.

⁸² KINSELLA, N.S. *Against Intellectual Property* [interaktyvus]. Journal of Libertarian Studies, Vol. 15, No. 2. Ludwig von Mises Institute, 2001 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.mises.org/journals/jls/15_2/15_2_1.pdf>, p. 15.

⁸³ Lietuvos Respublikos patentų įstatymas (Valstybės žinios, 1994, Nr. 8-120).

teises⁸⁴. Nejmanoma sukurti pačios materijos, ja tiesiog manipuluojama ir žaidžiama. Taigi iš esmės niekas nieko negali sukurti, nes tai yra tik materijos „pertvarkymas“. N.S. Kinsella iliustruoja savo abejones pavyzdžiu. Einšteino formulė $E=mc^2$ laikoma „atradimu“, o pasinaudodami šiuo Einšteino „atrastu“ santykiu, kiti naudojami galimybę efektyviau ir naujais būdais pertvarkyti materiją, tačiau tai jau laikoma „išradimais“. Tiek išradėjai, tiek mokslininkas užsiiminėjo kūrybine veikla, tačiau vienam atlyginama, o kitam ne.

Iki šiol vis dar komentuojama viena 1994 m. JAV byla. JAV Patentų ir prekių ženklų biuras (angl. – *United States Patent and Trademark Office*) atsisakė išduoti Karen I. Trovato ir Leendert Dorst patentą dėl išradimo nepatentabilumo. Išradimas buvo susijęs su kompiuterių moksle sprendžiama „trumpiausio kelio“ problema ir siūlė būdą, kaip apskaičiuoti trumpiausią kelią tarp dviejų taškų. JAV Apeliacinis teismas buvo tokios pačios nuomonės ir nesuteikė pareiškėjams patento, argumentuodamas, kad išradimo apibrėžtis paraiškose, nors ir nėra tiesiogiai išreikšta formulėmis, yra iš esmės matematinis algoritmas⁸⁵. Pareiškėjai nesėkmingai ginčijosi, kad toks sprendimas neteisingas, nes jie padarė naudingą, išradimo lygio ir praktiškai pritaikomą indėlį kompiuterių mokslui. Jų manymu, mokslininkai šioje srityje yra ne ką mažiau nusipelnę patentinės apsaugos savo išradimams nei mokslininkai, veikiantys tradicinėse sferose⁸⁶.

Šis teismo sprendimas susilaukė nemažai kritikos. Dabar JAV teismų pozicija dėl panašaus pobūdžio išradimų kompiuterių moksle švelnėja.

Nagrinėta byla iliustruoja, kaip sudėtinga atskirti „atradimą“ nuo „išradimo“, ir kad nėra aišku, kodėl mokslininkai, sprendžiantys teorinio pobūdžio problemas, nenusipelno apsaugos, o „praktiškų“ išradimų autoriams, dainų autoriams ir t.t. tokia apsauga suteikiama.

3.2.4. Intelektinės nuosavybės teisių ribotumo problema

Kaip pastebi P.S. Menell, tikrovė, t.y. teisinis reguliavimas, neatspindi intelektinės nuosavybės kaip neatimamos, amžinos ir nepažeidžiamos nuosavybės sampratos⁸⁷. Intelektinės nuosavybės objektai saugomi ribotą laiką tarpą. Be to, „išimtinumas“ į

⁸⁴ KINSELLA, N.S. *Against Intellectual Property* [interaktyvus]. Journal of Libertarian Studies, Vol. 15, No. 2. Ludwig von Mises Institute, 2001 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.mises.org/journals/jls/15_2/15_2_1.pdf>, p. 15-16.

⁸⁵ JAV Apeliacinio teismo 1994 m. sprendimas byloje *In re Karen I. Trovato and Leendert Dorst* [interaktyvus]. 42 F.3d 1376, 33 U.S.P.Q.2d 1194 [žiūrėta 2008-04-20]. Prieiga per internetą: <<http://bulk.resource.org/courts.gov/c/F3/42/42.F3d.1376.93-1565.93-1050.html>>, 42 paragrafas.

⁸⁶ *Ibid*, 68 paragrafas.

⁸⁷ MENELL, P.S. *Intellectual Property and the Property Rights Movement*. Research and Development, 2007, p. 38.

intelektinės nuosavybės objektus yra taip pat kur kas labiau ribotas nei į materialios nuosavybės objektus.

Pavyzdžiui, Pasaulio prekybos organizacijos (PPO) Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS), įpareigojanti valstybes nares užtikrinti bent minimalią intelektinės nuosavybės apsaugą, numato, kad valstybės narės gali numatyti ribotas patentu suteiktų išimtinių teisių išimtis, su sąlyga, kad tokios išimtys nepagrįstai neprieštarauja normaliam patento naudojimui ir nepagrįstai nepažeidžia teisėtų patento savininko interesų, atsižvelgiant į teisėtus trečiųjų šalių interesus⁸⁸. Lietuvoje leidžiama riboti patento savininko teises, jei išradimas naudojamas savo poreikiams tenkinti, eksperimentiniams arba mokslinių tyrimų tikslams ir tai netrukdo normaliai naudoti patentą, vaistų gamybai vaistinėje pagal gydytojo receptą⁸⁹. Be to, įgyvendinama bendra PPO politika dėl farmacijos produktų priverstinio licencijavimo⁹⁰ visuomenės sveikatos tikslais ir t.t.

Vienas iš intelektinės nuosavybės teisių išimtinumo ribojimų, pozityviosios teisės nustatytas visiems intelektinės nuosavybės objektams – jų ribotas galiojimas laike. N.S. Kinsella pasigenda aiškių argumentų, kodėl nuosavybės teisės į intelektinės veiklos rezultatus turi būti ribotos laike, o galų gale, jei tai ir būtų paaiškinama, kokiais kriterijais remiantis reikėtų nustatyti, koks apsaugos terminas yra optimaliausias. Kaip jau buvo minima ankstesnėje darbo dalyje, apsaugos terminai ženkliai skiriasi priklausomai nuo intelektinės nuosavybės objekto. Be to, niekas negali argumentuotai paaiškinti, kodėl, pavyzdžiui, 19-ka metų trunkanti išradimo apsauga yra per trumpa, o 21-erius – jau per ilga.

Gana sunku įsivaizduoti, kad nuosavybės teisė į materialius objektus galėtų būti ribojama tokiais ar panašiais būdais. Jei intelektinė nuosavybė būtų traktuojama taip pat kaip materialioji, kurios išteklių yra aiškiai riboti, tai atvestų prie nepakankamo intelektinės nuosavybės išteklių išnaudojimo, kadangi jie daugeliu atveju yra neriboti, o taip pat tarpusavyje labai susiję. Žinios ir kūrybinės veiklos rezultatai yra visuomeninis gėris ta prasme, kad dėl teisės naudotis žiniomis ar meno kūriniais nereikia konkuruoti. Netgi jei kažkas teigia, kad jam priklauso tam tikros žinios, praktiškai neįmanoma priversti kitus jomis nesinaudoti. Tokias praktines problemas ir stengiasi išspręsti

⁸⁸ 1994 m. Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS), 1C priedas prie Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties, (Valstybės žinios, 2001-05-31, Nr. 46-1620), 30 str.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos patentų įstatymas (Valstybės žinios, 1994, Nr. 8-120), 26 str.

⁹⁰ *Ibid*, 38¹ str.

intelektinės nuosavybės teisė, dirbtiniais mechanizmais suteikdama išradėjams ar autoriams „išimtinės“ teises⁹¹.

Teisių į intelektinės nuosavybės objektus įgyvendinimas, o ypačingai jų apsauga ir gynimas, taip pat gerokai skiriasi nuo materialios nuosavybės. Gana paprastai galima apsaugoti savo namą įdiegus stebėjimo ar kitokią apsaugos sistemą. Tačiau informacijos sklaida šiuolaikinėje visuomenėje yra nepaprastai greita ir dinamiška, jos praktiškai neįmanoma kontroliuoti. Skaitmeninės technologijos ir internetas padarė kūrybinės veiklos rezultatus lengvai prieinamus ir lengvai kopijuojamus. P.S. Menell nuomone, nuosavybės „etiketė“ pažymi tik atsitiktinį sutapimą tarp intelektinės ir materialios nuosavybės, t.y. kad intelektinės nuosavybės objektus galima turėti ir perduoti⁹².

Taigi randamas ne vienas argumentas, kodėl intelektinė nuosavybė neturėtų būti aklaai laikoma analogiška nuosavybės forma materialiajai nuosavybei. Dar daugiau, aukščiau išdėstyti argumentai verčia manyti, kad tradicinė nuosavybės samprata netinka intelektinės nuosavybės apsaugai. Ji yra pernelyg ribota, kad galėtų patenkinti dinamiškos žinių visuomenės poreikius ir suspėtų su technologijų pažanga.

⁹¹ MENELL, P.S. *Intellectual Property and the Property Rights Movement*. Research and Development. 2007; p. 38-39.

⁹² *Ibid*; p. 38.

4. Utilitarinė teisės samprata ir intelektinės nuosavybės teisė

Sutinkama, kad utilitarinė teisės samprata šiuolaikinėse kapitalistinėse visuomenės yra dominuojanti⁹³ teisės teorija, grindžianti intelektinės nuosavybės egzistavimą. Tačiau autoriai, atstovaujantys utilitarinę teisės sampratą taip pat dalinasi į dvi grupes – vieni nukreipia utilitarinį požiūrį už intelektinę nuosavybę, kiti – prieš.

4.1. Utilitarinės teisės sampratos argumentai už intelektinę nuosavybę

Ekonominė teorija teigia, kad intelektinės nuosavybės teisinė apsauga yra būtina visuomenės gerovės augimo paskata, nes skatina kūrybiškumą ir naujoves visos visuomenės labui. Intelektinės nuosavybės teisės kontekste tai reikštų, kad pagrindinis įstatymų kūrėjo tikslas turėtų būti tinkamas balansavimas tarp išimtinių teisių galios stimuliuoti išradimų bei meno kūrinių kūrimą bei tokių teisių tendencijos tam tikra prasme riboti visuomenės galimybę mėgautis išradimų ar meno kūrinių teikiama nauda⁹⁴.

Utilitarinė samprata grindžiama prielaida, jog informacija, jei jos netraktuojami kaip intelektinės nuosavybės laisvos rinkos sąlygomis, iš esmės negali būti civilinės apyvartos objektas, todėl būtinas valstybės įsikišimas nustatant bei reguliuojant intelektinės nuosavybės teises⁹⁵. Ši prielaida iš esmės pagrindžiama trimis faktoriais: (1) investicijos į intelektinę nuosavybę negarantuoja norimo rezultato, (2) investuoti į intelektinę nuosavybę yra rizikinga dėl technologinio ir kūrybinio proceso neapibrėžtumo bei sąlyginės vertės bei (3) fakto, kad neatlygintinis intelektinės nuosavybės naudojimas neleidžia susigrąžinti įdėtų investicijų bei neskatina investuoti toliau. Vienas iš prigimtinės teisės sampratos kritikos argumentų buvo „dirbtinis“ intelektinės nuosavybės pobūdis, t.y. kad intelektinės nuosavybės sistema yra valstybės kūrinys, o šis faktas gana sunkiai pateisinamas bendroje prigimtinės teisės sampratoje kalbant apie nuosavybę. Utilitaristai, tuo tarpu, valstybės vaidmenį intelektinės nuosavybės teisėje laiko neišvengiama būtinybe ir prielaida jai egzistuoti.

Utilitaristai, palaikantys intelektinės nuosavybės egzistavimą ir apsaugą, yra įsitikinę, kad intelektinės nuosavybės apsaugos sistemos, suteikiančios išimtinės nuosavybės teises, skatina įsitraukti į kūrybinį procesą, priešingu atveju sumažėtų mokslo

⁹³ Žr., pvz., FISHER, W. *Theories of Intellectual Property* [interaktyvus]. Harvard, 2000 [žiūrėta 2008-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://cyber.law.harvard.edu/people/ffisher/iptheory.pdf>>; ŽILINSKAS, V., KASPERAVIČIUS, P., KIŠKIS, M. *Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007, p. 24 ir kt.

⁹⁴ FISHER, W. *Theories of Intellectual Property* [interaktyvus]. Harvard, 2000 [žiūrėta 2008-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://cyber.law.harvard.edu/people/ffisher/iptheory.pdf>>.

⁹⁵ ŽILINSKAS, V., KASPERAVIČIUS, P., KIŠKIS, M. *Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007, p. 24.

ir technologijos naujovių, sulėtėtų ekonominis augimas ir bendri visuomenės raidos procesai⁹⁶. Pažymėtina, kad ekonominė teorija pripažįsta ir tai, kad intelektinės nuosavybės teisės negali būti absoliučios. Intelektinės nuosavybės teisės ribojamos pateisinant tokius ribojimus inovacijų tęstinumo, informacijos sklaidos tikslais.

Neil Netanel teigia, kad egzistuoja du būdai, kaip autorių teisė gali skatinti pilietinės visuomenės, kurioje visi asmenys būtų tam tikra apimtimi finansiškai nepriklausomi ir jaustūsi atsakingi už savo socialinės ir ekonominės aplinkos gerinimą, kūrimąsi. Visų pirma, tai autorių teisės gamybinė funkcija. Autorių teisė skatina platų spektrą politinių, socialinių, estetinių iniciatyvų kūrybišką išreiškimą. Antra, tai struktūrinė funkcija. Autorių teisė palaiko kūrybišką ir komunikabilią veiklą, kuri yra santykinai laisva ir nepriklausoma nuo valstybės subsidijų, elito globos ar kultūrinės hierarchijos⁹⁷. Tačiau N. Netanel manymu, šios funkcijos būtų tinkamiau įgyvendinamos įnešus šiek tiek pakeitimų į autorių teisę: sutrumpinant autorių teisių galiojimo terminą bei dažniau naudojantis priverstinio licencijavimo sistema, kad būtų tinkamiau derinami autorių ir vartotojų interesai⁹⁸.

Priešingai N. Netanel pozicijai, istorinė autorių teisių raida rodo, kad autorių teisių apsaugos terminas tendencingai ilgėja. Pirmajame autorių teisių įstatyme, priimtame 1710 m. Anglijoje – „Karalienės Onos statute“ – autorių teisių apsaugos terminas buvo 14 metų, o jei šiam terminui pasibaigus autorius vis dar buvo gyvas, terminas galėjo būti pratęstas dar 14 metų⁹⁹. Palaipsniui ilginant apsaugos terminą, 2001 m. jis išsitęsė iki 70 metų po autoriaus mirties. Žinoma, paskutinis pakeitimas buvo tiesiogiai nulemtas autorių ir gretutinių teisių galiojimo terminų harmonizavimo Europos Sąjungoje¹⁰⁰. Reikėtų turėti omenyje ir tai, kad vidutinė gyvenimo trukmė Anglijoje nuo 35 metų 1710 m. taip pat pailgėjo iki 75 metų 2001 m.¹⁰¹ Tačiau net ir atsižvelgiant į šį pokytį, matyti, kad tiek absoliučiais skaičiais, tiek santykinai autorių teisių galiojimo terminas istoriškai ilgėja.

Kaip pastebi utilitaristai Williams Landes ir Richard Posner, nagrinėdami autorių teisių problematiką, intelektinės nuosavybės objektams sukurti dažnai reikia didelių ekonominių, laiko, intelektinių ar kt. išteklių, tačiau intelektinės nuosavybės objektai gali būti mažomis sąnaudomis kopijuojami ar naudojami kitų asmenų. Be to, tai, kad vienam

⁹⁶ *Ibid.*, p. 25.

⁹⁷ NETANEL, N. *Copyright and a Democratic Civil Society* [interaktyvus]. Yale Law Journal 106, 1996 [žiūrėta 2008-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.history.ox.ac.uk/ecohist/readings/ip/netanel.htm>>.

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ CORNISH, W., LLEWELYN, D. *Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights*. London: Sweet & Maxwell, 2003, p. 347.

¹⁰⁰ 2006 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/116/EB dėl autorių ir tam tikrų gretutinių teisių apsaugos terminų.

¹⁰¹ *Cit. op.* 91, p. 346-351.

asmeniui sudaromos galimybės „mėgautis“ intelektualinės nuosavybės objektu, neužtikrina, kad tokios galimybės neturės kitas, kuriam ji tiesiogiai nebuvo suteikta¹⁰². Tokia aplinkybių kombinacija sukuria realią riziką, kad intelektualinės nuosavybės teisės objektų kūrėjams nebus suteikta galimybė susigrąžinti jų patirtus „išraiškos kaštus“ (laikas ir pastangos, o taip pat ir finansinės išlaidos, skirtos kūrybai, deryboms su leidėjais ir pan.), kadangi kainas numuš trejieji asmenys, paprasčiausiai nukopijavę kūrinius ir susiduriantys tik su „gamybos kaštais“ (gamyba ir platinimas)¹⁰³.

Egzistuojant tokiai rizikai, kūrėjai paprasčiausiai nenorės kurti visuomenei naudingų intelektualinės nuosavybės objektų. Tokio ekonomiškai neigiamo padarinio galima išvengti suteikiant autoriams tam tikram terminui išimtinę teisę į savo darbus. Teisę drausti tretiesiems asmenims naudotis intelektualinės veiklos rezultatais ir garantuoja nuosavybės teisę¹⁰⁴. Pavyzdžiui, ATGTĮ numato išimtinės teisės autoriui leisti arba uždrausti atgaminti kūrinį bet kokia forma ar būdu, išleisti kūrinį, versti kūrinį, adaptuoti, aranžuoti, inscenizuoti ar kitaip perdirbti kūrinį, platinti kūrinio originalą ar jo kopijas parduodant, nuomojant, teikiant panaudai ar kitaip perduodant nuosavybėn arba valdyti, taip pat importuojant, eksportuojant, viešai rodyti kūrinio originalą ar kopijas, viešai atlikti kūrinį bet kokiais būdais ir priemonėmis, transliuoti, retransliuoti ir kitaip viešai skelbti kūrinį¹⁰⁵. Patento savininkas turi išimtinę teisę drausti kitiems asmenims be jo leidimo gaminti, naudoti, siūlyti parduoti, parduoti, importuoti ar eksportuoti gaminį, kuris saugomas išradimo patentu arba gaminį, kuris pagamintas patentu saugomu gamybos būdu¹⁰⁶.

Intelektinės nuosavybės teisių subjektui suteikiant monopolines tieses į jo kūrinį, sudaromos sąlygos aukštesnėms, nei būtų konkurencingos rinkos sąlygomis, kainoms. Tačiau, kai kurių utilitaristų teigimu, kitos alternatyvos, įgalinančios intelektualinės nuosavybės subjektus susigrąžinti investicijas, dėl įvairiausių priežasčių yra žalingesnės socialinių išteklių atžvilgiu¹⁰⁷.

¹⁰² LANDES, W., POSNER, R. *An Economic Analysis of Copyright Law*. Journal of Legal Studies 18, 1989.

¹⁰³ LANDES, W., POSNER, R. *An Economic Analysis of Copyright Law*. Journal of Legal Studies 18, 1989; ŽILINSKAS, V., KASPERAVIČIUS, P., KIŠKIS, M. *Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007, p. 25.

¹⁰⁴ FISHER, W. *Theories of Intellectual Property* [interaktyvus]. Harvard, 2000 [žiūrėta 2008-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://cyber.law.harvard.edu/people/ffisher/iptheory.pdf>>.

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos įstatymas (Valstybės žinios, 1999, Nr. 50-1598, 2000, Nr. 66-1985), 15 str. 1 d.

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos patentų įstatymas (Valstybės žinios, 1994, Nr. 8-120), 26 str.

¹⁰⁷ LANDES, W., POSNER, R. *An Economic Analysis of Copyright Law*. Journal of Legal Studies 18, 1989.

Patentų teisės principai: pirmas užregistruoti v pirmas išrasti (angl. – *first-to-file v first-to-invent*)

Dar vienas pavyzdys, kurio teorinis-filosofinis pagrindimas yra įdomus ir aktualus – tai principas, kuriuo vadovaujama suteikiant asmenims išimtinės teisės į intelektinės nuosavybės objektus. Autorių teisių srityje tai nėra aktualu, kadangi autorius įgyja išimtinės teisės į savo intelektinės veiklos rezultatą nuo kūrinio sukūrimo. Taip yra tiek civilinės teisės, tiek bendrosios teisės tradicijos valstybėse ir tai, kaip minėta, sietina su prigimtinės teisės sampratos nuostata, kad kūrinys yra neatsiejama autoriaus asmenybės dalis, ir kad turintys didesnę kūrybinę požymį objektai nusipelno didesnės apsaugos. Skirtumas pastebimas suteikiant teises į kitus intelektinės nuosavybės objektus, kurių apsauga ir, atitinkamai, teisės į juos priklauso nuo šių objektų teisinės registracijos.

Lietuvoje, pavyzdžiui, laikina apsauga prekių ženklo savininkui suteikiama nuo paraiškos registruoti prekių ženklą padavimo Lietuvos Respublikos valstybiniam patentų biurui dienos¹⁰⁸. Bendrosios teisės tradicijos valstybėse, tuo tarpu, istoriškai formavosi kitoks principas – teisė pripažįstama tam, kas pirmas pradėjo sąžiningai naudoti ženklą¹⁰⁹. JAV šiuo principu vadovaujama iki šiol¹¹⁰: norintis užregistruoti tam tikrą žymenį prekių ženklu, asmuo turi įrodyti, kad naudoja jį savo veikloje arba bent realų ketinimą naudoti¹¹¹.

Analogiškas principų skirtumas egzistuoja ir patentų teisėje, tik čia jis susilaukė didesnio intelektinės nuosavybės mokslininkų ir praktikų dėmesio dėl planuojamo JAV perėjimo prie „pirmas užregistruoti“ (angl. *first to file*) principo. Iki šiol, nuo pat 1790 m.¹¹², JAV sistema buvo pagrįsta „pirmas išrasti“ (angl. *first to invent*) principu. Diskusijoje, tiek vienos, tiek kitos pozicijos šalininkų, vyrauja utilitarinio pobūdžio argumentai. Be to, abi pozicijos nekvestionuoja išradimų apsaugos būtinybės, keliamas tik klausimas, kuriuo principu remiantis pasiekama didesnė nauda ir aukštesnis sistemos efektyvumas.

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymo (Valstybės žinios, 2000, Nr. 92-2844) 12 str. 3 d.

¹⁰⁹ MILLER, A.R., DAVIS, M.H. *Intellectual Property. Patents, Trademarks and Copyright in a Nut Shell*. 3rd ed. St. Paul: West Group, 2000, p. 157 – 163; CORNISH, W., LLEWELYN, D. *Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights*. London: Sweet & Maxwell, 2003, p. 571-578.

¹¹⁰ Jungtinės Karalystės situacija specifinė dėl teisinės bazės harmonizavimo su Europos Bendrijos teise.

¹¹¹ *Lanham Act* [interaktyvus] Nr. 15 U.S.C., 1946 [žiūrėta 2008-04-17]. Prieiga per internetą: <http://www.uspto.gov/web/offices/tac/tmlaw2.html#_Toc52344284>, § 1052.

¹¹² PRITCHARD, R.W., *The Future is Now-The Case for Patent Harmonization*, 20 N.C.L. Int'l L.&Com. Reg. 291, 1995, p. 294.

First to file sistema tradiciškai JAV palaikoma didžiųjų korporacijų ir griežtai kritikuojama nepriklausomų išradėjų ir smulkiųjų verslininkų¹¹³. Pastaroji reforma labiausiai grindžiama siekiu harmonizuoti patentų sistemą pasauliniu mastu. Šiuo metu JAV yra vienintelė valstybė pasaulyje besiremianti *first to invent* sistema, o tai daugelio akademikų įvardijama kaip pagrindinė kliūtis patentų teisės harmonizavimui¹¹⁴. Harmonizavimo poreikis daugiausiai grindžiamas ekonominiais argumentais: sistema būtų greitesnė, pigesnė, patogesnė tarptautinio patentavimo kontekste, skatintų ankstesnį išradimo atskleidimą ir skatintų technologijų vystimąsi. Taigi reformos šalininkų argumentai aiškūs, pragmatiniai ir gana įtikinami. Visgi egzistuoja priešastys, kodėl reforma iki šiol dar neįvyko.

(i) *First to invent* sistema ir argumentai

Pirmasis JAV patentų įstatymas 1790 m. nustatė teisę į patentą „pirmajam ir tikrajam išradėjui“¹¹⁵. Kongresas taip įgyvendino Konstitucijoje jam suteiktą galią „skatinti mokslo ir naudingųjų menų pažangą, ribotam laikui suteikiant autoriams ir išradėjams išimtinę teisę į atitinkamus jų kūrinis ir išradimus“¹¹⁶. Ši nuostata turi gana stiprų utilitaristinį atspalvį: akcentuojama pažanga ir kūrybinės veiklos rezultatų nauda visuomenei, o tuo pagrindu ribojamos autorių ir išradėjų teisės.

Analizuojant konkrečiai *first to invent* principą, tuo tarpu, matomas itin aiškus ryšio tarp išradėjo ir jo išradimo akcentavimas. JAV teismai, nagrinėdami bylas dėl skirtingų asmenų teisių į tą patį išradimą netgi suformavo principą, kad prioritetas teikiamas tam išradėjui, kuriam pirmam gimė idėja, kuris pirmas sugalvojo išradimą, o ne tam, kuris pirmas materializavo ir pritaikė tą idėją praktikoje¹¹⁷. Vėlesni tokio pat išradimo kūrėjai patentinės apsaugos savo išradimams negauna. Ypatingo išradėjo ir išradimo ryšio akcentavimas skatina prisiminti prigimtinių teisių sampratą, ypač – moderniąją jos kryptį – asmenybės raiškos teoriją. Tačiau kiti argumentai už *first to invent* principo išsaugojimą yra ekonominio pobūdžio.

Visų pirma, JAV reformos oponentai remiasi gerovės maksimizavimo argumentu, pagal kurį didžiausia gerovė visiems pasiekama per tinkamą išteklių paskirstymą. Kadangi esminis patentų teisės tikslas yra mokslo progreso skatinimas suteikiant patentą

¹¹³ KONRAD, S., *The United States First-to-Invent System: Economic Justifications For Maintaining the Status Quo*, 82 Chi.-Kent L. Rev. 1629, 2007, p. 1.

¹¹⁴ *Ibid*, p. 1.

¹¹⁵ *Ibid*, p. 2.

¹¹⁶ MILLER, A.R., DAVIS, M.H. *Intellectual Property. Patents, Trademarks and Copyright in a Nut Shell*. 3rd ed. St. Paul: West Group, 2000, p. 7.

¹¹⁷ KONRAD, S., *The United States First-to-Invent System: Economic Justifications For Maintaining the Status Quo*, 82 Chi.-Kent L. Rev. 1629, 2007, p. 2.

išradėjams ir taip juos skatinant investuoti savo išteklius į patento vystymą, gerovės maksimizavimas patentų teisėje reikalauja, kad patentas būtų suteiktas ne tam, kuris investuos daugiausia pinigų ir kitų išteklių į patentinių paraiškų padavimą (tai natūraliai būtų stambusis verslas), o tam, kuris nori ir gali investuoti į paties išradimo vystymą¹¹⁸. Be to teigiama, kad reformos įgyvendinimas neatneš „grynojo visuomeninio pelno“, kadangi tam, kad reforma būtų ekonomiškai naudinga, *first to file* sistemos teigiama nauda turi nusverti reformos kaštus. O *first to file* sistemos priėmimas JAV neatneš naudos, kadangi reformos ekonominiai kaštai yra itin dideli, neatsiras daugiau aiškumo patentų teisėje nei yra dabar, kadangi egzistuoja taip pat daug neapibrėžtų dalykų naujojoje sistemoje, o taip pat tikėtina, kad *first to file* sistema nuves į nereikalingą išteklių eikvojimą patentinių paraiškų rengimui, o ne efektyvų panaudojimą išradimų vystymui¹¹⁹. Taip pat teigiama, kad naujoji sistema pablogins patentinių paraiškų kokybę bei padidins bylinėjimosi išlaidas¹²⁰. Taigi pateikiama daug grynai utilitarinio pobūdžio argumentų už *first to invent* principo išsaugojimą.

Diskusijoje dėl šio principo filosofinio pagrindimo ir galimos reformos dominuoja jau minėtieji ekonominiai argumentai, tiek *first to invent* principo šalininkų, tiek oponentų darbuose. Tik kai kurie autoriai trumpai užsimena apie galimą *first to file* neatitikimą JAV Konstitucijai. Nors tiesiogiai teisę į patentą „pirmajam ir tikrajam išradėjui“ numatyta tik patentų įstatyme, interpretuojama, kad Kongresas, rengdamas 1790 m. įstatymą atsižvelgė ir į Konstitucijos rengėjų tikruosius ketinimus, kuriuos jie turėjo įtraukdami į Konstituciją nuostatą dėl intelektinės nuosavybės¹²¹. Tokiu būdu į grynai ekonominę diskusiją įvedamos asmenybės raiškos sampratos, arba bendriau – prigimtinių teisių – sampratos idėjos.

(ii) *First to file* sistema ir argumentai

Kita vertus, *first to file* sistemos šalininkai taip pat daugiausia vadovaujasi ekonominiais argumentais. Tokią sistemą šiuo metu pripažįsta visa likusi pasaulio dalis. Pagal šią sistemą patentas suteikiamas pirmajam pateikusiam paraišką, o jei visgi įrodoma, kad kitas asmuo sąžiningai eksploatavo analogišką išradimą iki kito asmens paraiškos, toks

¹¹⁸ KONRAD, S., *The United States First-to-Invent System: Economic Justifications For Maintaining the Status Quo*, 82 Chi.-Kent L. Rev. 1629, 2007, p. 8.

¹¹⁹ *Ibid*, p. 8-9.

¹²⁰ MCFADYEN, R.C.E., *The “First-to-file” Patent System: Why Adoption is Not an Option!*, 14 Rich. J.L. & Tech. 3, 2007, p. 2.

¹²¹ KONRAD, S., *The United States First-to-Invent System: Economic Justifications For Maintaining the Status Quo*, 82 Chi.-Kent L. Rev. 1629, 2007, p. 13.

konfliktas sprendžiamas pasitelkiant priverstinio licencijavimo mechanizmus¹²². *First to file* sistema yra palaikoma dėl savo administracinio patogumo ir efektyvumo. Be to, pagal tokią sistemą išradėjai yra skatinami kuo anksčiau kreiptis dėl išradimo apsaugos, praeina trumpesnis laikas iki patento išdavimo, kadangi nereikia aiškintis dėl galimai egzistuojančių ankstesnių trečiųjų asmenų teisių ir praeiti sudėtingo įrodinėjimo proceso, kad išradėjas buvo pirmas sugalvojęs tam tikrą išradimą, taip pat informacija apie naują išradimą greičiau pateikiama visuomenei¹²³. Patentų teisės reformos JAV šalininkai nepamiršta ir harmonizavimo argumento. Tarptautinių organizacijų bei kitų valstybių atstovai tiki, kad patentų registravimo sistemos harmonizavimas bus itin efektyvus administracinių procedūrų prasme. Patiems amerikiečiams neramu ir dėl negalėjimo visapusiškai dalyvauti tarptautiniame dialoge dėl patentų teisės vienodinimo.

Išanalizavus situaciją matyti, kad JAV reforma yra dviejų priešingų ekonominių argumentų grupių sandūroje: vieni už *first to invent* principo naudą, kiti – už *first to file*. Visa diskusija persmelkta utilitarinės teisės sampratos įtakos, tik kai kur diskusijoje atsiranda vienas kitas „prigimtinis“ argumentas. Manytina, kad tai natūralu – utilitarizmas ir yra kapitalistiniame pasaulyje vyraujanti teisės samprata. Nagrinėjant šį teisinės tikrovės pavyzdį negalima statyti į priešingas stovyklas JAV, kurioje dominuoja utilitarizmas, ir kontinentinės Europos, kurioje gilios prigimtinių teisių sampratos tradicijos. Priešingai, šioje diskusijoje dalyvauja tos pačios sampratos įtakotos grupės. Tačiau tikėtina, kad prigimtinių teisių teorija pagrįsti argumentai dėl galimo reformos prieštaravimo Konstitucijai gali labai pasitarnauti reformos oponentams sprendžiant šį klausimą nacionaliniu mastu.

Visgi neatsakytas lieka klausimas, ar galima teigti, kad JAV nenoras reformuoti savo patentų sistemą yra nulemtas vyraujančios teisės sampratos. Juk priešingas poelgis – patentų sistemos reformavimas – taip pat būtų nulemtas tos pačios teisės sampratos – utilitarizmo – idėjų. Jei, pavyzdžiui, argumentacijoje „už“ reformą vyrautų utilitariniai argumentai, o argumentacijoje „prieš“ – prigimtinių teisės sampratos argumentai, galbūt galima būtų teigti, kad vyraujanti teisės samprata tiesiogiai įtakoja teisinės praktikos formavimąsi. Tačiau šis nagrinėtas praktinis pavyzdys iliustruoja, kad teisės samprata iš tiesų reiškiasi praktikoje – ji diktuoja argumentus, ji, kaip sakė R. Dworkin, yra kiekvieno praktinio argumento abstraktus pagrindas. Klausimas, kiek vyraujanti teisės samprata gali įtakoti teisinę praktiką – visai kitas. Greta teisės sampratos stoja tokie faktoriai kaip visuomenės požiūris, skirtingų interesų grupių kova, tarptautinės politikos argumentai,

¹²² MCFADYEN, R.C.E., The “First-to-file” Patent System: Why Adoption is Not an Option!, 14 Rich. J.L. & Tech. 3, 2007, p. 2.

¹²³ *Ibid*, p. 6.

žiniasklaidos spaudimas ir t.t. Kiekvieno iš jų įtakos teisinei tikrovei įvertinimas – atskiro mokslinio darbo tema.

4.2. Utilitarinės teisės sampratos argumentai prieš intelektinę nuosavybę. Kritika

Yra ne vienas autorius, įtikinamai pateikiantis ekonominio pobūdžio, socialinės gerovės argumentus, nukreiptus prieš intelektinės nuosavybės teisę ar prieš intelektinę nuosavybę apskritai.

Manoma, kad šiuolaikinis verslas pervertina intelektinę nuosavybę. Jeffrey A. Tucker pastebi, kad daugybė verslininkų mano, kad už savo sėkmę jie turi būti dėkingi patentams, prekių ženklams ir autorių teisei, o ne savo nuovokumui versle¹²⁴, tačiau, autoriaus nuomone, taip manyti yra klaidinga. Jei būtų panaikinta intelektinės nuosavybės apsauga, verslininkai neprarastų pajėgumų kurti, reklamuoti, pardavinėti ar platinti¹²⁵. Diskutuojama, ar intelektinės nuosavybės teisė apskritai nulemia kokius nors tikrovės pokyčius. Abejojama, ar autorių ir patentų teisė būtina kūrybinių iniciatyvų skatinimui, taip pat neaišku, ar tariamai aktyvesnis inovacijų vystymas nusveria didžiulius intelektinės nuosavybės sistemos kaštus¹²⁶. Galbūt būtų daugiau inovacijų, jei nebūtų patentų, galbūt būtų daugiau finansinių išteklių skiriama moksliniams tyrimams ir technologijų vystymui, jei pinigai nebūtų leidžiami patentinėms paraiškoms ir bylinėjimuisi.

Lawrence Lessing ypatingai kritikuoja teisės statiškumą ir nesugebėjimą tinkamai reaguoti į pasikeitusią realybę: žinių visuomenėje neįgyvendinami intelektinės nuosavybės socialiniai tikslai, kas buvo pramoninėje visuomenėje, nes apribojus intelektinės nuosavybės išimtis, pratęsus galiojimo terminus, sumažinus patentabilumo kriterijus, ir t.t., praktiškai neišnaudojamas kūrybos ir naujovių potencialas, ką leistų elektroninė keitimosi informacija terpė¹²⁷. Svarbiausia intelektinės nuosavybės funkcija

¹²⁴ TUCKER, J.A. *Is Intellectual Property the Key to Success?* [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <<http://www.mises.org/story/2632>>.

¹²⁵ *Ibid.*

¹²⁶ Žr., pvz., TUCKER, J.A. *Is Intellectual Property the Key to Success?* [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <<http://www.mises.org/story/2632>>; KINSELLA, N.S. *Against Intellectual Property* [interaktyvus]. Journal of Libertarian Studies, Vol. 15, No. 2. Ludwig von Mises Institute, 2001 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.mises.org/journals/jls/15_2/15_2_1.pdf>; COLE, J.H. *Patents and Copyrights: Do the Benefits Exceed the Costs* [interaktyvus]. Journal of Libertarian Studies, Vol. 15, No. 4. Ludwig von Mises Institute, 2001 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.mises.org/journals/jls/15_4/15_4_3.pdf>.

¹²⁷ LESSING, L. *Innovation, Regulation and the Internet* [interaktyvus]. The American Prospect. Vol. 11. Issue 10, 2000 [žiūrėta 2008-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.prospect.org>>, iš ŽILINSKAS, V., KASPERAVIČIUS, P., KIŠKIS, M. *Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007, p. 26.

turėtų būti laisvos informacijos sklaidos bei visuomenei prieinamos informacijos apimties didinimo užtikrinimas.

4.2.1. Patentai

Net jei ir sutiktumėm, kad intelektinės nuosavybės apsauga turi kažkiek įtakos technologijų vystimuisi, kas yra paremta teoriniais modeliais, išlieka klausimas, kiek ši įtaka turi praktinės reikšmės¹²⁸. Julio Cole, pavyzdžiui, mano, kad praktikoje tokia įtaka minimali. Savo poziciją J. Cole remia dviejų Edwin Mansfield 9-ajame dešimtmetyje atliktų tyrimų rezultatais. Pirmojo tyrimo, kurio metu buvo tirtas 31 patentuotas išradimas chemijos, farmacijos, elektronikos ir mechanikos srityse, rezultatai parodė, kad pusės išradimų panaudojimas būtų įvykęs vėliau arba šie išradimai išvis nebūtų pristatyti visuomenei, jei neegzistuotų patentinė apsauga. Didžioji dalis tokių išradimų buvo iš farmacijos srities. Atmetus juos, patentinės apsaugos nebuvimas įtaką būtų turėjęs vienam ketvirtadaliui nagrinėtų išradimų. Antrasis bei išsamesnis tyrimas parodė dar mažesnę patentų įtaką išradimų vystymui: chemijos ir farmacijos pramonėje patentai turėjo įtakos trečdaliui išradimų, kitose septyniose tirtose pramonės šakose patentų įtaka pastebima tik mažiau nei 10-čiai procentų išradimų¹²⁹.

Inovacijų skatinimas ir technologijų plėtra Pasaulio prekybos organizacijos kontekste

Klausimas, ar intelektinės nuosavybės apsauga iš tikrųjų skatina inovacijas ir vystymąsi, itin aktualus tarp PPO valstybių narių. Faktas, kad intelektinės nuosavybės apsaugos lygis skirtingose valstybėse ženkliai skyrėsi, o daugelyje mažiausiai išsivysčiusių pasaulio valstybių intelektinė nuosavybė apskritai nebuvo saugoma, ilgainiui sukėlė įtampą tarptautinėje prekyboje¹³⁰. Įmonės iš išsivysčiusių pasaulio valstybių teigė nenorinčios žengti į rinkas, kur jų intelektinės nuosavybės teisės nėra saugomos, o daug investicijų pareikalavusiais išradimais sudaromos sąlygos neribotai naudotis. Be to, produktai bet koku atveju patenka į trečiojo pasaulio ar besivystančias valstybes. Dėl šių priežasčių Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS sutartis) buvo gana ženkliai įtakota Vakarų pasaulio valstybių, esančių didžiausiomis intelektinės

¹²⁸ COLE, J.H. *Patents and Copyrights: Do the Benefits Exceed the Costs* [interaktyvus]. Journal of Libertarian Studies, Vol. 15, No. 4. Ludwig von Mises Institute, 2001 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.mises.org/journals/jls/15_4/15_4_3.pdf>.

¹²⁹ MANSFIELD, E., SCHWARTZ, M., and WAGNER, S. Imitation Costs and Patents: An Empirical Study, *Economic Journal* 91, 1981, p. 915, iš COLE, J.H. *Patents and Copyrights: Do the Benefits Exceed the Costs* [interaktyvus]. Journal of Libertarian Studies, Vol. 15, No. 4. Ludwig von Mises Institute, 2001 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.mises.org/journals/jls/15_4/15_4_3.pdf>.

¹³⁰ *Understanding the WTO*. 3rd ed. World Trade Organization, 2003, p. 39.

nuosavybės objektų eksportuojomis. TRIPS sutartis pripažįsta privatų intelektinės nuosavybės teisių pobūdį¹³¹ ir siekia nustatyti minimalią intelektinės nuosavybės apsaugą visose PPO narėse, tikintis kad taip vyks technologijų plėtra ir mažiausiai išsivysčiusias pasaulio valstybes.

TRIPS sutartyje numatytas tikslas – kad intelektinės nuosavybės teisių apsauga ir užtikrinimas prisidėtų prie inovacijų skatinimo bei technologijų perdavimo ir platinimo, duotų abipusę naudą technologinių žinių kūrėjams ir vartotojams tokiu būdu, kuris skatintų socialinę bei ekonominę gerovę ir subalansuotų teises ir pareigas¹³².

Tačiau negalima vienareikšmiškai teigti, kad intelektinės nuosavybės apsauga yra naudinga mažiausiai išsivysčiusioms šalims. Dar derybų dėl TRIPS sutarties metu besivystančios valstybės, ypač Brazilija ir Indija, griežtai oponavo Vakarų valstybių siūlomam intelektinės nuosavybės apsaugos mechanizmui¹³³. Joms aktualu buvo technologijų prieinamumas, o ne intelektinė nuosavybė. Taigi besivystančios valstybės siekia technologijų plėtrą, o sutinkant su teiginiu, kad intelektinės nuosavybės apsauga skatina šią plėtrą ir inovacijų vystymą, būtų logiška manyti, kad besivystančios valstybės taip pat siektų griežtos intelektinės nuosavybės objektų apsaugos sistemos. Tačiau matomos priešingos tendencijos. Intelektinės nuosavybės apsauga taip pat reiškia ribotą jų galimybę naudotis tam tikrais produktais savo nuožiūra. Patentai saugotų išsivysčiusiose pasaulio valstybėse gaminamus inovatyvius produktus, o besivystančių ir trečiojo pasaulio valstybių gyventojai turėtų labai menkas galimybes jais pasinaudoti dėl mažos perkamosios galios.

Intelektinės nuosavybės oponentai besivystančiose ir mažiausiai išsivysčiusiose pasaulio valstybėse teigia, kad griežta intelektinės nuosavybės apsauga riboja jų galimybę naudotis naujausiais technologiniais išradimais, tokiu būdu ribodamos galimybę dalyvauti tarptautinėje prekyboje, agresyvi intelektinės nuosavybės apsauga iškraipo tarptautinę prekybą, patentinės apsaugos sistemos gali turėti neigiamą įtaką didelės svarbos sektoriuose, ypač maisto pramonėje, sveikatos apsaugos ir ligų prevencijos srityse. Be to, jie mini, kad intelektinė nuosavybė yra iš prigimties monopolistinio pobūdžio, todėl nepriklausomos valstybės turėtų turėti galimybę savarankiškai nusistatyti intelektinės nuosavybės apsaugos sistemas, atitinkančias jų poreikius ir sąlygas.

¹³¹ *Cit. Op.* 183, Preambulė.

¹³² 1994 m. Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS), 1C priedas prie Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties, (Valstybės žinios, 2001-05-31, Nr. 46-1620), 7 str.

¹³³ HENNESSEY, W. *The Importance of Patents for Economic Development* [interaktyvus]. Pierce Law Publications and Papers [žiūrėta 2008-04-28]. Prieiga per internetą <http://www.ipmall.info/hosted_resources/pubspapers/Pat_Protection_Hennessey_99.asp>.

Tačiau TRIPS sutarties nuostatos iš esmės atspindi išsivysčiusių pasaulio valstybių intelektinės nuosavybės apsaugos sistemas, o ne besivystančių ir mažiausiai išsivysčiusių pasaulio valstybių vyriausybių poziciją¹³⁴, nors TRIPS sutartis ir laikoma kompromisiniu dokumentu. Praktika rodo, kad visų problemų ši sutartis neišsprendė. Vienas ryškiausių interesų konfliktų kilo farmacinių patentų srityje. AIDS, o taip pat kitų sunkių ligų gydymas yra aktualiausias trečiosiose šalyse, tačiau vaistai, gaminami farmacinių patentų savininkų, yra nepaprastai brangūs, o gamybos pajėgumų šios valstybės taip pat neturi, arba jie labai riboti. Susiduria didžiųjų farmacinių bendrovių, kurioms priklauso farmaciniai patentai, ekonominiai interesai ir mažiausiai išsivysčiusių valstybių visuomenės sveikatos interesai. TRIPS sutartis numato tam tikras išimtis iš absoliučių intelektinės nuosavybės teisių, pavyzdžiui, priverstinio licencijavimo galimybę¹³⁵, kas leistų vyriausybėms esant tam tikroms aplinkybėms suteikti teisę kitai įmonei naudotis farmaciniu patentu be jo savininko sutikimo. Tačiau sąlygos, kurioms esant toks išimtinių nuosavybės teisių ribojimas būtų pateisinamas, o taip pat priemonės, kurios mažiausiai suvaržytų intelektinės nuosavybės objektų savininkų teises, ilgą laiką buvo neaiškios. Šią problemą 2001 m. bandyta spręsti PPO Doha daugiašalių derybų raunde, IV – ojoje Ministrų konferencijoje.

Iki Doha derybų raundo pradžios besivystančios ir mažiausiai išsivysčiusios valstybės aktyviai siūlė, kad Doha deklaracija pripažintų jų teisę naudotis priverstinio licencijavimo sistema siekiant spręsti visuomenės sveikatos problemas, patvirtintų, kad TRIPS sutartis turi būti interpretuojama atsižvelgiant į jos tikslus ir principus, o taip pat suteiktų galimybę eksportuoti farmacinius preparatus į tas valstybes, kurios pačios neturi gamybos pajėgumų¹³⁶. Tam priešinosi JAV, Šveicarija ir, su tam tikromis išlygomis, Europos Sąjunga¹³⁷. Šių šalių derybinėse pozicijose dominavo ekonominio pobūdžio argumentai, teigiantys, kad TRIPS sutartyje nustatyto balanso keitimas intelektinės nuosavybės apsaugos nenaudai nulems ribotą inovacijų plėtrą į trečiojo pasaulio valstybes. Nemažai teisininkų bei ekonomistų teigia, kad priverstinis licencijavimas

¹³⁴ HENNESSEY, W. *The Importance of Patents for Economic Development* [interaktyvus]. Pierce Law Publications and Papers [žiūrėta 2008-04-28]. Prieiga per internetą <http://www.ipmall.info/hosted_resources/pubspapers/Pat_Protection_Hennessey_99.asp>.

¹³⁵ 1994 m. Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS), 1C priedas prie Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties, (Valstybės žinios, 2001-05-31, Nr. 46-1620), 30 ir 31 str.

¹³⁶ Pagal TRIPS sutarties 31 str. (f) p., naudojimas be teisių savininko sutikimo leidžiamas „dažniausiai tiekimui į šalies-narės, išduodančios leidimą tokiam naudojimui, vidaus rinką.

¹³⁷ COTTER, T.F. *Market Fundamentalism and the TRIPS Agreement*. New York: Cardozo Arts & Entertainment, Vol. 22:307, p. 318.

apskritai yra neigiamas teisiniu ir ekonominiu požiūriu reiškinys¹³⁸. Jų argumentai vėlgi paremti idėja, kad patentai skatina inovacijas ir technologijų plėtrą, tai yra socialiai naudinga, o nesant tinkamos išradimų apsaugos, inovacijų plėtra bus ribota. Tai dalinai patvirtina ankstesnėje dalyje minėti tyrimai.

Tačiau didžioji dalis mokslininkų visgi yra linkę sutikti, kad priverstinis licencijavimas tam tikrais atvejais reikalingas ir gali būti naudingas situacijose, kai išimtinių teisių socialiniai kaštai gali nusverti socialinę naudą. Daugelis mokslininkų savo tyrimų rezultate prieina išvada, kad galutinė visuomeninė nauda pasiekama trečiojo pasaulio ir besivystančioms valstybėms garantuojant lankstesnę intelektinės nuosavybės apsaugos režimą¹³⁹. Netgi jei būtų pasiekta priešinga išvada, t.y. kad galutiniame rezultate tai, ką laimėtų labiausiai išsivysčiusios pasaulio valstybės iš stiprios intelektinės nuosavybės apsaugos sistemos visose pasaulio valstybėse, santykinai būtų vertinama kaip didesnė nauda nei tai, ką gautų besivystančios ar trečiojo pasaulio šalys esant lanksčiai intelektinės nuosavybės apsaugai, tai vis tiek nepateisintų griežtos intelektinės nuosavybės apsaugos sistemos, kadangi nėra nė vieno argumento, įrodančio, kad toks kompromisas – didesnės santykinės naudos – yra siektinas¹⁴⁰.

Be utilitarinių argumentų, verta prisiminti, kad šioje situacijoje sveriamos ir dvi prigimtinės vertybės – asmens teisė į sveikatą ar net teisė į gyvybę ir asmens teisė į nuosavybę. Tokiais argumentais įtikinamai rėmėsi besivystančių ir trečiojo pasaulio valstybių atstovai ir Doha derybų raunde. Galiausiai kompromisas buvo pasiektas. Visų pirma, 2001 m. buvo priimta Doha deklaracija dėl TRIPS sutarties ir visuomenės sveikatos¹⁴¹, o 2003 m. buvo priimtas sprendimas, įgyvendinantis Doha deklaraciją, kurio pagrindu 2005 m. priimtas ir TRIPS sutarties pakeitimas. Šis pakeitimas iš esmės sukuria farmacinių produktų priverstinio licencijavimo taisyklės, pagal kurias valstybės, susiduriančios su rimtomis sveikatos problemomis, gali pasinaudoti teise išduoti priverstinę licenciją. Iš esmės tai galėtų būti laikoma besivystančių valstybių ir trečiojo pasaulio šalių laimėjimu, tačiau pasirinktas licencijavimo mechanizmas buvo gana ženkliai įtakotas didžiųjų pasaulio valstybių interesų, sukurta daug formalių procedūrų, reikalavimų, nustatyti kriterijai, kada naudojimas sistema gali būti pateisinamas ir t.t. Kol kas lieka neaišku, ar sistema pasiteisins.

¹³⁸ COTTER, T.F. *Market Fundamentalism and the TRIPS Agreement*. New York: Cardozo Arts & Entertainment, Vol. 22:307, p. 323.

¹³⁹ *Ibid*, p. 323.

¹⁴⁰ *Ibid*, p. 337.

¹⁴¹ 2001-11-14 Doha deklaracija dėl TRIPS sutarties ir visuomenės sveikatos (angl. – *Doha Declaration on TRIPS Agreement and Public Health*), Nr. WT/MIN(01)/DEC/2.

Taigi teisinė ir ekonominė realybė neleidžia vienareikšmiškai teigti, kad išradimų apsauga skatina inovacijų vystymą ir technologijų plėtrą. Intelektinės nuosavybės apsauga yra tik vienas iš veiksnių, įtakančių tarptautinę prekybą ir investicijas.

Patentai – kliūtis technologiniam progresui?

Patentai gali būti netgi kliūtis technologiniam progresui. Tai gerai iliustruoja JAV automobilių pramonės pavyzdys XX a. pradžioje.

Henry Ford neturėjo automobilio patento ir turėjo kovoti su patento savininkais, kurie nebuvo suinteresuoti pradėti masinę nebrangių modelių gamybą. Tuo metu, kai susikūrė Ford Motor Company, automobilių pramonėje dominavo Licencijuotų automobilių gamintojų asociacija (angl. – *Association of of Licensed Automobile Manufacturers*, ALAM). ALAM nariai gamino benzininius automobilius ir stengėsi išlaikyti monopolį JAV kontroliuodami patentą benzininiam automobiliui, kuris buvo suteiktas 1895 m. George B. Selden. Jie gamino brangius automobilius ribotai rinkai, nustatinėjo gamybos kvotas bei stengėsi neįsileisti į rinką naujų gamintojų. ALAM atsisakė suteikti Henry Ford licenciją naudotis patentu, argumentuodami, kad jis neparodė tinkamos kompetencijos. Tačiau Ford Motor Company tęsė automobilių gamybą, o ALAM kreipėsi į teismą dėl G. B. Selden patento suteikiamų teisių gynimo. 1911 m. byla buvo išspręsta Ford Motor Company naudai, o pati ALAM iširo¹⁴².

Kitas įdomus pavyzdys susijęs su ankstyvąja aviacijos istorija. Broliai Wright, Orville ir Wilbur, imitavo sklandančių paukščių sparnų padėtį, sukonstruodami mechanizmą, pakreipiantį horizontalią lėktuvo sparnų plokštumą lėktuvo šonuose į skirtingas puses, ir įgijo patentinę apsaugą šiam mechanizmui (eleronui)¹⁴³. Kita grupė aviatorių, finansuojamų Alexander Graham Bell, žinojo apie brolių Wright patentą, tačiau turėjo jam savų patobulinimų. Jis pasiūlė judančiąją sparno dalį, skirtą padidinti sparno plokštumą stabilizuojant orlaivį ore, kuris buvo naudojamas Prancūzijoje. Glenn Curtiss pasinaudojo šia koncepcija savo sėkminguose skrydžiuose 1908 m. Po metų broliai Wright padavė G. Curtiss į teismą, teigdami, kad jų patentas apėmė ir eleroną. Orville Wright laimėjo bylą 1914 m. Tada G. Curtiss padarė nedidelį pakeitimą, kas privertė O. Wright pradėti naują teisminę bylą, kurią toliau tęsė jo teisių perėmėjai. Galų gale

¹⁴² COLE, J.H. *Patents and Copyrights: Do the Benefits Exceed the Costs* [interaktyvus]. Journal of Libertarian Studies, Vol. 15, No. 4. Ludwig von Mises Institute, 2001 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.mises.org/journals/jls/15_4/15_4_3.pdf>, p. 90.

¹⁴³ *Ibid*, p. 90.

įsikišti buvo priversta JAV Vyriausybė, nes dėl JAV įstojimo į Pirmąjį pasaulinį karą šią problemą buvo būtina kuo greičiau išspręsti¹⁴⁴.

Taigi patentai kartais gali būti tam tikra kliūtis spartesniam technologiniam vystimuisi, stabdantys naujų technologijų platesnį naudojimą. Yra netgi manančių, kad Pramoninė revoliucija neprasidėjo iki James Watt patento garo varikliui termino pasibaigimo 1785 m.¹⁴⁵.

Taip pat pastebima, kad konkuruojančios įmonės yra linkusios ieškoti sprendimų, artimų išradimams, kurie saugomi patentais, priklausančiais jų konkurentams. Taip jie sukuria konkuruojančius produktus, tačiau nepažeidžia patento savininko teisių. Nors tokia veikla skatina investuoti į inovacijas ir mokslinius tyrimus, tačiau ji nėra socialiai naudinga: vietoj to, kad įmonės siektų įmanomai geriausio technologinio sprendimo, jos pasitenkina nors ir blogesniu, tačiau nepažeidžiančiu patento, sprendimu, taip neefektyviai išnaudodamos turimus resursus¹⁴⁶.

N.S. Kinsella, be jau minėtų ekonominių argumentų prieš intelektinę nuosavybę, taip pat pastebi, kad „praktinio pritaikomumo“ reikalavimas patentų teisėje nukreipia mokslinius tyrimus ir išteklius nuo labiau teorinio pobūdžio tyrimų. Tačiau nėra aišku, ar iš tiesų grynai „praktiški“ išradimai yra naudingesni visuomenei nei teorinio pobūdžio. Taip pat nemažai išradimų yra patentuojami grynai gynybiniais tikslais ir ištekliai eikvojami valstybiniais mokesčiams bei patentiniams patikėtiniams¹⁴⁷.

Iš tiesų, praktika rodo, kad egzistuoja ne vienas absurdiškas patentas, pavyzdžiui:

- ✓ „Katės mankštinimo metodas“, JAV 1995 m. patentas Nr. 5,443,036 (švietimas ant grindų lazerine lempute siekiant patraukti katės dėmesį ir taip ją priversti vaikytis šviesą);
- ✓ „Higienos reikmenys paukščiams“, JAV 1959 m. patentas Nr. 2,882,858 (sauskelnės paukščiams);
- ✓ „Pirkinio užsakymo pateikimo per duomenų perdavimo sistemą metodas ir sistema“, JAV 1999 m. patentas Nr. 5,960,411 (Amazon.com „vieno paspaudimo“ (angl. – *one click*) metodas įsigyti prekę Internetu vienu kompiuterio pelės paspaudimu)¹⁴⁸.

¹⁴⁴ *Ibid*, p. 91.

¹⁴⁵ *Ibid*, p. 91.

¹⁴⁶ *Ibid*, p. 93.

¹⁴⁷ KINSELLA, N.S. *Against Intellectual Property* [interaktyvus]. Journal of Libertarian Studies, Vol. 15, No. 2. Ludwig von Mises Institute, 2001 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.mises.org/journals/jls/15_2/15_2_1.pdf>.

¹⁴⁸ *Ibid*, p. 46.

Tuo tarpu patentas anksčiau nagrinėtoje Karen I. Trovato ir Leendert Dorst byloje jiems nebuvo suteiktas „trumpiausio kelio apskaičiavimui“, nes jų tariamas išradimas buvo viso labo matematinis algoritmas.

Reikia prisiminti, kad kiekvienam tokiam „išradimui“ apsaugoti buvo eikvojami ištekliai, bei potencialiai gali reikėti dar daugiau išteklių prireikus „gintis“ nuo teisės į šiuos išradimus turėtojų.

Kalbant apie intelektinės nuosavybės apsaugos sistemos kaštus tenka sutikti, kad patentinė apsauga ko gero sunaudoja daugiausia resursų, lyginant ją su kitų intelektinės nuosavybės objektų apsaugos sistemomis. Vien intelektinės apsaugos užtikrinimo ir palaikymo kaštai¹⁴⁹, biurokratinio aparato išlaikymo¹⁵⁰, bylinėjimosi kaštai¹⁵¹ parodo, kad apsaugos sistema yra brangi.

4.2.2. Autorių teisė

Utilitaristų kritikos neišvengia ir autorių teisė. Vėlgi derėtų pastebėti, kad paprastai čia kalbama apie turtines autorių teises.

Viena iš mąstymo krypčių netgi gavo savitą pavadinimą – kultūros plėtros teorija, arba kitaip – socialinio planavimo teorija¹⁵². Šios teorijos hipoteze laikomas teiginys, kad nuosavybės teisės bendrąja prasme, o taip pat ir intelektinės nuosavybės teisės gali ir turi būti modeliuojamos taip, kad padėtų puoselėti teisingos ir patrauklios kultūros pasiekimus¹⁵³. Pagal kultūros plėtros teoriją, intelektinės nuosavybės teisės yra būtinos demokratinės visuomenės kultūrinei ir technologinei plėtrai skatinti¹⁵⁴. Būtent šia teorija remtasi diskutuojant dėl autorių teisių į meno kūrinius (ypač muziką), kurie platinami skaitmenine forma, ir kompiuterių programas. Keliamas klausimas, ar intelektinė

¹⁴⁹ Už intelektinės nuosavybės objektų, kurių apsauga reikalinga teisinė registracija, registravimą, palaikymą, pratešimą ir pan. mokami valstybiniai mokesčiai. Žr., pvz., Lietuvos Respublikos mokesčių už pramoninės nuosavybės objektų registravimo įstatymą (Valstybės žinios, 2001, Nr. 52-1811).

¹⁵⁰ Kiekviena valstybė, turinti intelektinės nuosavybės apsaugos sistemą, paprastai turi paskirtą atsakingą valstybės instituciją, administruojančią intelektinės nuosavybės apsaugos sistemą. Lietuvoje, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Valstybinis patentų biuras užsiima patentų, prekių ženklų, dizaino ir topografijų teisinės apsaugos administravimu. Taip pat veikia kolektyvinio administravimo asociacijos: Lietuvos autorių teisių gynimo asociacijos agentūra (LATGA-A), Lietuvos gretutinių teisių asociacija (AGATA).

¹⁵¹ Lietuvoje tai galbūt nėra taip aktualu dėl itin mažo bylų patentų teisės srityje skaičiaus. Tačiau, pavyzdžiui, keturiolika metų trukęs Kodak ir Poloroid ginčas atsiėjo Kodak 100 milijonų JAV dolerių (COLE, J.H. *Patents and Copyrights: Do the Benefits Exceed the Costs* [interaktyvus]. Journal of Libertarian Studies, Vol. 15, No. 4. Ludwig von Mises Institute, 2001 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.mises.org/journals/jls/15_4/15_4_3.pdf>).

¹⁵² Socialinio planavimo teorijos sąvoką siūlo Fisher, žr. FISHER, W. *Theories of Intellectual Property* [interaktyvus]. Harvard, 2000 [žiūrėta 2008-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://cyber.law.harvard.edu/people/ffisher/iptheory.pdf>>.

¹⁵³ FISHER, W. *Theories of Intellectual Property* [interaktyvus]. Harvard, 2000 [žiūrėta 2008-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://cyber.law.harvard.edu/people/ffisher/iptheory.pdf>>.

¹⁵⁴ ŽILINSKAS, V., KASPERAVIČIUS, P., KIŠKIS, M. *Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007, p. 26.

nuosavybė turi apimti tik autorių teisių savininko ekonomines teises, ar kartu privalo rūpintis socialinėmis inovacijomis bei kultūrine plėtra, laisvai platinant muzikos kūrinius ar kompiuterių programas.

Itin neigiamai šios teorijos kontekste turėtų atrodyti du šiek tiek panašūs pavyzdžiai iš Lietuvos ir JAV teisinės praktikos. 2007 – aisiais metais Lietuvos autorių teisių gynimo asociacijos agentūra (LATGA-A) pareikalavo mokėti autorinį atlyginimą už Grūto parke eksponuojamas skulptūras. Tais pačiais metais Lietuvoje plačiai nuskambėjo „mokyklų skandalas“, kai LATGA-A pareikalavo iš aukštųjų ir kitų mokyklų mokėti autorinį atlyginimą už mokinių ir studentų koncertuose viešai atliekamus kūrinius. Panaši organizacija, Amerikos kompozitorių, autorių ir leidėjų organizacija (angl. – *American Society of Composers, Authors and Publishers*, ASCAP), iš Mergaičių skaučių organizacijos (angl. – *Girl Scouts*) pareikalavo susimokėti už stovyklose dainuojamas dainas¹⁵⁵. Abu įvykiai susilaukė griežto visuomenės pasmerkimo. Tokia kolektyvinio administravimo subjektų politika kritikuojama dėl vertės ir teisės teorijos pripažinimo kūrybinės veiklos rezultatų kontekste. Jei objektas turi vertę, vadinasi kažkas turi teisę į jį, taigi tam kažkam reikia susimokėti už naudojimąsi objektu¹⁵⁶.

Dėl autorių ir visuomenės interesų derinimo problemos aktualumo Lietuvos teisei praktikai, tolesnėje darbo dalyje bus išsamiai analizuojama jau minėta Grūto parko byla, o taip pat su ja susiję įstatymų leidėjo veiksmai ir galima tolimesnė politika. Palyginimui naudojamos kitų Europos valstybių, o būtent – Vokietijos ir Prancūzijos – pavyzdžiais ir jų praktika autorių teisių ribojimo klausimu. Kaip priešprieša Europos valstybių praktikai imamas JAV pavyzdys, kur tradiciškai iškeliamas visuomenės interesas.

Autorių teisių ribojimas kūrinio viešo rodymo tikslais. Grūto parko byla ir jos pasekmės

2006 m. liepos mėnesį LATGA-A raštu kreipėsi į „Sovietinių skulptūrų muziejaus GRŪTO PARKAS“ valdytoją, siūlydama pasirašyti licencinę sutartį dėl LATGA-A atstovaujama autorių kūrinių viešo rodymo Grūto parke. Už įėjimą į Grūto parką buvo renkamas mokestis. Šalims nepavykus susitarti, 2007 m. vasarą LATGA-A kreipėsi su ieškiniu dėl autorių teisių pažeidimo į Vilniaus apygardos teismą¹⁵⁷. Byla tebėra

¹⁵⁵ BANNON, L. *Birds sing, but campers can't – unless they pay up* [interaktyvus]. 1996 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/communications/ASCAP.html>>.

¹⁵⁶ LESSING, L. *Free Culture. How Big Media Uses Technology and the Law to Lock Down Culture and Control Creativity*. New York: The Penguin Press, 2004, p. 18.

¹⁵⁷ Atsakovais byloje yra ir saldinių gamintojas UAB „Rūta“ bei įmonė „Vija“, spausdinusi atvirukus. Abi šios įmonės ant savo gaminių naudojo Grūto parke eksponuojamų kūrinių atvaizdus, kaip teigiama, iškraipant juos ir nenurodant autorių.

nagrinėjama pirmosios instancijos teisme. Plačiau bus analizuojamas vienas iš LATGA-A reikalavimų – mokėti atlyginimą už viešą kūrinių rodymą.

LATGA-A reikalavimas mokėti atlyginimą už viešą kūrinių rodymą yra pagrįstas ATGTĮ 15 straipsnio 3 dalies nuostata, kad autorius turi teisę gauti autorinį atlyginimą už kiekvieną kūrinio naudojimo būdą, susijusį su autorių turtinėmis teisėmis. Tai viena iš išimtinių autoriaus turtinių teisių. Kiekvienas kūrinys yra autoriaus kūrybinės veiklos rezultatas; kūrinium laikomas originalus kūrybinės veiklos rezultatas literatūros, mokslo ar meno srityje, nepaisant jo meninės vertės, išraiškos būdo ar formos¹⁵⁸. Autorių teisių ribojimai yra išsamiai numatyti ATGTĮ. Ribojimas, aktualus nagrinėjamai situacijai, numatytas tuo metu galiojusios ATGTĮ redakcijos 33 straipsnyje, teigiančiame, kad be autoriaus arba kito autorių teisių subjekto leidimo ir *nesiekiant tiesioginės ar netiesioginės komercinės naudos* leidžiama viešai rodyti dailės kūrinio originalą ar jo kopiją, kai kūrinys yra parduotas ar kitu būdu nuosavybės teisės į jį perduotos kitam fiziniam arba juridiniam asmeniui ir kai autorius ar kitas to kūrinio autorių teisių subjektas žino ar turi pagrindą žinoti, kad toks viešas kūrinių rodymas (paroda) yra įsigijusio kūrinių fizinio arba juridinio asmens įprastinės ūkinės veiklos dalis.

Tokia įstatymų leidėjo pozicija atspindi prigimtinės autorių teisių sampratos teiginius: autorius iškeliamas į pirmą vietą, autoriaus saviraiškos būdas, pasireiškiantis kūrybinio proceso metu, yra pagrindinė kūrinio apsaugos priežastis ir nulemia neatskiriamą autoriaus ir kūrinio ryšį. Dėl šių priežasčių įstatymu nustatomos plačios išimtinės teisės autoriams, aiškiai nurodant išimtis, kai autorių teisių objektais galima naudotis nepaisant išimtinių teisių į juos egzistavimo.

Atsakovų argumentai iš esmės yra paremti visuomenės interesu. Kūriniai eksponuojami plačiajai visuomenei, turi būti gerbiama jos teisė naudotis tais kūrybinės veiklos rezultatais ir skatinama naudotis šia teise. Teigiama, kad eksponuojant kūrinius parke nesiekama komercinės naudos. Lietuvos visuomenėje tokia pozicija gana stipriai palaikoma. Žiniasklaidoje LATGA-A vaizduojama kaip kažkokia mistinė institucija, reikalaujanti mokėti mokesčius už sovietinių skulptūrų rodymą, ir taip kenkianti verslui bei visuomenei.

Atsakovų pozicijoje galima pastebėti utilitarinės teisės sampratos požymių. Tariamai sąžiningu autorių teisių objektų naudojimu yra bandoma įrodyti neginčijamą naudą visuomenei, taip pateisinant autorių teisių ribojimą.

¹⁵⁸ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos įstatymas (Valstybės žinios, 1999, Nr. 50-1598, 2000, Nr. 66-1985), 2 str. 19 p.

Derėtų prisiminti, kad LATGA-A yra viso labo autorių teises administruojanti asociacija, ir jos tikslas yra tinkamai administruoti, įgyvendinti ir ginti autorių teises¹⁵⁹. Taigi priešpastatomi ne LATGA-A ir visuomenės interesai, o *autorių* ir visuomenės interesai. Šiuo metu Lietuvoje gana stipriai palaikomas pastarasis. Tačiau Lietuvoje, kaip ir kitose kontinentinės Europos valstybėse, yra nustatytas baigtinis autorių teisių ribojimo sąrašas, ir tam, kad tam tikras ribojimas būtų pateisintas ir nebūtų laikomas autorių teisių pažeidimu, jis turi patekti į ribojimų sąrašą. Kita vertus, LATGA-A taip pat turėtų prisiminti savo funkciją atstovauti autorių interesus, o autorių interesai neapsiriboja vien finansinės naudos gavimu, ne mažiau svarbu jiems yra jų kūrinių sklaida, pateikimas visuomenei, jų vardo garsinimas, reputacijos gerinimas ir t.t.

Kaip atsaką į nagrinėjamą interesų derinimo problemą grupė Seimo narių užregistravo ATGTĮ pakeitimo įstatymo projektą. 2008 m. kovo 27 d. įsigaliojo nauja įstatymo redakcija¹⁶⁰, su vieninteliu, 33-io straipsnio, pakeitimu, kuriuo atsisakyta reikalavimo, kad norint pasinaudoti šiuo įstatyme numatytu autorių teisių ribojimu kūrinys turi būti rodomas *nesiekiant tiesioginių ar netiesioginių komercinių tikslų*. Analizuojant minėto įstatymo projekto aiškinamąjį raštą¹⁶¹, sunku išskirti aiškius ir konkrečius argumentus už tokio pakeitimo būtinybę. Pastebimas visuomenės interesų akcentavimas, tačiau neargumentuojama, kas konkrečiai pasikeis, priėmus įstatymo pakeitimą, kaip duotuoju momentu visuomenės interesas nukenčia, kodėl būtina suteikti didesnę svarbą visuomenės interesui apribojant autorių teises; pateikiami tik bendro pobūdžio pareiškimai, kad priėmus pakeitimą „dailės kūrinių autoriai ir asmenys, įsigiję iš autorių jų sukurtus kūrinius, žinotų, kad įsigijęs dailės kūrinių asmuo turi teisę juo naudotis savo nuožiūra, taip pat ir viešai rodyti įsigytą kūrinių <...>“; „valstybės, savivaldybės įstaigos, viešbučiai, parduotuvės, restoranai, sanatorijos, poliklinikos, mokyklos ir kitos įmonės bei įstaigos, įsigijusios dailės kūrinių, be baimės galės papuošti savo įstaigą ar laikyti parke ir rodyti lankytojams“; „aiškiai sureglamentuota tvarka skatins daugiau pirkti iš autorių dailės kūrinių, o autorius kurti, išnyks priešprieša tarp autorių ir jų kūrinių naudotojų, išsiplės dailės kūrinių žiūrovų ratas, kils plačiosios visuomenės kultūra, o tai turėtų būti vienas iš svarbiausių mūsų valstybės tikslų“¹⁶² ir t.t.

¹⁵⁹ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos įstatymas (Valstybės žinios, 1999, Nr. 50-1598, 2000, Nr. 66-1985), 66 – 68 str.

¹⁶⁰ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 33 straipsnio pakeitimo įstatymas (Valstybės žinios, 2008, Nr. 35-1243).

¹⁶¹ Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 33 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2007-12-03, Nr. XP-2034A.

¹⁶² *Ibid.*

Paminėtina, kad įstatymo projekto aiškinamajame rašte konkrečiai minimas Grūto parko atvejis: „šiuo metu LATGA-A reikalauja mokėti mokesčius autoriams už jų skulptūras, esančias Grūto parke, grasina, kad jeigu nemokės gera valia, išieškos tris kartus didesnę mokestį“¹⁶³, taip suponuojant išpūdį, kad pakeitimas nulemtas konkrečios situacijos ir tikėtina, kad yra vienkartinio pobūdžio. Išanalizavus pakeitimo priėmimo aplinkybes matyti, kad įstatymų leidėjas ne pilnai suvokia tikrąsias LATGA-A funkcijas, pamiršta, kad kalbama apie autorių teises, nesivadovauja aiškiais teisiniais, vertybiniais argumentais ir kriterijais, nėra tinkamai įsigilinęs į situaciją ir netgi daro fakto klaidas¹⁶⁴.

Atkreiptinas dėmesys, kad priimtas įstatymo pakeitimo projektas buvo kritikuojamas Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvadoje, Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvadoje dėl nepagrįsto autorių teisių suvaržymo, atsižvelgiant į tarptautinių teisės aktų reikalavimus bei paties ATGTĮ sisteminę analizę, o taip pat ir Europos teisės departamento išvadoje Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 33 straipsnio pakeitimo įstatymo projektui¹⁶⁵, tačiau svarstant projektą Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitete į šią kritiką ir kitų specialistų pastabas atsižvelgta nebuvo¹⁶⁶.

Byla tebėra nagrinėjama pirmosios instancijos teisme. Tikėtina, kad teismui nebus lengva priimti sprendimą turint omenyje teisinės problemos kompleksiskumą, jautrumą, *post factum* išreikštą įstatymų leidėjo poziciją bei visuomenės spaudimą.

Lietuvos įstatymų leidėjo vienkartinio įstatymo pakeitimo iniciatyvos abejotinos. Atsižvelgiant į situacijos aplinkybes ir argumentaciją svarstymo procese, galima daryti išvadą, kad Lietuvos įstatymų leidėjas linkęs nenuosekliai keisti pozityviają teisę, jam didelę įtaką daro žiniasklaida ir visuomenės nuomonė, jis linkęs neargumentuotai vadovautis kitų valstybių pavyzdžiais, neatsižvelgiant į tų valstybių teisinio reguliavimo specifiką, istorinį kontekstą bei kitas aplinkybes. Tokiu būdu Lietuvoje, kurioje tradiciškai pripažįstama prigimtinių autorių teisių samprata, sumenkinami autorių interesai prisidengiant tariamai utilitariniu požiūriu. Turint omenyje vienkartinę problemos sprendimo pobūdį, galima daryti išvadą dėl įstatymų leidybos šioje srityje neefektyvumo.

¹⁶³ *Ibid.*

¹⁶⁴ Analizuojamame įstatymo projekto aiškinamajame rašte teigiama, kad „komercinių tikslų sąvoka įstatyme nepaaiškinta“, tačiau iš tikrųjų ši sąvoka pateikiama ATGTĮ 2 straipsnio „Pagrindinės įstatymo sąvokos“ 17 punkte; nepagrįstai abejojama juridinių asmenų gebėjimu „naudoti“ kūrinis, nors to paties ATGTĮ straipsnio 20 punktas pateikia pakankamai išsamų paaiškinimą, kokiais būdais kūriniai gali būti naudojami juridinių asmenų.

¹⁶⁵ Europos teisės departamento išvada Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 33 straipsnio pakeitimo įstatymo projektui, 2007-03-19, Nr. XP-2034.

¹⁶⁶ Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pagrindinio komiteto išvada dėl Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 33 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto, 2008-01-18, Nr. 4.

Formaliosios teisės prasme LATGA-A reikalavimas mokėti mokesčių už kūrinių viešą rodymą buvo pagrįstas konkrečiomis įstatymo normomis. Tačiau kaip alternatyva įstatymų leidėjo įsikišimui, galėjo pakakti kitokio „tiesioginės ar netiesioginės komercinės naudos“ sąvokos interpretavimo. Visų pirma, kūrinių eksponavimo Grūto parke LATGA-A galėjo nelaikyti komercinės naudos siekimu, visų antra, tokį interpretavimą galėjo pasitelkti byla nagrinėjantis ar dar nagrinėsiantis teismas. Kita vertus, praktika tokiose pasaulio valstybėse kaip JAV, kur visuomenės interesai laikomi prioritetu, taip pat rodo, kad balansavimas tarp skirtingų interesų ne visada yra aiškus ar suvokiamas žvelgiant iš šalies, užtenka prisiminti vien ASCAP reikalavimą mokėti mokesčių už prie stovyklose prie laužo dainuojamas dainas. Akivaizdu, kad L. Lessing taip propaguojamo „sveiko proto“ kriterijaus ne visada pakanka.

Autorių teisių ribojimo apimties lyginamoji analizė ir vertinimas Europos Sąjungos teisės aktų kontekste

Kalbant apie autorių teisių ir visuomenės interesų derinimo problematiką, verta atkreipti dėmesį į kitus autorių teisių apribojimus. Lyginamajai analizei pasirinkta Vokietija ir Prancūzija, kaip kontinentinės Europos atstovės, turinčios galias autorių teisių apsaugos tradicijas, bei, taip pat kaip Lietuva, atstovaujančios uždarą autorių teisių ribojimų modelį. Aktualus analizei Europos Sąjungos teisės aktas yra Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų derinimo 2001/29/EB (toliau – Direktyva 2001/29/EB), kuri taip pat pateks į tyrimo apimtį, vertinant tinkamą skirtingų interesų balansavimą. Kaip atviros autorių teisių ribojimams sistemos pavyzdys pasirinkta JAV dėl ganėtinai aiškaus ir išsamaus autorių teisių reglamentavimo.

(i) Europos pavyzdžiai

Išanalizavus Lietuvos, Vokietijos ir Prancūzijos autorių teisių reglamentuojančius teisės aktus¹⁶⁷ matyti, kad daugiausia autorių teisių ribojimų numatyta Vokietijos autorių teisių įstatyme, mažiausiai – Prancūzijos. Lietuva tarsi užima tarpinę poziciją. Tačiau įdomu tai, kad tik Lietuvoje numatytas autorių teisių ribojimas kūrinių rodymo tikslais: nei Vokietijoje, nei Prancūzijoje tokio ribojimo galimybė įstatymais nenustatyta. Deja,

¹⁶⁷ Išsamią ribojimų analizę žr. Priede Nr. 1. Šaltiniai: Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos įstatymas (Valstybės žinios, 1999, Nr. 50-1598); *Urheberrechtsgesetz, UrhG* (vertimas į anglų kalbą) [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.iuscomp.org/gla/statutes/UrhG.htm>>; *Code de la propriété intellectuelle* (vertimas į anglų kalbą) [interaktyvus]. Nr. 92.597, 1992 [žiūrėta 2008-04-17]. Prieiga per internetą: <http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/cpiatext.htm>.

pirminė Lietuvos įstatymų leidėjo pozicija konkrečiai dėl šio ribojimo įtraukimo į ATGTĮ nėra aiški. Ribojimas nustatytas 2003 –ųjų metų ATGTĮ redakcijoje¹⁶⁸. Aiškinamajame rašte nurodoma, kad autorių teisių ribojimai naujosios įstatymo redakcijos projekte pilnai atitinka Direktyvos 2001/29/EB pateiktą išimčių ir apribojimų sąrašą¹⁶⁹. Nors Direktyvoje 2001/29/EB pateiktas tik pavyzdinis, neprivalomas ribojimų sąrašas, jis Lietuvos įstatymų leidėjo akceptuotas be detalesnės analizės, argumentuojant, kad tik taip Lietuvos įstatymai gali būti harmonizuoti su Bendrijos teisės aktais.

Jei tokia argumentacija ir būtų pateisinta, 2008-ųjų metų ATGTĮ redakcijoje išplėsta autorių teisių ribojimo kūrinio viešo rodymo tikslais apimtis kelia abejonių dėl atitikimo Europos Sąjungos teisės aktų, o būtent, Direktyvos 2001/29/EB nuostatomis. Šis dokumentas iš esmės yra prigimtinės ir utilitarinės teisės sampratų derinimo atspindys, jo tikslas – rasti tinkamą balansą tarp tinkamo autorių teisių įgyvendinimo ir visuomenės interesų modernios informacinės visuomenės kontekste taip, kad šis balansas atspindėtų visų Europos Sąjungos valstybių aktualijas.

Visgi pažymėtina, kad Direktyvos 2001/29/EB, kompromisinio dokumento, Preambulėje pabrėžiama autorių ir gretutinių teisių svarba intelektinei kūrybai, nurodoma, kad jų apsauga padeda užtikrinti kūrybingumo palaikymą ir plėtojimą autorių, atlikėjų, prodiuserių, vartotojų, kultūros, pramonės ir apskritai visuomenės labui. Tai pat nurodomas bendrasis teisingo atlygio principas: kad autoriai ar atlikėjai galėtų tęsti savo kūrybinį ir meninį darbą, už savo darbo naudojimą jie turi gauti teisingą atlyginimą. Preambulėje taip pat priduriama, kad griežta, veiksminga autorių teisių apsaugos sistema yra vienas iš pagrindinių būdų užtikrinti, kad Europos kultūra gautų būtinų lėšų kūrybai ir gamybai, o meno kūrėjai ir atlikėjai išlaikytų nepriklausomumą ir orumą. Be to, nustatoma, kad harmonizacija turi vykti aukšto autorių ir atlikėjų apsaugos lygio pagrindu¹⁷⁰.

Net balansuojant tarp skirtingų interesų ir darant kompromisus, Europoje linkstama prie griežtesnės autorių teisių apsaugos, sekant prigimtinės teisių sampratos pateiktas idėjas. Lietuva, atrodo, labiau linkusi vadovautis utilitariniu požiūriu, netgi išplėsdama jį labiau, nei nustatyta Europos Sąjungos teisės aktuose. Taigi galima daryti išvadą, kad šiandieninėje Lietuvoje nėra aišku, kaip balansuojamos prigimtinės ir utilitarinės teisės sampratos, teisiniai-filosofiniai argumentai pamirštami ir užgožiami politinių debatų,

¹⁶⁸ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos įstatymas (Valstybės žinios, 1999, Nr. 50-1598, 2000, Nr. 66-1985).

¹⁶⁹ Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2002-07-22, Nr. IXP-1791.

¹⁷⁰ *Ibid.*

žiniasklaidos formuojamos nuomonės, kas veda prie impulsyvaus ir chaotiško teisinės praktikos formavimo.

(ii) JAV pavyzdys

JAV sistema iš esmės yra pagrįsta priešingu principu, ji yra atvira išimtims. Vadovaujamosi bendra „sąžiningo naudojimo“ (angl. *fair use*) doktrina, kuria pateisinami naudotojų veiksmai, galimai pažeidžiantys autorių teises, tačiau pateisinami sąžiningu naudojimu, kuris turi atitikti tam tikrus reikalavimus¹⁷¹. Pažvelgus į JAV autorių teises reglamentuojantį įstatymą, gali susidaryti priešingas įspūdis: net 10 straipsnių yra skirtų būtent išimtinių teisių ribojimui (angl. *limitations on exclusive rights*)¹⁷². Tačiau aiškinama, kad tai tik sąžiningo naudojimo pavyzdžiai, o ne apibrėžimas¹⁷³.

Sąžiningo naudojimo doktrina nustato keturis pagrindinius kriterijus, kuriais nustatoma, ar autorių teisių ribojimas gali būti pateisinamas. Turi būti atsižvelgiama į (1) naudojimo tikslą ir pobūdį, įskaitant ir komercinį pobūdį; (2) kūrinio pobūdį; (3) panaudojimo apimtį ir (4) ekonominį poveikį potencialioje rinkoje ar kūrinio vertei¹⁷⁴. Nė vienas iš aukščiau minėtų įstatyminių pavyzdžių nekalba apie analizuojamą kūrinių rodymo problemą, taigi tokio ribojimo pateisinimas turėtų būti nustatinėjamas remiantis bendraisiais sąžiningo naudojimo kriterijais.

Kalbant apie kūrinio naudojimo tikslą ir pobūdį, susiduriame su ta pačia problema, su kuria buvo susidurta Lietuvoje – naudojimo komerciniais tikslais sampratą. Priešingai nei nusprendė Lietuvos įstatymų leidėjas, JAV Aukščiausiojo teismo pozicija yra tokia, kad kūrinio naudojimas komerciniais tikslais be autoriaus sutikimo paprastai suponuoja autorių teisių pažeidimą¹⁷⁵. Manoma, kad faktai, kad naudojimas yra viešas, t.y. ne asmeniniais tikslais¹⁷⁶, ir už tai gaunamos pajamos, turėtų būti pakankami, kad įtikintų teismą dėl autorių teisių pažeidimo nepateisinamumo¹⁷⁷. Analizuojant paties kūrinio

¹⁷¹ MILLER, A.R., DAVIS, M.H. *Intellectual Property. Patents, Trademarks and Copyright in a Nut Shell*. 3rd ed. St. Paul: West Group, 2000, p. 354-355.

¹⁷² *Copyright Law of the United States* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.copyright.gov/title17/>>, 1 skyrius.

¹⁷³ *Ibid*, p. 355.

¹⁷⁴ *Copyright Law of the United States* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.copyright.gov/title17/>>, 107 str.

¹⁷⁵ JAV Aukščiausiojo teismo 1973 m. sprendimas byloje *Williams & Wilkins v United States* [interaktyvus]. 203 Ct.Cl.74, 487 F.2d 1345 [žiūrėta 2008-04-14]. Prieiga per internetą: <http://fairuse.stanford.edu/primary_materials/cases/c487F2d1345.html>.

¹⁷⁶ JAV Aukščiausiojo teismo 1979 m. sprendimas byloje *Universal City Studios, Inc. v Sony Corp. of America* [interaktyvus]. 480 F.Supp. 429 [žiūrėta 2008-04-14]. Prieiga per internetą: <http://www.law.cornell.edu/copyright/cases/464_US_417.htm>.

¹⁷⁷ JAV Aukščiausiojo teismo 1977 m. sprendimas byloje *Wainwright Securities, Inc. v Wall Street Transcript Corp.* [interaktyvus]. 558 F.2d 91 (2nd Cir.) [žiūrėta 2008-04-14]. Prieiga per internetą: <<http://bulk.resource.org/courts.gov/c/F2/558/558.F2d.91.76-7468.937.html>>.

pobūdį, paprastai atsižvelgiama į paties autoriaus ketinimus, ar jis kurdamas kūrinį tikėjosi gauti atlygį, taip pat kartais vertinamas ir kūrinio originalumas, t.y. kiek darbo ir kūrybiškumo autorius įdėjo į kūrinį¹⁷⁸. Panaudojimo apimties klausimas paprastai kyla dėl kūrinio atgaminimo ar panaudojimo kitame kūrinyje. Grūto parko atveju tokia problema neiškyla, kadangi kūriniai buvo eksponuojami savo visumoje. Galiausiai, ketvirtasis kriterijus tarsi dar kartą apdraudžia autorių: netgi jei būtų nustatyta, kad kūrinys naudojamas nesiekiant pelno, jei toks naudojimas kenks paties autoriaus ekonominiams interesams ar kūrinio vertei, naudojimas gali būti pripažintas pažeidžiančiu autoriaus teises¹⁷⁹.

Atsižvelgiant į visus šiuos kriterijus, matyti, kad autorių teisių apsaugos sistema JAV, bent jau autoriaus teisių ribojimo atžvilgiu, nėra tokia skirtinga nuo Europos. Bendri principai, ribojimų pavyzdžiai yra gana panašūs. Skirtingos teisės sampratos galimai turėjo įtakos pagrindinių principų pripažinimui ir įtvirtinimui: uždaros išimties sistemos Europoje, prioritetą teikiant autorių teisėms, ir atviroms išimties sistemos įtvirtinimui JAV (ir, beje, Anglijoje), akcentuojant visuomenės teisę naudotis kūriniais. Tačiau teisės samprata vėlgi nėra vienintelis tokį mechanizmą nulėmęs veiksnys. Tai iš dalies yra nulemta ir galių pasiskirstymo įstatymų leidybos srityje. Anglosaksų tradicijos valstybėse ilgą laiką buvo ir iki šiol tebėra palikta teisė spręsti dėl konkretaus autorių teisių pažeidimo atvejo, vertinant jį atsižvelgiant į bendro pobūdžio įstatyminius kriterijus.

Griežtos pozicijos šiuo klausimu laikosi Lawrence Lessing, matydamas intelektinės nuosavybės teisę kaip instrumentą. Intelektinės nuosavybės teisė numato taisykles kultūriškai turtingai visuomenei vystytis, o tam tarnauja kūrybiškumo vertė. L. Lessing manymu, šiuo metu situacija yra apsvirtusi: vietoj to, kad būtų domimasi tikrąją verte ir kūrybiškumu, koncentruojamasi vien į instrumento apsaugą¹⁸⁰.

J. Cole iš pagrindų kvestionuoja utilitaristų teiginį, kad autorių teisė skatina kūrybą literatūros ir meno srityje. Jo manymu, turėtų būti keliamas klausimas, ar autorių teisės atsisakymas ženkliai įtakotų literatūros ir meno kūrinių kokybę ir kiekį. J. Cole išskiria autorius į dvi grupes: akademinis ir idėjinius rašytojus bei profesionalius rašytojus. Pirmoji grupė, kaip pastebi J. Cole, neuždirba daug pinigų iš knygų rašymo, kai kurie netgi leidžia jas savo lėšomis arba priima atlygį savo knygomis. Tokiu būdu jie didina savo vardo žinomumą arba tiesiog skleidžia savo idėjas. Antrajai grupei rašymas yra

¹⁷⁸ MILLER, A.R., DAVIS, M.H. *Intellectual Property. Patents, Trademarks and Copyright in a Nut Shell*. 3rd ed. St. Paul: West Group, 2000, p. 361-362.

¹⁷⁹ *Ibid*, p. 366-367.

¹⁸⁰ LESSING, L. *Free Culture. How Big Media Uses Technology and the Law to Lock Down Culture and Control Creativity*. New York: The Penguin Press, 2004, p. 19.

pragyvenimo šaltinis, o autorių teisė garantuoja jiems atlygį¹⁸¹. Tačiau egzistuoja ar galėtų egzistuoti alternatyvūs tokių rašytojų pajamų šaltiniai ir galbūt jie užtikrintų didesnes pajamas. Galbūt tai galėtų būti iš darbo santykių gaunamos pajamos, galbūt specialios subsidijos, kaip jau yra buvę istorijoje.

J. Cole prisimena ankstyvuosius radijo gamintojus, kurie rėmė transliuotojus, taip kurdami paklausą radijo imtuvams¹⁸². Galbūt taip galėtų būti išspręsta kompiuterių programų problema. Kompiuterių programų teisinės apsaugos šalininkai teigia, kad be teisinės apsaugos programinės įrangos kūrėjai neturėtų iniciatyvos ją vystyti. Tačiau vadovaujantis J. Cole pavyzdžiu, kompiuterinės įrangos gamintojai turėtų paskatą remti programinės vystymą, ar netgi paskatintų sumažinti jos kainas, kadangi kompiuterių programų gausa ir kokybė didina ir pačios kompiuterinės įrangos paklausą. Dėl objekto specifikos ir naujumo, skirtingo teisinio reguliavimo bei gana savarankiškos diskusijos dėl programinės įrangos plėtojimosi bendrame intelektualinės nuosavybės kontekste verta šiek tiek plačiau panagrinėti šį klausimą.

Laisvų kompiuterių programų judėjimas (angl. *Free Software Movement*)¹⁸³

Atsiradus naujam reiškiniui – kompiuterių programoms, pozityviojoje teisėje kompiuterių programų apsaugos klausimas buvo išspręstas dvejopai. Kai kuriose pasaulio valstybėse programinė įranga yra saugoma patentų teisės normomis. Kitos valstybės, jų tarpe ir Lietuva pasirinko autorių teisę kaip mechanizmą programinės įrangos apsaugai. Yra valstybių, kuriose taikoma tiek patentų, tiek autorių teisių apsaugos sistema¹⁸⁴. Lietuvos Respublikos ATGTĮ numato, kad autorių teisių apsaugos objektu yra kompiuterių programos¹⁸⁵. Nors skirtingo teisinės apsaugos nustatymo pozityviojoje teisėje priešastys taip pat įdomios, šio darbo kontekste svarbesnė filosofinė programinės įrangos prigimties plotmė.

„Kritiniu“ tašku laikytinas 1983 m. Richard Stallman pradėtas projektas, kurio metu buvo išvystyta GNU operacinė sistema. R. Stallman manė, jo paties žodžiais tariant, jog auksinė taisyklė reikalauja, kad jei man patinka programa, aš privalau pasidalinti ja su

¹⁸¹ COLE, J.H. *Patents and Copyrights: Do the Benefits Exceed the Costs* [interaktyvus]. Journal of Libertarian Studies, Vol. 15, No. 4. Ludwig von Mises Institute, 2001 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.mises.org/jls/15_4/15_4_3.pdf>.

¹⁸² *Ibid.*

¹⁸³ Verčiant šio judėjimo pavadinimą į lietuvių kalbą susiduriame su terminų problema. „Free“ galėtų reikšti tiek „laisvas“, tiek „nemokamas“, o judėjimo ir jo reiškiamų idėjų kontekste ir turėtų apimti abi šias reikšmes, tačiau manytina, kad lietuviškame vertime prioritetą turėtų būti teikiamas terminui „laisvas“, t.y. prieinamas visiems.

¹⁸⁴ Žr. Priedą Nr. 2 „Kompiuterių programų apsauga kai kuriose pasaulio valstybėse“.

¹⁸⁵ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos įstatymas (Valstybės žinios, 1999, Nr. 50-1598, 2000, Nr. 66-1985), 4 str. 2 d. 1 p.

kitais žmonėmis, kuriems ji patinka¹⁸⁶. Tuo tarpu kompiuterių programų gamintojai ir pardavėjai reikalauja priimti kompiuterių programų naudojimo licencinės sutarties sąlygas, neleidžiančias dalintis šiomis programomis su kitais. R. Stallman sakė negalįs „ramia sąžine“ sutikti su tokiom satarčių sąlygom, ir tam, kad galėtų toliau „garbingai naudotis kompiuteriu“, jis nusprendė sukurti laisvą kompiuterių programą¹⁸⁷.

Idėjos kritikams R. Stallman atsikirtinėjo panašiais argumentais, kokie naudojami nagrinėjant autorių ar patentų teisę: atlygio nusipelno visuomeninis indėlis; kūryba gali būti indėliu visuomenės labui, tačiau tik tokia apimtimi, kiek visuomenė gali naudotis ta kūryba. Vieno asmens noras gauti atlygį už kūrybiškumą nepateisina draudimo likusiai pasaulio daliai naudotis tuo kūrybiškumu. Kontroliuoti tai, kaip tavo idėjos gali būti panaudojamos, iš tikrųjų reiškia kitų žmonių gyvenimo kontrolę, ir tai paprastai apsunkina jų gyvenimą. Žmonėms turi būti leidžiama laisvai naudotis kompiuterių programomis visais socialiai naudingais būdais ir t.t.¹⁸⁸.

1998 m. buvo pradžia „atviro kodo iniciatyvai“ (angl. *Open Source Initiative*). Pradininkas Eric Raymond pateikė „atviro kodo“ idėją kaip alternatyvą R. Stallman siūlytai „laisvos“ kompiuterių programos koncepcijai. E. Raymond ir kiti iniciatyvos šalininkai palaiko laisvos kompiuterių programos idėją, tačiau jų pozicija leidžia teigti, kad teoriškai gali būti situacijų, kurios pateisintų nuosavybę į kompiuterių programas. Jų esminis kriterijus yra vertinimas, kuri sistema – nuosavybės ar „nenuosavybės“ geriau veiktų konkrečiu atveju. Tačiau jie mano, kad daugeliu atveju nuosavybe pagrįstos sistemos funkcionuotų geriau, jei jos būtų atviros, t.y. laisvos¹⁸⁹. Tuo tarpu R. Stallman pozicija veda į tai, kad bet koks kompiuterių programų prieinamumo ribojimas, t.y. nuosavybės teisės į kompiuterių programas kažkam suteikimas yra blogis¹⁹⁰.

Taigi galima gana aiškiai išskirti dvi kompiuterių programų sampratas: viena pagrįsta moraliniais ir etiniais argumentais, o kita – techniniais ir pragmatiniais. Bendrame intelektinės nuosavybės teisės sampratų kontekste šios teorijos atsiduria prie intelektinės nuosavybės teisės kritikų. R. Stallman argumentai puikiai pasiskirstytų ir tarp prigimtinės, ir utilitarinės teisės sampratų „prieš“ argumentų, E. Raymond geriausiai pritaaptų prie intelektinės nuosavybės oponentų utilitaristų. Darytina išvada, kad pagrindinės teisės sampratos, nors ir nauja forma, pasireiškia ir itin specifinėse srityse,

¹⁸⁶ STALLMAN, R. *The GNU Manifesto* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-22]. Prieiga per internetą: <<http://www.gnu.org/gnu/manifesto.html>>.

¹⁸⁷ *Ibid.*

¹⁸⁸ *Ibid.*

¹⁸⁹ WATSON, B. *Philosophies of Free Software and Intellectual Property* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-01-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.ram.org/ramblings/philosophy/fmp/free-software-philosophy.html>>, p. 3.

¹⁹⁰ *Ibid* p. 3.

adaptuojant jas atsižvelgiant į specifinius objektus. Tikėtina, kad tai yra paseka to, kad pagrindinis klausimas išlieka tas pats – ar galima vieną ar kitą objektą traktuoti kaip nuosavybę ir suteikti kažkam išimtinės teises į jį.

Vienas kritikų argumentas, taikytinas visiems intelektinės nuosavybės objektams, yra dar vienoje iš pirmųjų darbo dalių P.S. Mennel pateikta pozicija, kad dabartinės intelektinės nuosavybės teisės, pati apsaugos sistema, yra netinkamos intelektinės veiklos rezultatų saugojimui šiuolaikinėje visuomenėje. Pati teisė nespėja su technologijų pažanga. Dėl teismų vaidmens skirtumo civilinės ir bendrosios teisės sistemose galėtų atrodyti, kad bendrosios teisės valstybėse tokia problema turėtų būti mažesnė, kadangi nėra poreikio kaskart priiminėti įstatymų pakeitimus, pasirodžius naujai technologijai ar kitaip pasikeitus aplinkybėms¹⁹¹. Nors yra autorių, manančių, kad dabartinė sistema efektyvi ir tikimasi, kad į didesnius visuomenės pasikeitimus ir technologijų vystimąsi atsakys teismai, formuodami įstatymo taikymo praktiką¹⁹², praktikos pavyzdžiai rodo, kad ir teismai ne visada adekvačiai vertina visuomenės aktualijas dėl nepakankamų technologinių žinių ar intelektinės nuosavybės vertinimo analogiškai kaip materialios nuosavybės.

4.2.3. Utilitarinės teisės sampratos argumentų nepritaikomumas intelektinei nuosavybei

Pagrindinis utilitarinės teisės sampratos argumentas paremtas gerovės maksimizavimo idėja. N.S. Kinsella nuomone, netgi jei tam tikrų teisinių taisyklių pagrindu „pyragas padidinamas“, tai nepateisina asmenų teisės naudotis savo nuosavybe taip, kaip jiems atrodo tinkama¹⁹³. Iliustracijai gali būti pateikiamas toks pavyzdys: galima būtų sakyti, kad grynoji ekonominė ir socialinė gerovė būtų padidinta paskirsčius pusę vieno procento turtingiausių pasaulio gyventojų turtą dešimčiai procentų vargingiausių pasaulio gyventojų. Netgi jei „vagystė“ iš vienu pakelia antrosios grupės asmenų gerbūvį labiau

¹⁹¹ Palyginimui:

Pirmasis JAV patentų įstatymas buvo priimtas 1790 m. Nuo to laiko įvyko tik trys esminiai šio įstatymo pakeitimai: 1793, 1836 ir 1952 metais. Lietuvos Respublikos patentų įstatymas nuo jo priėmimo 1994 m. buvo keistas dešimt kartų.

Autorių teisės srityje pirmasis įstatymas JAV priimtas 1790 m. Jis iš esmės peržiūrėtas keturis kartus: 1831, 1870, 1909 ir 1976 metais. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos įstatymas priimtas 1999 m., keistas – keturis kartus.

¹⁹² MILLER, A.R., DAVIS, M.H. *Intellectual Property. Patents, Trademarks and Copyright in a Nut Shell*. 3rd ed. St. Paul: West Group, 2000, p. 9.

¹⁹³ KINSELLA, N.S. *Against Intellectual Property* [interaktyvus]. Journal of Libertarian Studies, Vol. 15, No. 2. Ludwig von Mises Institute, 2001 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.mises.org/journals/jls/15_2/15_2_1.pdf>, p. 13.

nei sumažina pirmųjų, tai nepateisina vagystės iš pirmosios asmenų grupės¹⁹⁴. Taip iliustruojama, kad teisės tikslas nėra gerovės maksimizavimas. Teisės tikslas yra teisingumas užtikrinant kiekvienam tai, kas jam teisėtai priklauso.

N.S. Kinsella primena, kad gindami tam tikras teises ar įstatymus ir nagrinėdami jų legitimumą, turime nagrinėti jėgos panaudojimo legitimumą ir etiškumą. Svarstant dėl įstatymo reikalingumo, reikia nuspręsti, ar bus tinkama panaudoti jėgą prieš tam tikrą žmonių grupę esant tam tikroms aplinkybėms. O utilitarinė teisės samprata, autoriaus nuomone, neįrodo, kad jėgos panaudojimas šiuo atveju yra pateisinamas¹⁹⁵.

L. Lessing yra įsitikinęs, kad su interneto atsiradimu pozityvioji teisė, teismų praktika vis neadekvačiau interpretuoja intelektinę nuosavybę ir jos tinkamą apsaugą. Pasak jo, teisės vaidmuo kūrybiškumo palaikyme vis mažėja, tačiau vis stiprėja saugant tam tikras sritis nuo konkurencijos¹⁹⁶.

Diskusijos dėlei paminėtinas prigimtinės teisės sampratos atstovas M.N. Rothbard. Jis kritikuoja pagrindinį utilitaristų teiginį, kad išradimų apsauga patentais tam tikrą terminą reikalinga tam, kad būtų skatinami mokslo tyrimai ir inovacijos, skiriant jiems pakankamai išteklių. Autorius pastebi, kad kapitalas yra ribotas, ir jis turi būti paskirstytas tarp įvairių panaudojimo būdų, o moksliniai tyrimai yra vienas iš tokių kapitalo panaudojimo būdų. Sprendžiant dėl konkretaus išteklių dydžio skyrimo tyrimams, rinkoje priimami racionalūs sprendimai, atsižvelgiant į verslo lūkesčius. Priverstinis skatinimas didinti išlaidas tyrimams iškreiptų vartotojų ir gamintojų pasitenkinimą rinka¹⁹⁷. Nors utilitaristai linkę netikėti, kad natūralios rinkos konkurencijos sąlygos yra nepakankamos, kad būtų efektyviai diegiamos inovacijos. Tačiau, M.N. Rothbard manymu, rinka nustato inovacijų apimtį lygiai taip, kaip naujo geografinio regiono industrializavimo atveju. Autoriaus pateikiama taisyklė yra tokia, kad žmonės turi balansuoti tarp naujo išradimo duodamo didesnio produktyvumo ir jo įdiegimo kaštų, t.y. tarp ankstesnės, jau egzistuojančios ir veikiančios technologijos ar mechanizmo. Priverstinai privilegijuojant inovacijas, neišvengiamai nukenčia jau egzistuojantys išradimai, kadangi jie nepakankamai efektyviai išnaudojami. Galų gale dirbtinis inovacijų skatinimas atsigręžia prieš vartotoją¹⁹⁸.

¹⁹⁴ *Ibid*, p. 14.

¹⁹⁵ *Ibid*, p. 15.

¹⁹⁶ *Ibid*, p. 19.

¹⁹⁷ ROTHBARD, M. N. *Man, Economy & State with Power and Market*. [interaktyvus]. 2nd ed. Ludwig von Mises Institute, 2004 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://mises.org/rothbard/mes/chap10e.asp#7_Patents_Copyrights>.

¹⁹⁸ *Ibid*.

Taip pat kaip ir prigimtinės teisės sampratos atveju matyti, kad klasikiniai utilitarinės teisės sampratos argumentai, skirti nuosavybės apsaugai, yra ribotai pritaikomi intelektinės nuosavybės apsaugai dėl objekto specifikos, informacijos sklaidos ir kitų dinaminų visuomenės aspektų, o taip pat didelės visuomenės interesų reikšmės. Be to, nors teisės sampratos apraiškos praktikoje yra matomos, teisės sampratos gebėjimas tiesiogiai ir vienareikšmiškai nulemti teisinės praktikos formavimąsi yra ribotas.

IŠVADOS

1. Išanalizavus prigimtinės ir utilitarinės teisės sampratų argumentus, skirtus intelektinės nuosavybės teisės instituto pagrindimui, matyti, kad dėl intelektinės nuosavybės teisės instituto specifikos, nematerialaus saugomų objektų pobūdžio, informacijos sklaidos galimybių šiuolaikinėje visuomenėje, klasikinės nuosavybės sampratos nėra pakankamos nuosekliai pagrįsti intelektinės nuosavybės egzistavimą.
2. Iš nagrinėtų praktikos pavyzdžių analizės matyti, kad šiuo metu linkstama vadovautis daugiausia utilitariniais argumentais. Prigimtinės teisės sampratos apraiškos taip pat matomos teisinėje praktikoje, tačiau jos sietinos su jau egzistuojančiu teisiniu reguliavimu intelektinės nuosavybės teisės srityje. Istoriskai prigimtinės teisės samprata labiausiai nulėmė kontinentinės Europos intelektinės nuosavybės apsaugos sistemą ir principus, o anglosaksų teisės tradicijos valstybėse šis teisės institutas labiau įtakotas utilitarinės teisės sampratos. Pastaraisiais metais šie skirtumai blėsta, o pagrindinėse šio meto diskusijose dėl autorių teisių, patentų savininkų teisių ir visuomenės interesų derinimo vyrauja utilitarinės idėjos.
3. Nepaisant to, kad intelektinės nuosavybės teisė susilaukia daug kritikos tiek iš teisės mokslininkų, tiek iš praktikų, susiduriančių su probleminiu teisių į intelektinės nuosavybės objektus įgyvendinimu, tikėtina, kad esminių reformų pozityviojoje procedūrinėje teisėje neįvyks. Tai lemia didelis bei nelankstus intelektinės nuosavybės administravimo mechanizmas, apimantis nacionalines, regionines ir pasaulines sistemas.
4. Išnagrinėjus kai kurių specifinių, modernių intelektinės veiklos rezultatų teisinės apsaugos problematiką matyti, kad pagrindinių teisės sampratų argumentai, nors ir nauja forma, pasireiškia itin specifinėse srityse, adaptuojant juos atsižvelgiant į specialius poreikius. Tikėtina, kad tai yra paseka to, kad pagrindinis klausimas išlieka tas pats – ar galima vieną ar kitą objektą traktuoti kaip nuosavybės objektą ir suteikti kažkam išimtinės teises į jį.
5. Teisės sampratos pasireiškimas praktikoje ir galimybė įtakoti teisinę praktiką yra netapatūs klausimai. Teisės sampratų apraiškos teisiniame reguliavime, teismų praktikoje, valstybių politikoje, ir kt. gana aiškiai identifikuojamos, tačiau galimybė tiesiogiai ir vienareišmiškai įtakoti teisinę praktiką – ribota. Greta teisės sampratos stoja tokie faktoriai kaip visuomenės požiūris, skirtingų interesų grupių kova, tarptautinės politikos argumentai, žiniasklaidos spaudimas ir kt. veiksniai.
6. Lietuvos teisinėje praktikoje nėra aiškus balansas tarp prigimtinės ir utilitarinės teisės sampratų argumentų dėl intelektinės nuosavybės apsaugos. Nors intelektinės nuosavybės apsaugos mechanizmas Lietuvoje buvo formuojamas atsižvelgiant daugiausia

į kontinentinės Europos valstybių tradicijas ir teisinę praktiką, šiuo metu Lietuvos teisinėje praktikoje intelektinės nuosavybės teisės srityje išvelgiamas utilitarinės teisės sampratos vaidmuo. Be kita ko, pastebima, kad Lietuvos teisinėje praktikoje intelektinės nuosavybės prigimties, fundamentalių jos egzistavimo ir apsaugos principų klausimai nėra nagrinėjami, o įstatymų leidėjo politika šio teisės instituto srityje yra neaiški ir chaotiška.

Literatūros sąrašas

Norminiai aktai:

Lietuvos Respublikos norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (Lietuvos Aidas, 1992, Nr. 220; Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014);
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262);
3. Lietuvos Respublikos patentų įstatymas (Valstybės žinios, 1994, Nr. 8-120);
4. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos įstatymas (Valstybės žinios, 1999, Nr. 50-1598, 2000, Nr. 66-1985);
5. Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymas (Valstybės žinios, 2000, Nr. 92-2844);
6. Lietuvos Respublikos mokesčių už pramoninės nuosavybės objektų registravimo įstatymas (Valstybės žinios, 2001, Nr. 52-1811);
7. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 33 straipsnio pakeitimo įstatymas (Valstybės žinios, 2008, Nr. 35-1243);
8. Lietuvos Respublikos bendrojo susitarimo dėl muitų tarifų ir prekybos (GATT 1947), baigiamojo dokumento, išreikiančio daugiašalių derybų dėl prekybos Urugvajaus raundo rezultatus, sutarties dėl civilinės aviacijos orlaivių prekybos, Lietuvos prisijungimo prie Marakešo sutarties, įsteigiančios Pasaulio prekybos organizaciją, protokolo, Lietuvos Respublikos ir Jungtinių Meksikos valstijų supratimo memorandumo dėl geografinių nuorodų apsaugos ir darbo grupės dėl Lietuvos stojimo į Pasaulio prekybos organizaciją ataskaitos ratifikavimo įstatymas (Valstybės žinios, 2001-05-31, Nr. 46-1619);
9. 1992-01-23 Lietuvos Respublikos Vyriausybės potvarkis Dėl prisijungimo prie Konvencijos dėl Pasaulinės intelektualinės nuosavybės organizacijos įkūrimo, pasirašytos Stokholme 1967 m. liepos 14 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-17].
Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=6881&p_query=&p_tr2=>;
10. 1994-02-21 Lietuvos Respublikos Vyriausybės potvarkis Dėl prisijungimo prie Paryžiaus konvencijos dėl pramoninės nuosavybės apsaugos [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-17].
Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?pid=12618&pquery=&p_tr2=>;
11. 1994-07-29 Lietuvos Respublikos Vyriausybės potvarkis Dėl prisijungimo prie 1886 metų Berno konvencijos dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos [interaktyvus].

[žiūrėta 2008-04-17]. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=13147&p_query=&ptr2>;

Kitų valstybių nacionaliniai norminiai aktai:

12. *Lanham Act* [interaktyvus]. Nr. 15 U.S.C., 1946 [žiūrėta 2008-04-17]. Prieiga per internetą: <http://www.uspto.gov/web/offices/tac/tmlaw2.html#_Toc52344284>;
13. *Copyright Law of the United States* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.copyright.gov/title17/>>;
14. *Code de la propriété intellectuelle* (vertimas į anglų kalbą) [interaktyvus]. Nr. 92.597, 1992 [žiūrėta 2008-04-17]. Prieiga per internetą: <http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/cpialtext.htm>;
15. *Urheberrechtsgesetz, UrhG* (vertimas į anglų kalbą) [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.iuscomp.org/gla/statutes/UrhG.htm>>;

Tarptautinės sutartys, Europos Sąjungos teisės aktai:

16. 1883 m. Paryžiaus konvencija dėl pramoninės nuosavybės saugojimo Peržiūrėta Briuselyje 1900-14-14, Vašingtone 1911-06-02, Hagoje 1925-11-06, Londone 1914-06-02, Lisabonoje 1958-10-31 ir Stokholme 1967-07-14 (Valstybės žinios, 1996, Nr.75-1796);
17. 1886 m. Berno konvencija „Dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos“ (Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-988, papildyta 1896-05-04 Paryžiuje, peržiūrėta 1908-11-13 Berlyne, papildyta 1914-03-20 Berne, peržiūrėta 1928-06-02 Romoje, 1948-06-26 Briuselyje, 1967-07-14 Stokholme ir 1971-07-24 Paryžiuje ir pataisyta 1979-09-28);
18. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987);
19. 1994 m. Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS), 1C priedas prie Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties, (Valstybės žinios, 2001-05-31, Nr. 46-1620);
20. 2001-11-14 Doha deklaracija dėl TRIPS sutarties ir visuomenės sveikatos (angl. – *Doha Declaration on TRIPS Agreement and Public Health*), Nr. WT/MIN(01)/DEC/2;
21. 2006-12-12 Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/116/EB dėl autorių ir tam tikrų gretutinių teisių apsaugos terminų.

Specialioji literatūra:

Spausdintinė literatūra:

1. CORNISH, W., LLEWELYN, D. *Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights*. London: Sweet & Maxwell, 2003;
2. COTTER, T.F. *Market Fundamentalism and the TRIPS Agreement*. New York: Cardozo Arts & Entertainment, Vol. 22:307;
3. DWORKIN, R. *Teisės imperija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005;
4. KŪRIS, E. *Grynoji teisės teorija, teisės sistema ir vertybės: normatyvizmo paradigmos iššūkis*. Įvadinis straipsnis į KELSEN, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002;
5. LANDES, W., POSNER, R. *An Economic Analysis of Copyright Law*. *Journal of Legal Studies* 18, 1989;
6. LESSING, L. *Free Culture. How Big Media Uses Technology and the Law to Lock Down Culture and Control Creativity*. New York: The Penguin Press, 2004;
7. LOKAS, DŽ. *Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą. (Antras traktatas apie valdžią)*. Vilnius: Mintis, 1992;
8. MENELL, P.S. *Intellectual Property and the Property Rights Movement*. *Research and Development*, 2007;
9. MENNEL, P.S. *Intellectual Property: General Theories*. Berkeley Center for Law and Technology. University of California at Berkeley, 1999;
10. MILLER, A.R., DAVIS, M.H. *Intellectual Property. Patents, Trademarks and Copyright in a Nut Shell*. 3rd ed. St. Paul: West Group, 2000;
11. MIKELĖNIENĖ, D., MIKELĖNAS, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius, 1999;
12. NOZICK, R. *Anarchy, State and Utopia*. New York: Basic Books, 1974;
13. PRITCHARD, R.W., *The Future is Now-The Case for Patent Harmonization*, 20 *N.C.L. Int'l L.&Com. Reg.* 291;
14. RADIN, M.J., *Property and Personhood*. 34 *Stanford Law Review*, 957-1015, 1982;
15. RADIN, M.J. *Reinterpreting Property*. Chicago: University of Chicago Press, 1993;
16. VILEITA, A. *Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000;
17. ŽILINSKAS, V., KASPERAVIČIUS, P., KIŠKIS, M. *Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007;
18. *Understanding the WTO*. 3rd ed. World Trade Organization, 2003.

Elektroniniai dokumentai:

1. BANNON, L. *Birds sing, but campers can't – unless they pay up* [interaktyvus]. 1996 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/communications/ASCAP.html>>;
2. COLE, J.H. *Patents and Copyrights: Do the Benefits Exceed the Costs* [interaktyvus]. Journal of Libertarian Studies, Vol. 15, No. 4. Ludwig von Mises Institute, 2001 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.mises.org/journals/jls/15_4/15_4_3.pdf>;
3. FISHER, W. *Theories of Intellectual Property* [interaktyvus]. Harvard, 2000 [žiūrėta 2008-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://cyber.law.harvard.edu/people/ffisher/iptheory.pdf>>;
4. HENNESSEY, W. *The Importance of Patents for Economic Development* [interaktyvus]. Pierce Law Publications and Papers [žiūrėta 2008-04-28]. Prieiga per internetą <http://www.ipmall.info/hosted_resources/pubspapers/Pat_Protection_Hennessey_99.asp>.
5. HUGHES, J. *The Philosophy of Intellectual Property* [interaktyvus]. Georgetown Law Journal, 1988 [žiūrėta 2008-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.harvard.edu/faculty/ffisher/music/Hughes1988.html>>;
6. KINSELLA, N.S. *Against Intellectual Property* [interaktyvus]. Journal of Libertarian Studies, Vol. 15, No. 2. Ludwig von Mises Institute, 2001 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.mises.org/journals/jls/15_2/15_2_1.pdf>;
7. LESSING, L. *Innovation, Regulation and the Internet* [interaktyvus]. The American Prospect. Vol. 11. Issue 10, 2000 [žiūrėta 2008-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.prospect.org>>;
8. NETANEL, N. *Copyright and a Democratic Civil Society* [interaktyvus]. Yale Law Journal 106, 1996 [žiūrėta 2008-01-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.history.ox.ac.uk/ecohist/readings/ip/netanel.htm>>;
9. ROTHBARD, M. N. *Man, Economy & State with Power and Market*. [interaktyvus]. 2nd ed. Ludwig von Mises Institute, 2004 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://mises.org/rothbard/mes/chap10e.asp#7_Patents_Copyrights>;
10. STALLMAN, R. *The GNU Manifesto* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-22]. Prieiga per internetą: <<http://www.gnu.org/gnu/manifesto.html>>;

11. STERK, S.E. *What's In a Name?: The Troublesome Analogies Between Real and Intellectual Property* [interaktyvus]. 2004 [žiūrėta 2008-01-18]. Prieiga per internetą: <<http://ssrn.com/abstract=575121>>;
12. TUCKER, J.A. *Is Intellectual Property the Key to Success?* [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <<http://www.mises.org/story/2632>>;
13. WATSON, B. *Philosophies of Free Software and Intellectual Property* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-01-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.ram.org/ramblings/philosophy/fmp/free-software-philosophy.html>>.

Praktinė medžiaga:

1. Europos žmogaus teisių teismo 1990-10-04 sprendimas byloje *Smith Kline and French Laboratories Ltd against the Netherlands*, prašymo Nr. 12633/87;
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-07-05 nutarimas (Valstybės žinios, 2000, Nr. 56-1669);
3. JAV Masačusetso valstijos apygardos teismo 1845 m. sprendimas byloje *Davoll et al. v. Brown* [interaktyvus]. Nr. 3,662 [žiūrėta 2008-04-14]. Prieiga per internetą: <http://rychlicki.net/inne/3_West.L.J.151.pdf>;
4. JAV Aukščiausiojo teismo 1973 m. sprendimas byloje *Williams & Wilkins v United States* [interaktyvus]. 203 Ct.Cl.74, 487 F.2d 1345 [žiūrėta 2008-04-14]. Prieiga per internetą: <http://fairuse.stanford.edu/primary_materials/cases/c487F2d1345.html>;
5. JAV Aukščiausiojo teismo 1979 m. sprendimas byloje *Universal City Studios, Inc. v Sony Corp. of America* [interaktyvus]. 480 F.Supp. 429 [žiūrėta 2008-04-14]. Prieiga per internetą: <http://www.law.cornell.edu/copyright/cases/464_US_417.htm>;
6. JAV Aukščiausiojo teismo 1977 m. sprendimas byloje *Wainwright Securities, Inc. v Wall Street Transcript Corp.* [interaktyvus]. 558 F.2d 91 (2nd Cir.) [žiūrėta 2008-04-14]. Prieiga per internetą: <<http://bulk.resource.org/courts.gov/c/F2/558/558.F2d.91.76-7468.937.html>>;
7. JAV Aukščiausiojo teismo 1991 m. sprendimas byloje *Feist Publications, Inc. V Rural Telephone Service Co., Inc.* [interaktyvus]. 499 U.S. 340 [žiūrėta 2008-04-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.bitlaw.com/source/cases/copyright/feist.html>>;
8. JAV Apeliacinio teismo 1994 m. sprendimas byloje *In re Karen I. Trovato and Leendert Dorst* [interaktyvus]. 42 F.3d 1376, 33 U.S.P.Q.2d 1194 [žiūrėta 2008-04-20]. Prieiga per internetą: <<http://bulk.resource.org/courts.gov/c/F3/42/42.F3d.1376.93-1565.93-1050.html>>.

Travaux préparatoires:

1. Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 33 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2007-12-03, Nr. XP-2034A;
2. Europos teisės departamento išvada Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 33 straipsnio pakeitimo įstatymo projektui, 2007-03-19, Nr. XP-2034;
3. Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pagrindinio komiteto išvada dėl Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 33 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto, 2008-01-18, Nr. 4;
4. Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2002-07-22, Nr. IXP-1791.

Kiti šaltiniai:

1. Lietuvos Respublikos Valstybinio patentų biuro Interneto svetainė [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-04-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.vpb.lt/index.php?c=teisesaktai/index.php&rightfrm=no&srch=no>>;
2. *Law Extension Committee* [interaktyvus]. Jurisprudence, 2006 [žiūrėta: 2008-04-10]. Prieiga per internetą: <[http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/lpab/ll_lpab.nsf/vwFiles/24JurisprudenceCommentsSept2006.pdf/\\$file/24JurisprudenceCommentsSept2006.pdf](http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/lpab/ll_lpab.nsf/vwFiles/24JurisprudenceCommentsSept2006.pdf/$file/24JurisprudenceCommentsSept2006.pdf)>;
3. PPO Interneto svetainė [interaktyvus]. [žiūrėta: 2008-04-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.wto.org/>>.
4. Atviro kodo iniciatyva [interaktyvus]. [žiūrėta: 2008-04-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.opensource.org/about>>;
5. Atviras kodas Lietuvai [interaktyvus]. [žiūrėta: 2008-04-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.akl.lt/>>;
6. Bendras UNAIDS ir Pasaulio sveikatos organizacijos dokumentas. *Pharmaceuticals and the WTO TRIPS Agreement* [interaktyvus]. [žiūrėta: 2008-04-23]. Prieiga per internetą: <<http://www.who.int/medicinedocs/collect/medicinedocs/pdf/whozip18e/whozip18e.pdf>>.

Priedas Nr. 1**Lyginamoji autorių teisių ribojimų, nustatytų Lietuvos, Vokietijos ir Prancūzijos autorių teisių įstatymuose, analizė**

Ribojimas/Valstybė	Lietuva	Vokietija	Prancūzija
Kūrinio atgaminimas asmeniniais tikslais	+	+	+
Citavimas	+	+	+
Kūrinio panaudojimas moksliniais ir mokslinių tyrimų tikslais	+	+	
Kūrinio atgaminimas reprografijos būdu	+		
Kūrinio panaudojimas informacijos tikslais	+	+	+
Kūrinio panaudojimas karikatūrai ar parodijai	+		+
Kūrinio panaudojimas religinių apeigų metu	+	+	
Kūrinio panaudojimas visuomenės saugumo tikslais	+	+	
Architektūros ir skulptūros kūrinių autorių teisių apribojimas (viešose vietose nuolat esančių kūrinių naudojimas)	+	+	
Kūrinio laikinas atgaminimas	+	+	+
Kompiuterių programų archyvavimas ir atgaminimas adaptavimo tikslais	+	+	+
Kompiuterių programos dekompiliavimas	+	+	+
Duomenų bazių naudojimas	+		+
Kūrinio rodymas	+		
Pagalbinis atvaizdavimas		+	+
Meno kūrinių reprodukcija varžytinių kataloguose		+	+
Kūrinio panaudojimas naujame kūrinyje (angl. <i>Free use</i>)		+	
Kūrinių naudojimas viešų kalbų metu		+	
Trumpalaikis atgaminimas ir viešas paskelbimas įprastos komercinės veiklos vykdymo metu		+	
Atsitiktinis kūrinių panaudojimas		+	
Portretų atgaminimas fotografija		+	
Kūrinių atgaminimas ir platinimas rinkiniuose		+	

Priedas Nr. 2

Kompiuterių programų teisinė apsauga kai kuriose pasaulio valstybėse, 2007 m. duomenys.

Šaltinis: <<http://www.softwareprotection.com/chart.htm>> [žiūrėta: 2008-04-22]

Valstybė	Autorių teisė	Patentai
Lietuva	Taip	Ne
Australija	Taip	Taip
Austrija	Taip	Taip
Belgija	Taip	Taip
Bulgarija	Taip	Taip
Kanada	Taip	Taip
Kroatija	Taip	Ne
Danija	Taip	Taip
Estija	Taip	Taip
Suomija	Taip	Taip
Prancūzija	Taip	Taip
Vokietija	Taip	Taip
Graikija	Taip	Taip
Airija	Taip	Taip
Izraelis	Taip	Taip
Italija	Taip	Taip
Japonija	Taip	Taip
Nyderlandai	Taip	Taip
Portugalija	Taip	Taip
Rumunija	Taip	Taip
Slovakija	Taip	Taip
Slovėnija	Taip	Taip
Ispanija	Taip	Taip
Švedija	Taip	Taip
Šveicarija	Taip	Taip
Turkija	Taip	Taip
Jungtiniai Arabų Emyratai	Taip	Ne
Jungtinė Karalystė	Taip	Taip
Jungtinės Amerikos Valstijos	Taip	Taip

Santrauka

Teisės sampratų pasireiškimas intelektinės nuosavybės teisinėje praktikoje

Nuo nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje reformuojamas intelektinės nuosavybės teisės institutas. Daug dėmesio skiriama pozityviosios teisės vystymui. Lietuvos teisinės praktikos pavyzdžiai rodo, kad filosofinis intelektinės nuosavybės aspektas yra pamirštas. Nors didžioji dalis Lietuvos teisės aktų intelektinės nuosavybės teisės srityje yra suderinti su pasauline praktika, nepakanka automatinio nuostatų perkėlimo, būtina suvokti, kokiais argumentais remiantis saugoma intelektinė nuosavybė, koks jos filosofinis pagrindas. Tik taip galima efektyviai spręsti praktines problemas, vertinti išimtinių teisių savininkų ir visuomenės interesų santykį ir ieškoti geriausių konfliktų sprendimo būdų.

Darbe analizuojami dviejų teisės sampratų – prigimtinės ir utilitarinės – pagrindiniai argumentai ir pasireiškimas intelektinės nuosavybės teisinėje praktikoje. Didžiausias dėmesys skiriamas nuosavybės teisės klausimui. Skirtingų teisės sampratų atstovų argumentacijos išsiskiria, jie akcentuoja skirtingus reiškinius, skirtingai dėlioja prioritetus. Tačiau apibendrinus visų jų idėjas galima teigti, kad filosofiniame lygmenyje sutariama, jog nuosavybės teisių nustatymas ir jų apsaugos sistema reikalinga dėl išteklių ribotumo. Vieni nuosavybės įgijimą pateisina „įgimta“ teise, darbu, dar kiti pateisina nuosavybę, nes išvelgia joje visuomeninę naudą, kadangi taip ištekliai panaudojami efektyviausiu būdu. Nepaisant skirtingo nuosavybės teisių tikslo ar funkcijos išskyrimo, sutinkama, kad nuosavybės objektų esminis bruožas yra jų fizinis ribotumas.

Intelektinės nuosavybės termino taikymas intelektinės veiklos rezultatams skatina ieškoti paralelių ir analogijų su nuosavybės teise į materialius objektus. Tačiau teoriniame lygmenyje kyla nemažai diskusijų dėl nematerialių intelektinės veiklos rezultatų ar teisių į juos traktavimo kaip nuosavybės objektų tradicine prasme. Pagrindiniai intelektinės nuosavybės teisės priešininkų argumentų yra susiję su intelektinės ir materialios nuosavybės santykiu. Išanalizavus praktikos pavyzdžius matyti, kad dėl intelektinės nuosavybės teisės instituto specifikos, nematerialaus objektų pobūdžio, informacijos sklaidos galimybių, kitų veiksnių, klasikinės nuosavybės sampratos nėra pakankamos nuosekliai pagrįsti intelektinės nuosavybės egzistavimą.

Teisės sampratų apraiškos teisiniame reguliavime, teismų praktikoje, valstybių politikoje, ir kt. gana aiškiai identifikuojamos, tačiau galimybė įtakoti teisinę praktiką – ribota. Lietuvos teisinėje praktikoje nėra aiškus balansas tarp prigimtinės ir utilitarinės teisės sampratų argumentų dėl intelektinės nuosavybės apsaugos. Lietuvoje intelektinės nuosavybės prigimties, jos egzistavimo ir apsaugos principų klausimai nėra nagrinėjami, o įstatymų leidėjo politika šio teisės instituto srityje yra neaiški ir chaotiška.

Summary

Concepts of law in legal practice of intellectual property law

Intellectual property law in Lithuania is undergoing essential reform since restoration of Lithuanian independence. Most of the attention is dedicated to the development of statutory law. Examples from Lithuanian legal practice indicate that philosophical aspect of intellectual property remains forgotten. Even when statutory law governing intellectual property in Lithuania is harmonized with the international practice, automatic transfer of rules may not be justified. It is essential to understand the reasons and philosophical grounds of protection of intellectual property. Only in this way it is possible to solve practical problems, evaluate the relationship between the holders of exclusive rights and public interests, and to solve conflicts in the best possible way.

The paper analyses main arguments and manifestation of natural and utilitarian concepts of law in intellectual property legal practice, paying special attention to property issue. The arguments of the natural and utilitarian concepts of law vary greatly, they stress different phenomenon and different priorities. Nevertheless, after summarising their ideas, one can state that establishment of property rights and their protection system is needed mainly because of scarce resources. Some justify acquisition of property because of its natural character, because of work put into it; the others justify property because of its social value, since private property allows exhaustion and distribution of scarce resources in the most efficient way. Despite different positions regarding purpose and aim of property rights, it is accepted that essential feature of property objects is their scarcity.

The term “intellectual property” encourages drawing parallels and analogies with property rights to material objects. At a theoretical level, however, interpretation of intellectual property objects and rights analogously as traditional material property raises many discussions. The main arguments of the opponents of intellectual property are related to the relationship between intellectual and material property. Practical examples indicate that traditional concepts of property are not sufficient to provide consistent reasoning of intellectual property, because of specific nature of intellectual property, intangible objects, possibilities of information dissemination and other factors.

It is rather easy to identify how concepts of law manifest in legal regulation, court practise, state politics, etc. Their ability to influence legal practise, however, is limited. There is no clear balance between natural and utilitarian concepts of law regarding intellectual property protection in Lithuanian practice. Questions of nature of intellectual property, principles of its existence and protection are not analysed in Lithuanian practice. Moreover, the politics of the Lithuanian legislator in this field is unclear and chaotic.